السُّنَّة

نووسینی

أَبِي عَبْدِ ٱللهِ مُحَمَّدِ بْنِ نَصرٍ ٱلمَرْوَزِيِّ

(٢٠٢ - ٢٩٤هـ)

وەرگێڕانی

مَجد الحَنبَلي

صفر/ ١٤٤٥

پێڕست

بِسمِ اللَّهِ نَبدَأ و عَلَيهِ نَتَوَكَّل

پوختەیەك لە ژیاننامەی ئەم ئیمامە بەڕێزە

ناو : محمد بن نصر بن الحجاج المروزي .

كونیە : باوكی عبدالله .

لە دایك بوون : لە ساڵی (**٢٠٢** هـ) لە بەغداد لە دایك بووە و لە نەیسابور پێگەیشتووە، دواتر لە سەمەرقەند دانیشتووە .

وەفاتی : لە تەمەنی **٩٢** ساڵیدا لە مانگی موحەڕەمی ساڵی (**٢٩٤** هـ) لە سەمەرقەند وەفاتی كردووە رحمه الله .

مامۆستاكانی :

١ - أحمد بن حنبل .

٢ - إسحاق بن راهويه .

٣ - محمد بن يحيى الذهلي .

٤ - يحيى بن يحيى التميمي .

٥ - محمد بن بشار، وە لە زۆرێكی ترەوە گوێی لە فەرمووده بووە .

قوتابيەكانی :

١ - ابو العباس السراج .

٢ - محمد بن المنذر شكر .

٣ - ابو حامد بن الشرقي .

٤ - محمد بن يعقوب بن الأحزم .

٥ - وە كوڕەكەی خۆی اسماعيل بن محمد بن نصر، وە زۆرێكی تر .

وەصف و پياهەڵدانی زانايان دەربارەی :

١ - القاضي محمد بن محمد وتی : شێخەكانی سەرەتامان دەيان وت : پياوانی خۆراسان چوارن : ابن المبارك، و ابن راهويه، و ويحيى بن يحيى، وە محمد بن نصر .

٢ - عبدالله بن محمد الإسفرائني وتی : گوێم لە عبدالله بن عبدالحكيم بوو دەيوت : محمد بن نصر لە مصر پێشەوا بوو، جا چۆن لە خۆراسان؟ - واتە ئەگەر لە وڵاتێكی تر پێشەوا بووبێت دەبێ لە وڵاتەكەی خۆی چۆن بووبێت - .

٣ - محمد بن اسحاق الدبوسي وتی : چووم بۆ سەمەرقەند و محمد بن نصر المروزي م بينی، ئەو دەريايەك بوو لە فەرموودە .

٤ - ابو بكر الصبغي وتى : گەیشتم بە دوو پێشەوا و ڕزقی ئەوەم پێنەدرا کە لێیانەوە ببیستم : ابو حاتم الرزاي، و محمد بن نصر المروزي، جا نوێژم نەدیوە باشتر بێ لە نوێژی ابن نصر، پێم گەیشتووە کە زەردەواڵەیەک چووەتە سەر ناوچەوانی، وە خوێنی لە ڕوخساری هێناوە کەچی جووڵەی نەکردووە .

پوختەیەك لە گەشت كردنی بۆ بەدەستهێنانی عیلم :

هەمیشە خەمی ئەهلی فەرموودە و ئەثەر ڕووی کردۆتە ئەوەی کە گەشت بکەن بۆ شارە ئیسلامییەکان بۆ دەستکەوتنی عیلم، و گێڕانەوەی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ لە زانایانی فەرموودەوە، وە ئەم گەشت کردنانە سوود و کاریگەری گەورەی هەبووە بۆ موسڵمانان لە چالاك کردنی جوڵەی عیلم و ڕۆشنبیری لە وڵاتانی ئیسلامیدا، بۆیە گەشت کردن بۆ لای زانایانی وڵاتان بووە بە ڕێبازی ئەهلی فەرموودە .

ئیمام محمد بن نصر یش پشکێکی دیاری هەبووە لەم گەشتکردنانە، لە سەرەتادا لە شێخەکانی ناوچەی خۆیەوە عیلمی وەرگرتووە پاشان هەر زوو ڕووی کردۆتە ناوچە ئیسلامییەکانی وەکو خۆراسان، و الري، و بەغداد، و کوفە، و بەصرە، و مەککە و مەدینە، و شام، و مصر .

وه وا دەردەكەوێ كە یەكەم گەشتی لە ساڵی (**٢٢١ هـ**) بووبێت لەبەر وەفات كردنی عبدان بن عثمان ی شێخی، وە یەكەم گەشتی بۆ مرو و بەغداد و خۆراسان و مەككە بووە .

١ - له ابي سعيد الخدري ـهوه رضي الله عنه، دەربارەی ئەم ئایەتە : ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ﴾ [الحجرات : ٤]، فەرمووی : ئەمە پێغەمبەرەکەتان و باشترینی ئوممەتەکەتانە، جا ئێوە چۆن؟

: والله اعلم، ئایەتەکە لەو کاتە دابەزیوە کە وەفدی بەنی تمیم هاتوون بۆ مەدینە لە ساڵی (٩ هـ)، وە باس لەوە دەکات کە ئەگەر پێغەمبەر ﷺ بە قسەی بکردنایە تووشی بارگرانی دەبوو، ابي سعيد یش فەرمووی ئەمە بۆ پێغەمبەرەکەتان ئاوایە ئەی بۆ ئێوە چۆنە؟

٢ - **ابو عبدالله** - نوسەری کتێبەکە - وتی : وە الشافعي وتی : بەشێك لە ئەهلی عیلم وتیان : وەلی ئەمرەکان ئەو کاربەدەستانەن کە لە سریەکانی رسول الله ﷺ بوون، - نوسەر - وتی : وە ئەمە لەوە دەچێ کە ئەو وتی، والله اعلم .

چونکە ئەو عەرەبانەی کە لە چواردەوری مەککە بوون فەرمانڕەوایەتیان نەدەزانی، وە داوایان دەکرد کە هەندێکیان گوێڕایەڵی فەرمانڕەوایی بدا بە هەندێکی تریان، ئینجا کە گوێڕایەڵی درا بە رسول الله ﷺ گوێڕایەڵی بە ڕەوا نەدەبینرا بۆ هیچ کەس لە غەیری رسول الله ﷺ ، جا فەرمانیان پێکرا گوێڕایەڵی ئەو کاربەدەستانە بکەن کە رسول الله ﷺ کردنی بە کاربەدەست، نەك گوێڕایەڵیەکی گشتی، بەڵکو گوێڕایەڵیەکی جیا لەوەی خۆیان، هەروەکو الله

فەرموویەتی : ﴿فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ﴾، واتە : ئەگەر جیاوازیتان تێکەوت لە شتێکدا، والله اعلم واتە : خۆیان و ئەو کاربەدەستانەیان کە فەرمانیان پێکراوە بە گوێڕایەڵیان ﴿فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ [النساء : ٥٩]، والله اعلم واتە : بۆ ئەوەی کە الله و پێغەمبەرەکەی فەرموویانە، جا ئەگەر لەو شتەی کە ناکۆکیان تێ کەوت هیچ دەقێك بوونی نەبوو لەو دوانە یان لە یەکێك لەو دوانە، ئەوا قیاس دەکرێتە سەر یەکێکیان .

: مەبەستی ئیمام ئەوەیە ئەگەر کاربەدەست و خەڵکەکەی ژێر دەستی لە شتێکدا ناکۆکیان تێکەوت ئەوا بۆ نەمانی ناکۆکیەکە بگەڕێنەوە بۆ قورئان و سوننەت، جا ئەگەر ئەو شتە لە قورئان و سوننەت نەبوو قیاس دەکرێتە سەر یەکێکیان، هەروەها سریە واتە مەفرەزانەی کە پێغەمبەر ﷺ ناردوونی و خۆی لەگەڵیان نەبووە، بەڵام ئەگەر خۆی لەگەڵیان بووبێت پێی وتراوە غەزا، والله اعلم .

٣ - وە گوێم لە اسحاق بوو دەربارەی فەرمایشتی : ﴿وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾، وتی : دەکرێ ئایەتەکە تەفسیر بکرێ بە خاوەن عیلمەکان، وە بە کاربەدەستی سریەکان، لەبەر ئەوەی زاناکان یەك ئایەت تەفسیر دەکەن لەسەر چەند ڕوویەك، ئەمەش خیلاف و جیاوازی نیە .

چونكە سفيان بن عيينة وتويەتى : لە تەفسيرى قورئاندا جياوازى بوونى نييە ئەگەر وتەكان هەموويان دەربارەی ڕاست بن، وە وتويەتى : ئايا هيچ شتێك لە ڕووكەشدا جياوازى تێيدا ديارترە وەك لە (الخُنَّس)؟ عبدالله بن مسعود فەرموويەتى : - الخُنَّس - بە واتاى مانگاى كێوى دێت، وە علي فەرموويەتى : - الخُنَّس - ئەستێرەكانە .

سفيان وتى : هەردووكيان يەك شتن، چونكە ئەستێرەكان بە ڕۆژ ديار نامێنن و بە شەو دەردەكەون، وە كێويش ئەگەر مرۆڤ ببينێ ئەوا لە شوێنێكى چڕ و پڕ يان غەيرى ئەودا خۆى دەشارێتەوە، وە ئەگەر مرۆڤ نەبينێ ئەوا دەردەكەوێ، سفيان وتى : بۆيە هەردووكيان خُنَّس ن .

٤ - اسحاق وتى : وە بە ڕاست خستنەوەى ئەمە بريتيە لەوەى كە لە هاوەڵانى محمد ـەوە ﷺ هاتووە دەربارەى (الماعون)، واتە هەندێكيان وتويانە : - الماعون - زەكاتە، وە هەندێكيان وتويانە : - الماعون - پێسپاردنى شتومەكە . عكرمة وتويەتى : بەرزترينى زەكاتە، و پێسپاردنى شتومەكيش لەوە .

٥ - اسحاق وتى : كۆمەڵێك كەس ئەم واتايانەيان نەزانى، ئەگەر وشەيەك لەگەڵ وشەيەك ڕێك نەكەوتايە، دەيان وت : ئەمە خيلاف و جياوازيە، لە كاتێكدا الحسن كە باسى ئەم جياوازيانەى كردووە لەم ڕووەى كە ئێمە وەسفمان كرد، وتويەتى : ئەم كۆمەڵە كەسە لە عەجەمەوە هێنراون - واتە غەيرە عەرەب بوونە و تێنەگەيشتوون، والله اعلم - .

٦ - **ابو عبدالله** وتی : الله پێغەمبەرەکەی ﷺ مراند دوای ئەوەی کە دینەکەی تەواو و کامڵ کرد بۆ موسڵمانان، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ **[المائدة : ٣]**، ئەم ئایەتە ئەو کاتە دابەزی کە رسول الله ﷺ لە عەرەفات وەستابوو، جا لە دوای ئەم ئایەتەوە نە حەڵاڵ دابەزی نە حەرام - واتە لە دوای ئەمەوە هیچ شتێك حەرام یان حەڵاڵ نەکرا و پێش ئەم ئایەتە چی حەرام یان حەڵاڵ بووبێ وەکو خۆی ماوەتەوە -، وە رسول الله ﷺ گەڕایەوە و وەفاتی کرد .

وە الله تبارك و تعالى فەرمانی پێکردن بە کۆبوونەوە لەسەر ئەوەی کە ئەو پێی ماتووە - واتە ئەوەی بۆ رسول الله ﷺ ماتووە - ، وە نەهی لێکردن لە تەفرەقە و جیا جیا بوون دوای ئەوەی کە ڕوون کردنەوەیان بۆ مات، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿وَٱعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواْ وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا﴾ **[آل عمران : ١٠٣]**، وە فەرموویەتی : ﴿وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُواْ وَٱخْتَلَفُواْ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ **[آل عمران : ١٠٥]** .

٧ - وە رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (سیلەی ڕەحم مەپچڕێنن، و پشت لە یەکتر مەکەن، بەڵکو ببەنە بەندەی الله و برای یەکتر) .

٨ - وه فه‌رموویه‌تی ﷺ : (با جیاوازی و خیلافتان تێنه‌كه‌وێ، بۆ ئه‌وه‌ی دڵتان جیاوازی تێ نه‌كه‌وێ) .

٩ - وه فه‌رموویه‌تی ﷺ : (هه‌ر كه‌س ناوه‌ڕاستی به‌هه‌شتی ویست ئه‌وا با پابه‌ندی جه‌ماعه‌ت بێت) .

١٠ - رسول الله ﷺ فه‌رموویه‌تی : (ڕقتان له‌ یه‌كتر نه‌بێ، و حه‌سودی به‌ یه‌كتر مه‌به‌ن، وه‌ پشت له‌ یه‌كتر مه‌كه‌ن، به‌ڵكو ببنه‌ به‌نده‌ی الله و برای یه‌كتر، وه‌ حه‌ڵاڵ نیه‌ بۆ موسڵمان زیاتر له‌ سێ شه‌و قسه‌ له‌ براكه‌ی دابڕێ) .

: لێره‌دا مه‌به‌ستی قسه‌ دابڕین نیه‌ له‌ ئه‌هلی بیده‌ع به‌ڵكو مه‌به‌ستی له‌ قسه‌ دابڕینه‌ له‌به‌ر كاروباری دونیا، له‌به‌رئه‌وه‌ی قسه‌ دابڕین له‌ ئه‌هلی بیده‌ع واجب بووه‌ لای سه‌له‌ف .

١١ - رسول الله ﷺ فه‌رموویه‌تی : (نه‌كه‌ن گومان ببه‌ن، چونكه‌ گومان درۆترین وته‌یه‌، وه‌ گوێ شل مه‌كه‌ن، و جاسوسی مه‌كه‌ن، وه‌ موونافه‌سه‌ مه‌كه‌ن، و حه‌سودی مه‌به‌ن، وه‌ ڕق مه‌ڵمه‌گرن، و پشت له‌ یه‌كتر مه‌كه‌ن، به‌ڵكو ببنه‌ به‌نده‌ی الله و برای یه‌كتر) .

وە الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ﴾ **[الأنعام : ١٥٣]**، جا الله پێی ڕاگەیاندوین کە ڕێگاکەی یەك دانەی ڕاستە، وە ڕێگاکان زۆرن و ئەو کەسەی شوێنیان دەکەوێ لە ڕێگە ڕاستەکەی لادەبەن، پاشان پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی بۆمانی ڕوون کردۆتەوە :

١٢ - عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ خەتێکی بۆ کێشاین، پاشان فەرمووی : (ئەمە ڕێگای الله یە)، دواتر چەند خەتێکی لە ڕاست و چەپی خەتەکەوە کێشا و فەرمووی : (ئەمانەش ڕێگاکانن، لەسەر هەر یەك لەم ڕێگایانە شەیتانێك هەیە و بانگەشەی بۆ دەکات) پاشان ئایەتی : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ﴾ ی خوێندەوە .

١٣ - لە عبدالله وە : کە پێغەمبەر ﷺ ئایەتی : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ﴾ ی خوێندەوە، جا خەتێکی کێشا و فەرمووی : (ئەمە ڕێگاکەیە - واتە ڕێگە ڕاستەکە -) وە چەند خەتێکی لە دەوری خەتەکە کێشا و فەرمووی : (ئەمەش ڕێگاکانن، هیچ یەکێك لەم ڕێگایانە نیە ئیللا شەیتانێکی بە سەرەوەیە و بانگەشەی بۆ دەکات) .

١٤ - لە جابر بن عبدالله وە رضي الله عنهما فەرمووی : لای پێغەمبەر ﷺ دانیشتبووین، کە خەتێکی کێشا و فەرمووی : (ئەمە ڕێگای الله یە)، وە دوو

خەتی لە ڕاست و چەپی خەتەکەوە کێشا و فەرمووی : (ئەمەش ڕیگای شەیتانەکانە) پاشان دەستی لەسەر خەتی ناوەڕاست دانا و ئەم ئایەتەی خوێندەوە : ﴿وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسْتَقِيمًا فَٱتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُواْ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ [الأنعام : ١٥٣] .

١٥ - لە ابن عباس ەوە رضي الله عنهما فەرمووی : رسول الله ﷺ بە دەستی خەتێکی کێشا لەسەر زەوی، پاشان باسی فەرموودەکەی کرد .

١٦ - وە سعيد لە شوێنێکی تردا بۆی باس کردین لە جابر بن عبدالله وە .

جا الله پاشان پێغەمبەرەکەی ﷺ ئاگاداریان کردووینەتەوە لە داهێنراو و ئارەزووە لادەرەکان لە فەرمانی الله و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، پاشان پێغەمبەر ﷺ پێی ڕاگەیاندوین کە الله واز لە بەندە ئیماندارەکەی ناهێنێ تەنها بەوەی کە لە کتێبەکەیدا یان سوننەتی پێغەمبەرەکەیدا بۆی ڕوون کردۆتەوە، تاکو ئامۆژگاری نەکات و ئاگاداری نەکاتەوە بەو مەترسیەی دڵی، بۆ ئەوەی بەوە بیپارێزێ لە بانگەوازی شەیتانەکان بۆ لاچوون لەسەر ڕێگاکەی و لاچون لەسەر ڕێی ڕەزامەندیەکەی .

١٧ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (الله نمونەیەکی بۆ ڕێگای ڕاست هێناوەتەوە، وە لە هەردوو لای ڕێگاکەوە دوو دیوار هەیە کە چەند دەرگایەکی کراوەیان تێدایە، وە پێم وابێ فەرمووی لەسەر دەرگاکان چەند پەردەیەك هەیە،

وه لەسەر دەرگای ڕێگاکە بانگکەرێك هەیە دەڵێ : خەڵکینە، هەمووتان وەرنە ناو ڕێگاکەوە، و لامەدەن، وە بانگکەرێکی تر هەیە لە سەرووی ڕێگاکەوە بانگ دەکات، هەر کەسێك ویستی شتێك لەو دەرگایانە بکاتەوە پێی دەڵێ : هاوار بۆ تۆ نەیکەیتەوە، چونکە ئەگەر کردتەوە ئەوا خۆتت پێ ناگیرێ و دەچیتە ناوی - واتە ئەم بانگکەرەیان ڕێگری دەکات لەوەی خەڵکی بچنە ناو دەرگاکانی دوو دیوارەکەوە - .

جا ڕێگاکە : ئیسلامە، وە پەردەکان : سنورەکانی الله ن، وە دەرگا کراوەکان : حەرام کراوەکانی الله ن، وە ئەو بانگکەرەی سەر ڕێگاکە : کتێبی الله یە، وە بانگکەری سەرەوە : ئامۆژگاریکاری الله یە لە دڵی هەموو موسڵمانێکدا) .

: مەبەستی ئەوە نیە کە ئامۆژگاری الله بکات پەنا بە الله، بەڵکو مەبەستی ئەوەیە کە ئەو ئامۆژگاریکارە لە دڵی هەموو کەسێکدا خاوەنەکەی الله یە .

١٨ - پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (الله باسی ڕێگای ڕاستی کردووە، وە وە لە هەردوو لای ڕێگاکەوە دوو دیوار هەیە کە چەند دەرگایەکی کراوەیان تێدایە، وە لەسەر دەرگاکان چەند پەردەیەك هەیە، وە لەسەر دەرگای ڕێگاکە بانگکەرێك هەیە بانگ دەکات لە سەرووی ڕێگاکەوە، هەر کەسێك ویستی شتێك لەو دەرگایانە بکاتەوە پێی دەڵێ : هاوار بۆ تۆ نەیکەیتەوە، چونکە ئەگەر کردتەوە ئەوا خۆتت پێ ناگیرێ و دەچیتە ناوی .

جا ڕێگاکە : ئیسلامە، وە پەردەکان : سنورەکانی الله ن، وە دەرگا کراوەکان : حەرام کراوەکانی الله ن، وە ئەو بانگکەرەی سەر ڕێگاکە : کتێبی الله یە، وە بانگکەری سەرەوە : ئامۆژگاریکاری الله یە لە دڵی هەموو موسڵمانێکدا) .

١٩ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (الله نمونەیەکی بۆ ڕێگای ڕاست هێناوەتەوە، وە لە هەردوو لای ڕێگاکەوە دوو دیوار هەیە کە چەند دەرگایەکی کراوەیان تێدایە، وە لەسەر دەرگاکان چەند پەردەیەك هەیە، وە لەسەر ڕێگاکە بانگکەرێك بانگ دەکات، وە بانگکەرێکی تر لە سەرویەوە بانگ دەکات، وە الله بانگەواز دەکات بۆ ماڵی ئاشتی و ئارامی وە هەر کەسێکی بوێت هیدایەتی دەدا بۆ ڕێگای ڕاست، جا دەرگاکان کە لە هەردوو لای ڕێگاکەوەن : سنورەکانی الله ن، هیچ کەس ناکەوێتە سنورەکانی الله وە تاکو سیتر و پەردەی الله هەڵنەداتەوە، وە ئەوەی کە لە سەروویەوە بانگ دەکات : ئامۆژگاریکاری الله یە لە دڵیدا) .

٢٠ - مجاهد دەربارەی فەرمایشتی الله : ﴿**وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ**﴾ [**الأنعام** : ١٥٣]، وتی : بیدعە و شوبهەکان .

٢١ - مجاهد دەربارەی فەرمایشتی الله : ﴿**وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ**﴾ [**الأنعام** : ١٥٣]، وتی : بیدعە و شوبهەکان .

٢٢ - عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فەرموویەتی : ڕێگاکە ئامادەبووی لێیە، شەیتانەکان لەوێ ئامادەن و بانگەشە دەکەن : ئەی بەندەی الله، وەرە ئەی بەندەی الله، وەرە بۆ ئەم ڕێگایە .

بۆ ئەوەی لە ڕێگای الله لایانبەن، جا دەست بگرن بە گوریسی الله وە . فەرمووی : گوریسی الله کتێبی الله یە .

٢٣ - وە ابي وائل لە عبدالله وە هەمان شتی گێڕاوەتەوە .

٢٤ - عبدالله فەرمووی : ئەو گوریسی الله یە کە الله فەرمانی پێی کردووە بریتیە لە قورئان .

٢٥ - عبدالله فەرمووی :ڕێگای ڕاست کتێبی الله یە .

٢٦ - جابر بن عبدالله رضي الله عنه فەرمووی : ڕێگای ڕاست ئیسلامە .

٢٧ - عاصم الأحول وتی : ابو العالية پێی وتین : فێری ئیسلام بن، کە فێریشی بوون پشتی تێمەکەن، وە دەست بگرن بە ڕێگای ڕاستەوە، چونکە ئەوە ئیسلامە، وە ڕێگاکە مەبەن بە لای ڕاست و چەپدا، وە دەست بگرن بە سوننەتی پێغەمبەرەکەتان ﷺ و ئەوەوە کە لەسەری بوون پێش ئەوەی هاوەڵەکەیان بکوژن وە ئەوە بکەن کە کردیان - مەبەستی لە هاوەڵەکەیان ئیمام عثمان ە، واتە دەست بگرن بەو ڕێبازەوە کە لە پێش کوشتنی ئەودا هەبوو چونکە دوای وەفاتی ئیمام عثمان وردە وردە گروپە گومڕاکان دەرکەوتن - ، چونکە ئێمە قورئانمان خوێندەوە پانزە ساڵ پێش

ئەوەی کە هاوەڵەکەیان بکوژن و ئەوە بکەن کە کردیان، وە ئاگاداری ئەو ئارەزووانە بن کە دوژمنایەتی و ڕق دەخاتە نێوان خەڵکییەوە .

- عاصم الأحول وتی : - ئەمەم بە الحسن وت ئەویش وتی : ڕاستی کرد و ئامۆژگاری کرد . وە ئەمە باس کرد بۆ حفصة بنت سيرين - خوشکی محمد بن سيرين ی تابعی - و پێی وتم : ئەهلەکەمت بە فیدا بێت! ئایا ئەمەت بۆ محمد باس کردووە؟! وتم : نەخێر، وتی : دە بۆی باس بکە .

٢٨ - عاصم الأحول لە ابي العالية دەربارەی فەرمایشتی الله : ﴿**اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ**﴾ [**الفاتحة** : ٦]، وتی : ئەوە پێغەمبەر ﷺ و دوو هاوەڵەکەیەتی واتە ابو بکر و عمر .

- عاصم الأحول - وتی : ئەمەم بۆ الحسن باس کرد و وتی : ابو العالية ڕاستی کرد و ئامۆژگاری کرد .

٢٩ - لە يزيد بن المرثد وە وتی : رسول الله ﷺ فەرمووی : (هەموو پیاوێك لە موسڵمانان لەسەر خاڵێکی کرانەوەیە لە خاڵەکانی ئیسلام، الله بۆ ئیسلام نەیەن لە لای تۆوە) .

٣٠ - وە الأوزاعي وتی : هیچ موسڵمانێك نییە ئیللا ڕاوەستاوە لەسەر خاڵێکی کرانەوە لە خاڵەکانی ئیسلام، جا هەر کەسێك توانی کە نەهێڵێ لە خاڵەکەیەوە بۆ ئیسلام بێن ئەوا با بیکات .

: والله اعلم، مەبەست لەم دوو ئەثەرە ئەوەیە کە ئیسلام شوبهێنراوە بە سنورێك و هەر کەسێکیش لەسەر خاڵێکە لەو سنورانە، جا نابێ لێ بگەڕێن دوژمن لێی بێتە ژوورەوە .

٣١ - الحسن بن حي وتی : موسڵمانان بۆ ئیسلام وەکو قەڵان، جا ئەگەر موسڵمانێك داهێنانێکی ئەنجامدا ئەوا کرانەوەیەك لە - سنوری - ئیسلام لە ناو دڵیدا ڕوودەدات، وە ئەگەر موسڵمانان هەموویان داهێنانیان ئەنجامدا ئەوا تۆ جێگیر بە لەسەر ئەو کاروبارەی کە ئەگەر لەسەری کۆك بن ئەوا مەڵدەستن بە دینداری بۆ الله بەو شێوەیەی کە الله لە دروستکراوەکانی ویستووە، با بۆ ئیسلام نەیەن لە لای تۆوە .

٣٢ - أبي أمية الشيباني وتی : گەیشتم بە أبا ثعلبة الخشني و پرسیارم لێکرد سەبارەت بە فەرمایشتی : ﴿**يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡ**﴾ [**المائدة : ١٠٥**]، وتی : سوێند بە الله دەربارەی ئەمە پرسیارم لە شارەزایەك کرد، پرسیارم لە رسول الله ﷺ کرد، فەرمووی : (بەڵکو فەرمان بە چاکە بکەن، و نەهی لە خراپە بکەن، جا ئەگەر ڕژدیەکی بە گوێ کراو، و ئارەزوویەکت بینی کە شوێنکەوتەی هەبوو، لەگەڵ دونیایەکی گەورەکراو، و سەرسام بوونی هەموو خاوەن بۆچوونێك بە بۆچوونەکەی خۆی؛ ئەوا خەریکی نەفسی خۆت بە، و واز لە کاروباری خەڵکی بهێنە، چونکە لە دوای ئەمەتان

ڕۆژانێکتان دێته پێش که ئارام گرتن تێیدا وەکو گرتنی پشکۆ وایە، بۆ ئەو کەسەی کە لەو کاتەدا کردەوە دەکات پاداشتی پەنجا پیاوی هەیە کە هەمان کاری ئەو دەکەنەوە) وتی : زیاتری وت : پێی وترا : پەنجا لەوان؟ فەرمووی : (پەنجا لە ئێوە) .

: الترمذي لە (**سنن : ٣٠٥٨**) ڕیوایەتی کردوە و وتویەتی : ئەم فەرموودەیە حسن و غريبه .

٣٣ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (لە دوای ئەمە ڕۆژانێکتان دێتە پێش کە ڕۆژانی ئارام گرتن، دەستگرتوو لەوان بەوەی کە ئەمڕۆ ئێوەی لەسەرن پاداشتی پەنجای وەکو ئێوەی هەیە) وتی :ئەی پێغەمبەری الله ﷺ، لەوان؟ وتی : (بەڵکو لە ئێوە) .

٣٤ - وە الله عز و جل مەدح و ستایشی ئەو کەسانەی کردووە کە ئەوەی رسول الله ﷺ پێیانی گەیاند لە لایەن الله وە ئەوان قبوڵیان کرد، کە ئەوانیش کۆچکەران و پشتیوانانن لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﴿ﷺ﴾، وە نمونەی پێیان هێناوەتەوە لە تەورات و ئینجیلدا، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿**مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ**﴾ [**الفتح : ٢٩**]، وە فەرموویەتی : ﴿ **لَّقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ**﴾ [**الفتح : ١٨**] .

جا ئەوان لەدوای رسول الله ﷺ حوججەی الله ن بەسەر دروستکراوەکانیەوە، ئەوەی رسول الله ﷺ پێیانی گەیاند ئەوان دەیگەیەنن لێیەوە؛ چونکە بەوە فەرمانی پێیان کردوە، هەروەکو فەرموویەتی : (با ئەوەی ئامادەیە بە ئامادەنەبووی بگەیەنێت)، جا لەسەر مەنهەجی پێغەمبەرەکەیان ﷺ ڕۆیشتن، شوێنکەوتووی حوکمی قورئان و سوننەتی پێغەمبەرن ﷺ، وە پێغەمبەر ﷺ مەدحی کردوون فەرموویەتی : (باشترینی خەڵکی ئەوانەی سەردەمی منن)، وە فەرمانی کردووە بە شوێنکەوتنی سوننەتەکەی و سوننەتی جێنشینە ڕاشیدە ڕێنمونی کراوەکانی دوای خۆی، وە ئوممەتەکەی ئاگادار کردۆتەوە لەو داهێنراوانەی کە دوای ئەوان داهێنراون، و ڕاشی گەیاندووە کە ئەوانە بیدعەن .

وە الله زەمی ئەو کەسانەی ئوممەتانی ڕابردووی کردووە کە داهێنانیان لە دینی الله کردووە لەوەی کە الله ڕێگەی پێ نەداوە، جا ئاگاداری کردوینەتەوە لەوەی کە وەکو ئەوان بین، وە ڕای گەیاندووە کە نەهی لێکردوون لەوەی کە قسە لەسەر الله بکەن مەگەر بە حەق نەبێ، وە بە هەمان شت نەهی لە ئێمەش کردووە، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾ [الشورى : ٢١]، جا رسول الله ﷺ شەریعەتەکانی داناوە، و سوننەتەکانیشی داناوە بە ئیزن و وەحی پەروەردگاری، نەك لە نەفسی خۆیەوە، وە الله ش شاهێدی بۆ

ئەمە داوە هەروەکو فەرموویەتی : ﴿مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى (٢) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (٣) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (٤)﴾ [النجم]، وە فەرموویەتی : ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ﴾ [النساء : ١٧١]، وە فەرموویەتی : ﴿أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ﴾ [الأعراف : ١٦٩] .

جا ئاگاداری کردوینەتەوە لەوەی کە وەکو ئەوان بین؛ چونکە ئێمەش کتێبمان بۆ ماوەتەوە هەروەکو ئەوەی کە بۆ ئەوانیش ماوەتەوە، وە خوێندومانە هەروەکو ئەوەی ئەوان خوێندویانە .

پاشان پێغەمبەر ﷺ هەواڵی پێداوین کە ڕێبازی ئەوان دەگرینە بەر، و شوێنی ئاسەواری ئەوان دەکەوین، وە هەندێکمان بیدعە دەکەین وەکو چۆن ئەوان کردیان :

٣٥ - فەرموویەتی ﷺ : (دەچنە سەر ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان - واتە یەهود و نەصارا -) .

٣٦ - وە فەرموویەتی ﷺ : (ئەوەی زۆترین ترسم لێی هەیە بۆ ئوممەتەکەم بریتیە لە : ئەستێرەکان - واتە ئەستێرەناسی و پشت بەستن پێیان - ، وە بە درۆ خستنەوەی قەدەر، و پێشەوا گومڕاکان) .

٣٧ - وه الله تعالى پێغەمبەرەکەی ﷺ بەری کردووه لەوانەی که ﴿**الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ**﴾ [**الأنعام : ١٥٩**]، وه فەرمانی کردووه بە شوێنکەوتنی ڕێگاکەی لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، بەم شێوەیە هەواڵە دەماودەمەکان لە رسول الله ـوه ﷺ هاتوون، وه هەندێکیمان باس کرد، و باسی هەندێکی تریش دەکەین لەوەی کە پێی دەگەین ان شاء الله .

٣٨ - له ابي واقد الليثي ـوه رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ کە چوو بۆ حونەین بە لای دارێکدا تێپەڕی کە - پێشتر - موشریکەکان چەك و کەل و پەلەکانیان پێدا هەڵدەواسی، پێی دەوترا : درەختە پیا هەڵواسراوەکە، بۆیە وتیان : یا رسول الله ﷺ، درەختێکی پیاهەڵواسراومان بۆ دیاری بکە هەروەکو چۆن ئەوان درەختێکی پیاهەڵواسراویان هەیە، فەرمووی : (الله أکبر! ئەمە هەمان شت بوو کە قەومەکەی موسا علیه السلام بە موسایان وت : ﴿**اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ**﴾ [**الأعراف : ١٣٨**]، ئێوە دەچنە سەر ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان) .

٣٩ - له ابي واقد الليثي ـوه فەرمووی : لەگەڵ رسول الله ﷺ دەرچووین بەرەو حونەین، جا بە لای درەختێکدا تێپەڕین، وتم : یا رسول الله ﷺ ، ئەوەمان بۆ بکە بە درەختێکی پیا هەڵواسراو، هەروەکو چۆن کافرەکان درەختێکی

پیاهەڵواسراویان هەیە، ئەوسا کافرەکان درەختێکیان هەبوو چەکەکانیان پێدا هەڵدەواسی و بە دەوری دا دەمانەوە .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (وتتان هەروەکو ئەوان وتیان : ﴿اجْعَلْ لَنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ۚ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعراف : ١٣٨] ئێوە دەچنە سەر رێبازی ئەوانەی پێش خۆتان) .

٤٠ - لە ابي واقد الليثي ـەوە فەرمووی : لەگەڵ رسول الله ﷺ دەرچووین بەرەو حونەین لە کاتێکدا ئێمە تازە موسڵمان بوبوین، فەرمووی : وە کافرەکان درەختێکیان هەبوو و لە لای دەمانەوە و چەکەکانیان پێدا هەڵدەواسی، پێی دەوترا : درەختە پیا هەڵواسراوەکە، فەرمووی : ئێمەش بە لای درەختێکدا تێپەڕین، و وتمان : یا رسول الله ﷺ ئەوەمان بۆ بکە بە درەختێکی پیاهەڵواسراو، رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەمە رێبازەکانە، الله أكبر! سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە ئەوەتان وت کە نەوەکانی ئیسرائیل بە موسایان وت : ﴿اجْعَلْ لَنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ۚ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعراف : ١٣٨] ئێوە دەچنە سەر رێبازی ئەوانەی پێش خۆتان) .

٤١ - لە ابي واقد الليثي ـەوە فەرمووی : کە لە مەککەوە لەگەڵ رسول الله ﷺ دەرچووین بەرەو حونەین، وە کافرەکان درەختێکیان هەبوو لە لای دەمانەوە و چەکەکانیان پێدا هەڵدەواسی، پێی دەوترا : درەختە پیا

هەڵواسراوەکە، فەرمووی : ئێمەش بە لای درەختێکی سەوزی گەورەدا تێپەڕین، فەرمووی : یا رسول الله ﷺ ئەوەمان بۆ بکە بە درەختێکی پیاهەڵواسراو هەروەکو چۆن ئەوان درەختێکی پیاهەڵواسراویان هەیە، رسول الله ﷺ فەرمووی : (سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە ئەوەتان وت کە قەومەکەی موسا وتیان : ﴿اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ ۚ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ [الأعراف : ١٣٨] ئەوە ڕێبازەکانە، ئێوە دەچنە سەر ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان) .

٤٢ - لە ابي سعيد الخدري ەوە رضي الله عنه : رسول الله ﷺ فەرمووی : (شوێنی ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان دەکەون، بست بە بست، و قۆڵ بە قۆڵ، هەتا ئەوەی ئەگەر بچنە کونی بزن مژۆکەوە ئەوا ئێوەش دەچن)

وتمان : یا رسول الله ﷺ، یەهود و نەصارا؟ - واتە مەبەستت شوێنکەوتنی ئەوانە . -

فەرمووی : (ئەی کێ؟) .

٤٣ - کثیر بن عبدالله لە باوکیەوە لە باپیریەوە، وتی : لە کاتێکدا رسول الله ﷺ لە مزگەوتەکەیدا بوو وە ماوەڵانی لە چواردەوری بوون، جبریل بە وەحیەوە هات، جا بە عەباکەی خۆی داپۆشی، و بۆ ماوەیەکی درێژ مایەوە تاکو ئەو حاڵەتەی نەما، پاشان عەباکەی لابرد، زۆر بە توندی عەرەقەی دەکرد، و

شتێكیشی لە مشتیدا گرتبوو، رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئایا هەموو ئەوەی كە لە دارخورما دەردەچێ دەیزانن؟)، پشتیوانان وتیان : ئێمە هەموو ئەوە دەزانین كە لە دارخورما دەردەچێ، جا دەستی كردەوە و فەرمووی : (ئەمە چییە؟)، وتیان : یا رسول الله ﷺ تۆوە، فەرمووی : (تۆوی كام شت؟)، وتیان : تۆوی ساڵەكە، فەرمووی : (ڕاستتان كرد، جبریل هات بۆ لاتان بۆ ئەوەی بەڵێنتان لەسەر دینەكەتان لێ وەربگرێ، ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان دەگرنە بەر، قەیتانی پێڵاو بە پێڵاو - ئەم دەستەواژەیە بۆ دوو شتی هاوشێوە بەكارهاتووە - ، وە هاوشێوەی ئەوەی ئەوان وەردەگرن، ئەگەر بست بوو بە بست، وە ئەگەر قۆڵ بوو بە قۆڵ، وە ئەگەر باع بوو بە باع - باع ماوەی نێوان هەردوو دەستی مرۆڤە - هەتاكو ئەگەر چوونە كونی بزن مژەوە ئێوەش دەچنە ناوی) .

٤٤ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (دەچنە سەر ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان، بست بە بست، و قۆڵ بە قۆڵ، و باع بە باع، هەتاكو ئەگەر بچنە كونی بزن مژەوە ئەوا ئێوەش دەچن، وە هەتاكو ئەگەر یەكێك لەوان بە شێوەیەك جووت بێ لەگەڵ دایكی خۆیدا ئەوا ئێوەش دەیكەنەوە) .

٤٥ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (شوێنی ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان دەكەون، باع بە باع، و قۆڵ بە قۆڵ، و بست بە بست، هەتاكو ئەگەر بچنە كونی بزن مژەوە ئەوا لەگەڵیان دەچن) .

وتيان : ئەی پێغەمبەری الله ﷺ : یەهود و نەصارا؟

فەرمووی : (ئەی کێ؟) .

٤٦ - لە ابو هريرة ـوە رضي الله عنه لە پێغەمبەرەوە ﷺ بە هەمان شێوە، فەرمووی : (ئینجا ئەی کێ؟) .

٤٧ - پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (قیامەت بەرپا نابێ هەتاکو ئوممەتەکەم ئەوە وەرنەگرێ کە ئوممەتان و سەردەمانی پێش خۆی وەریان گرتووە، بست بە بست، و قۆڵ بە قۆڵ) .

پیاوێك وتی : یا رسول الله ﷺ ، هەروەکو ئەوەی فارس و ڕۆم کردیان؟

رسول الله ﷺ فەرمووی : (مەگەر خەڵکی هەر ئەوان نین؟) .

٤٨ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە شوێن ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان دەکەون، بست بە بست، و قۆڵ بە قۆڵ، هەتاکو ئەگەر بچنە کونی بزن مژەوە ئەوا ئێوەش دەچن) .

٤٩ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە شوێن ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان دەکەون، بست بە بست، و قۆڵ بە قۆڵ، هەتاکو ئەگەر بچنە کونی بزن مژەوە ئەوا ئێوەش دەچن) .

وتيان : يا رسول الله ﷺ، یەهود و نەصارا؟

فەرمووی : (ئەی کێ جگە لەوان؟) .

٥٠ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (خراپترینی ئەم ئوممەتە دەچنە سەر ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆیان لە ئەهلی کتاب بە قەیتانی پێڵاو بە پێڵاو) .

٥١ - أبو عامر الهوزني وتی : حەجم کرد لەگەڵ معاوية دا رضي الله عنه، کە گەیشتە مەککە هەواڵی پێدرا کە چیرۆك خوێنێکی تێدایە شتانێك باس دەکات کە ئینکاری لێ دەکرێ، بۆیە معاوية ناردی بە شوێنیدا و فەرمووی : بەمە فەرمانت پێکراوە؟

وتی : نەخێر .

فەرمووی : ئەی چی وای لێکردیت بیکەیت؟

وتی : زانستێکە و بڵاوی دەکەینەوە .

معاوية پێی فەرموو : ئەگەر خۆم پێت بگەشتمایە ئاوام لێ دەکردیت، بڕۆ دەرەوە، و نەبیستم کە شتێکت باس کردبێ .

جا کە نوێژی نیوەڕۆی کرد چووە سەر مینبەرەکە و سوپاس و ستایشی الله ی کرد، پاشان فەرمووی : ئەی گرۆی عەرەب، والله ئەگەر ئێوە هەڵنەستن بەوەی کە پێغەمبەرەکەتان ﷺ پێی هاتووە ئەوا غەیری ئێوە لە خەڵکی - واتە

غەیرە عەرەب - ئەولاترە کە پێی هەڵنەستێ، ڕۆژێك رسول الله ﷺ هەستا لە ناوماندا و فەرمووی : (ئەوانەی لە پێش ئێوەوە بوون لە ئەهلی کتاب دابەش بوون بۆ سەر حەفتا و دوو ڕێباز واتە ئارەزوو، وە ئەم ئوممەتە دابەش دەبێ بۆ سەر حەفتا و سێ ڕێباز واتە ئارەزوو، حەفتا و دوویان لە ئاگردان، وە یەك دانەیان لە بەهەشتدایە کە ئەویش جەماعەتە، بۆیە دەستی پێوە بگرن، بۆیە دەستی پێوە بگرن) .

٥٢ - ابو عامر عبدالله بن لحي وتی : حەجمان کرد لەگەڵ معاوية بن ابي سفيان دا رضي الله عنهما، کە گەشتینە مەککە هەواڵی پێدرا بە پیاوێك کە چیرۆك بۆ ئەهلی مەککە دەخوێنێتەوە، بۆیە معاوية ناردی بە شوێنیدا و فەرمووی : بەم چیرۆکانە فەرمانت پێکراوە؟

وتی : نەخێر .

فەرمووی : ئەی چی وای لێکردیت کە بە بێ ئیزن چیرۆك بخوێنیتەوە؟

وتی : زانستێك بڵاو دەکەینەوە کە الله فێری کردووین .

وتی : ئەگەر پێت بگەشتمایە لە پێش ئەم جارەمەوە ئەوا دەمکرد .

پاشان کە نوێژی نیوەڕۆی لە مەککە کرد هەستا و فەرمووی : رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەهلی کتاب لە دینەکەیان دابەش بوون بۆ سەر حەفتا و دوو ڕێباز، وە ئەم ئوممەتە دابەش دەبێ بۆ سەر حەفتا و سێ ڕێباز واتە ئارەزوو

هەموویان لە ئاگردان جگە لە یەك دانە، كە ئەویش جەماعەتە، واللە ئەی گرۆی عەرەب، ئەگەر هەڵنەستن بەوەی پێغەمبەرەكەتان ﷺ پێی هاتووە ئەوا غەیری ئێوە لە خەڵكی ئەولاترە كە پێی هەڵنەستێ) .

٥٣ - أبی سعید الخدري رضي الله عنه فەرمووی : پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (لە ئوممەتەكەمدا جیاوازی و تاقم دروست دەبن، قەومێكیان قسەكانیان باشە و كردەوەكانیان خراپە، قورئان دەخوێننەوە و لە قورڕگیان ناچێتە خوارەوە، هەندێكتان نوێژەكەی خۆتان پێ كەمە لە چاو نوێژی ئەوان، وە ڕۆژووەكەشتان پێ كەمە لە چاو ڕۆژووی ئەوان، ئەوان لە دین دەردەچن هەروەكو چۆن تیر لە كەوان دەردەچێ، پاشان ناگەڕێنەوە هەتاكو نەچێتەوە سەری، ئەوان خراپترینی دروستكراوەكانن بە مرۆڤ و ئاژەڵانیشەوە، خۆشبەختی بۆ ئەو كەسەی كە دەیان كوژێ یان ئەوان دەیكوژن، بانگەواز بۆ كتێبی الله دەكەن لە كاتێكدا هیچ پەیوەندیشیان پێوەی نیە، هەر كەس شەڕی لەگەڵیان كرد ئەوا ئەولاترە بە الله لەوان)

وتیان : یا رسول الله ﷺ، نیشانەیان چییە؟

فەرمووی : (سەرتاشینە - واتە سەر سفركردن -).

٥٤ - یزید الرقاشي وتی : أنس بن مالك رضي الله عنه بۆی باسكردم و فەرمووی : لای رسول الله ﷺ باسی پیاوێك كرا، باسی هێزی پیاوەكەیان كرد لە

كاتی ئیشدا، وه تێكۆشانی له كاتی پەرستشدا، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (ئەوە یەكەم كەسە لە ئوممەتەكەم دەرچووە، ئەگەر بیكوژیت ئەوا لە دوای من دوو پیاو لە ئوممەتەكەم جیاوازیان تێ ناكەوێ، نەوەكانی ئیسرائیل دابەش بوون بۆ سەر حەفتا و یەك تاقم، وە ئوممەتەكەی من دابەش دەبێ بۆ سەر حەفتا و دوو تاقم، هەموویان لە ئاگردان جگە لە یەك دانە) .

یزید الرقاشي وتی : ئەویش جەماعەتە .

٥٥ - ابن مسعود رضي الله عنه فەرمووی : چوومە ژوورەوە بۆ لای رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەی ابن مسعود) .

وتم : لە خزمەتدام و ڕووم لە تۆیە یا رسول الله ﷺ .

فەرمووی : (ئایا دەزانی كێ زاناترینی خەڵكییە؟) .

وتم : الله و پێغەمبەرەكەی باشتر دەزانن .

فەرمووی : (زاناترینی خەڵكی بەرچاو ڕوونترینیانە بە حەق كاتێك كە خەڵكی جیاوازیان تێكەوت، تەنانەت ئەگەر كەمتەرخەمیش بێ لە كردەوە كردندا، ئەوانەی لە پێش منەوە بوون جیاواز بوون و دابەش بوون بۆ حەفتا و دوو تاقم، سێ دانەیان ڕزگاری بوو، و ما باقی لە ناوچوون، تاقمێكیان بەرەنگاری پاشاكان بوونەوە، و جەنگیان لەگەڵ كردن لەسەر دینەكەیان و دینی عیسی

عليه السلام، وە گرتنیان و بە مشار بڕینیانەوە، وە تاقمێکیان توانای بەرەنگار بوونەوەی پاشاکانیان نەبوو، وە توانای ئەوەشیان نەبوو لە نێوانیاندا بمێننەوە و بانگیان بکەن بۆ دینی الله و دینی عیسى بن مريم، بۆیە بە زەویدا ڕۆشتن و گەڕان و گۆشەگیری و خەڵوەتگیریان گرتە بەر، ئەوان ئەو کەسانەن کە الله دەربارەیان فەرموویەتی : ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَٰهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ رِضْوَٰنِ ٱللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا﴾ تاکو فەرمایشتی ﴿فَٰسِقُونَ﴾ [**الحديد : ٢٧**]، جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (هەر کەسێك ئیمانی پێ هێنام و بە ڕاستی دانام و شوێنم کەوت، ئەوا حەقی بەرپرسیارێتیەکەی خۆی گەیاندووە، وە هەر کەس شوێنم نەکەوت ئەوا ئەو کەسانە لە ناوچووەکانن) .

٥٦ - أبو غالب وتی : لای ابي أسامة رضي الله عنه بووم، پیاوێك وتی : ئایا فەرمایشتی الله ـت بینیوە : ﴿هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ مِنْهُ ءَايَٰتٌ مُّحْكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَٰبَهَ مِنْهُ﴾ [**آل عمران : ٧**]، ئەوانە کێن؟

فەرمووی : ئەوانە خەواریجەکانن، پاشان فەرمووی : دەست بگرە بە سواد الأعظم ـەوە .

وتم : دەزانی کە چیان هەیە .

فەرمووی : ئەوەی کردویانە لەسەر شانی خۆیانە، و ئەوەشی ئێوە دەیکەن لەسەر شانی خۆتانە، وە گوێڕایەڵ بن هیدایەت دەدرێن .

پاشان فەرمووی: نەوەکانی ئیسرائیل دابەش بوون بۆ سەر حەفتا و یەك تاقم، هەموویان لە ئاگردان، ئەم ئوممەتەش تاقمێك لەوان زیاتری هەیە کە ئەوەیان لە بەهەشتدایە، ئەمەش فەرمایشتی اللە یە: ﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ﴾ [**آل عمران: ١٠٦**] خوێندیەوە هەتاکو فەرمایشتی: ﴿هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ [**آل عمران: ١٠٧**]، وتم: ئەوان کێن؟

فەرمووی: خەواریجەکانن.

وتم: ئەمەت لە رسول اللە ﷺ گوێ لێبوو؟

فەرمووی: لە رسول اللە ﷺ گوێم لێبوو.

٥٧ - داود بن ابی الفرات بۆی باس کردین، کە ابو غالب بۆی باسکردووە کە ابي أمامة رضي اللە عنە پێی فەرمووە: نەوەکانی ئیسرائیل دابەش بوون بۆ سەر حەفتا و یەك تاقم، وە ئەم ئوممەتەش یەك تاقم لەوان زیاتر دەبێ، هەموویان لە ئاگردان، تەنیا سواد الأعظم نەبێ، کە ئەویش جەماعەتە.

وتم: دەزانی کە چی لە سواد الأعظم هەیە، ئەویش لە سەردەمی جێنشینایەتی عبدالملك بن مروان.

فەرمووی: واللە منیش ئینکاری کرەوەکانیان دەکەم، بەڵام ئەوەی کردویانە لەسەر شانی خۆیانە، و ئەوەشی ئێوە دەیکەن لەسەر شانی خۆتانە، وە بیستن و گوێڕایەڵی باشترە لە تاوان و سەرپێچی.

: سواد الأعظم لە ڕووی زمانەوانیەوە واتە ڕەشاییە گەورەکە یان زۆرەکە، بەڵام لە شەرعدا جیاوازی لە واتاکەی هەیە؛ وەکو حەق و ئەهلەکەی، جەماعەت، والله اعلم .

٥٨ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (نەوەکانی ئیسرائیل دابەش بوون بۆ حەفتا و یەك ڕێباز، جا نە شەوەکان دەڕۆن نە ڕۆژەکانیش هەتاکو ئوممەتەکەی منیش وەکو ئەوی لێ نەیەت، یاخود فەرمووی : نمونەی ئەوی لێ نەیەت، وە هەموو تاقمێکیش لە ئاگردان، جگە لە یەك دانە کە ئەویش جەماعەتە) .

٥٩ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (یەهود دابەش بوون بۆ حەفتا و یەك تاقم، یان حەفتا و دوو تاقم، وە نەصاراش بە هەمان شێوەی ئەوان، وە ئەم ئوممەتەش دابەش دەبێ بۆ حەفتا و سێ تاقم) .

٦٠ - عبدالله بن عمرو رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەوەی بەسەر نەوەکانی ئیسرائیل هات بەسەر ئوممەتی منیشدا دێت، نمونە بە نمونە، قەیتانی پێڵاو بە پێڵاو، ئەوان دابەش بوون بۆ حەفتا و دوو ڕێباز، وە ئەم ئوممەتەش دابەش دەبێ بۆ حەفتا و سێ ڕێباز، هەموویان لە ئاگردان جگە لە یەك دانەیان) .

وتیان : یا رسول الله ﷺ، ئەو دانەیەیان چییە؟

فەرمووی : (ئەوەیە کە ئەمڕۆ من و هاوەڵانم لەسەرین) .

٦١ - له ابي الصهباء البكري وه، وتى : گوێم له علي بن ابي طالب رضي الله عنه بوو، كه بانگى رأس الجالوت و أسقف النصارى ى كرد، و فه‌رمووى : من پرسيارتان له باره‌ى شتێكه‌وه لێ ده‌كه‌م، له كاتێكدا له هه‌ردووكتان زاناترم پێى، بۆيه لێمى مه‌شارنه‌وه، ئه‌ى رأس الجالوت، سوێندت ده‌ده‌م به‌و الله يه‌ى كه ته‌وراتى بۆ موسى عليه السلام دابه‌زاند و گه‌زۆ و باڵنده‌ى سه‌لواى ده‌رخوارد دان، وه ڕێگه‌يه‌كى له ناو ده‌ريادا بۆ كردنه‌وه، و له به‌رده‌كه دوانزه كانياوى بۆ هه‌ڵقوڵاندن، كه بۆ هه‌ر هۆزێك له نه‌وه‌كانى ئيسرائيل كانيه‌ك هه‌بوو، جگه له‌وه پێت نه‌وتم : نه‌وه‌كانى ئيسرائيل له دواى موسى دابه‌ش بوون بۆ چه‌ند تاقم؟

پێى وت : ته‌نانه‌ت بۆ يه‌ك تاقميش دابه‌ش نه‌بوون .

علي سێ جار پێى فه‌رموو : درۆت كرد؛ سوێند به‌و الله يه‌ى كه هيچ خوايه‌ك نييه شايه‌نى په‌رستن بێ جگه له ئه‌و، نه‌وه‌كانى ئيسرائيل دابه‌ش بوون بۆ حه‌فتا و يه‌ك تاقم، هه‌موويان له ئاگردان جگه له يه‌ك تاقم .

پاشان بانگى الأسقف ى كرد و فه‌رمووى : سوێندت ده‌ده‌م به‌و الله يه‌ى كه ئينجيلى دابه‌زاند بۆ عيسى عليه السلام، وه گه‌شت كردنه‌كه‌ى كرد به به‌ره‌كه‌ت، و په‌ندى نيشانتان دا، به‌وه‌ى كه كوێرى زكماكى چاك كرده‌وه و مردووى زيندوو كرده‌وه، وه له قوڕ باڵنده‌ى بۆتان دروست كرد، وه پێتانى

ڕاگەیاند کە چی دەخۆن و چی هەڵدەگرن لە ماڵەکانتان، جگە لەمە وتی : بە ڕاستت دەخەمەوە ئەی پێشەوای بڕواداران .

فەرمووی : نەصارا دابەش بوون بۆ چەند تاقم لە دوای عیسی؟

وتی : نا واللە تەنانەت بۆ یەك تاقمیش دابەش نەبوون .

بۆیە علي سێ جار پێی فەرموو : درۆت کرد؛ سوێند بەو اللە یەی کە هیچ خوایەك نییە شایەنی پەرستن بێ جگە لە ئەو، دابەش بوون بۆ حەفتا و دوو تاقم، هەموویان لە ئاگردان جگە لە یەك تاقم، ئەمما تۆ ئەی یەهودی؛ اللە دەفەرموێ : ﴿وَمِن قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ **[الأعراف : ١٥٩]** جا ئەوەی کە ڕزگاری دەبێ ئەمەیانە، وە تۆ ئەی نەصرانی؛ اللە دەفەرموێ : ﴿مِّنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ﴾ **[المائدة : ٦٦]** جا ئەوەی کە ڕزگاری دەبێ ئەمەیانە، بەڵام بۆ ئێمە دەفەرموێ : ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ **[الأعراف : ١٨١]** جا ئەوەی لەم ئوممەتە ڕزگاری دەبێ ئەمەیە .

٦٢ - أبو عمر وتی : علي پێمی فەرموو : ئەی ابو عمر، دەزانی یەهود دابەش بوو بۆ چەند تاقم؟

وتی : وتم : اللە و پێغەمبەرەکەی زاناترن .

فەرمووی : دابەش بوو بۆ حەفتا و یەك تاقم، هەموویان لە الهاویة ن - بەشێکە لە ئاگری دۆزەخ - جگە لە دانەیەکیان، کە ڕزگاربووە، وە نەصارا دابەش

بوو بۆ حەفتا و دوو تاقم، هەموویان لە الهاویة ن جگە لە دانەیەکیان کە ڕزگاربووە، ئەی ابو عمر، دەزانی ئەم ئوممەتە دابەش دەبێ بۆ چەند تاقم؟

وتم : اللّه و پێغەمبەرەکەی زاناترن .

فەرمووی : دابەش دەبێ بۆ حەفتا و سێ تاقم، هەموویان لە الهاویة ن، جگە لە دانەیەکیان، کە ڕزگاربووە .

پاشان علي فەرمووی : دەزانی کە چەند تاقم لەبەر من دروست دەبن؟

وتم : لەبەر تۆش تاقم دروست دەبن ئەی پێشەوای بڕواداران؟

فەرمووی : بەڵێ؛ دوانزە تاقم، هەموویان لە الهاویة ن، جگە لە دانەیەکیان کە ڕزگاربووە، وە ئەویش ئەو دانەیەیە .

واتە ئەو دانەیەی لە حەفتا و سێ تاقمەکە ڕزگاری دەبێ، تۆش لەوانیت ئەی ابو عمر .

٦٣ - ابي عطاء اليحبوري وتی : عبادة بن الصامت رضي اللّه عنه فەرمووی : ئەی ابو عطاء، چی دەکەن ئەگەر قورئان خوێن و زاناکانتان هەڵبێن تا دەگەنە لوتکەی چیاکان و لەگەڵ ئاژەڵانی کێویدا بن؟

وتی : وتم : جا بۆ وا دەکەن؟

فەرمووی : لە ترسی ئەوەی کە بیان کوژن .

وتى : وتم : سبحان الله! ئايا دەيانكوژين لە كاتێكدا كتێبى الله لە ناوماندايە و دەيخوێنينەوە؟

فەرمووى : دايكى ابو عطاء شين و ڕۆڕۆى بۆ بكا! مەگەر يەهود تەوراتيان پێ نەدرا پاشان گومڕا بوون لێى و وازيان لێهێنا؟ مەگەر نەصارا ئينجيليان پێ نەدرا و پاشان گومڕا بوون لێى و وازيان لێهێنا؟ ئەمانە چەند ڕێبازێكن هەندێكيان شوێنى هەندێكى تريان دەكەون، والله هيچ شتێك لە پێش ئێوەوە نەبووە ئيللا لە ناو ئێوەشدا ڕوودەدات .

٦٤ - يحيى بن عبيد وتى : گوێم لە پياوێك لە ئازاترين هاوەڵانى عبدالله بن مسعود بوو، وتى : عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فەرمووى : ئێوە لە هەموو كەس زياتر لە نەوەكانى ئيسرائيل دەچن، والله بانگەشەى هيچ شتێك ناكەن كە كردبێتيان ئيللا ئێوەش كردووتانە، وە هيچ شتێك لە ناو ئەواندا نەبووە ئيللا هەمان شت لە ناو ئێوەش دەبێت .

پياوێك وتى : ئايا هەمان شتى قەومى لوط عليه السلام لە ناو ئێمەش دەبێ؟

فەرمووى : بەڵێ، لە ناو ئەوانە دەبێ كە موسڵمان بوون و نەسەبى خۆشيان دەزانن .

٦٥ - الهزيل وتی : عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فەرمووی : ئەوانەی لە هەموو خەڵکی زیاتر سەر و سیمایان بە نەوەکانی ئیسرائیل دەچێت ئێوەن، شوێنی ئاسەواریان دەکەون قەیتانی پێڵاو بە پێڵاو، هیچ شتێك لە ناو ئەوان ڕوو نادات ئیللا هەمان شت لە ناو ئێوەش ڕوودەدات .

٦٦ - همام بن الحارث وتی : لای حذیفة بووین رضي الله عنه، باسی فەرمایشتی : ﴿وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ [**المائدة : ٤٤**] کرا، پیاوێکیش لە خەڵکەکە وتی : ئەمە دەربارەی نەوەکانی ئیسرائیلە .

حذیفة ش فەرمووی : بەڵێ برایان نەوەکانی ئیسرائیل بۆ ئێوەیە، دەکرێ شیرینەکان بۆ ئێوە بێت و تاڵەکانیش بۆ ئەوان! نەخێر سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە ڕێبازتان دەبێ بە ڕێبازی ئەوان قەیتانی پێڵاو بە پێڵاو .

٦٧ - عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما دەیفەرموو : دەچنە سەر ڕێبازی ئەوانەی پێش خۆتان بە شیرین و تاڵییەوە .

٦٨ - ابن عباس رضي الله عنه فەرمووی : هیچ شتێك لە ناو نەوەکانی ئیسرائیل ڕووی نەداوە ئیللا لە ناو ئێوەشدا ڕوودەدات .

٦٩ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (خەڵکینە گوێ لە قسەکانم بگرن، چونکە من نازانم لەوانەیە لەمڕۆ بەدواوە نەتانبینمەوە لەم شوێنەدا، خەڵکینە، خوێنتان و ماڵ و سامانتان لەسەر یەکتر حەرامە تاکو ئەو ڕۆژەی دەگەنەوە بە

پەروەردگارتان، هەر وەکو حەرامی ئەم ڕۆژەتان لەم شارەتاندا، وە ئێوە دەگەنەوە بە پەروەردگارتان و سەبارەت بە کردەوەکانتان لێتان دەپرسێتەوە، وە منیش گەیاندم) .

جا قسەی زۆر کرد و لە کۆتاییدا فەرمووی : (بۆیە خەڵکینە لە قسەکانم تێبگەن، چونکە من گەیاندم، وە خەڵکینە من شتێکم بۆتان بەجێ هێشتووە ئەگەر ئێوە پشتی پێ ببەستن هەرگیز گومڕا نابن : ئەویش کتێبی اللّٰه و سوننەتی پێغەمبەرەکەیەتی . خەڵکینە، گوێ بۆ ئەوە بگرن کە پێتانی دەڵێم، تێبگەن دەژین، وە دواى من کافر مەبنەوە هەندێکتان بە شمشێر لە ملی هەندێکی ترتان بدا، یا اللّٰه گەیاندم؟ یا اللّٰه گەیاندم؟ یا اللّٰه گەیاندم؟)

: پێغەمبەر ﷺ ئەم وتارەی لە حەجیماڵئاواییدا داوە، کە مانگی ذي الحجة یەکێکە لە مانگە حەرام کراوەکان، هەروەها کە دەفەرموێ کافر مەبنەوە لێرەدا سەلەف لە بیروباوەڕەکانیاندا باسیان کردووە کە مەبەست پێی کوفری گەورە نیە بەڵکو کوفری بچوکە .

٧٠ - عرباض بن سارية رضي اللّٰه عنه فەرمووی : رسول اللّٰه ﷺ نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین، پاشان ڕووی تێکردین و ئامۆژگاری کردین بە ئامۆژگاریەکی ڕوون کە چاوەکانی دەهێنایە فرمێسك، و دڵەکانی دەهێنایە لەرزین، جا قسەکەرێك وتی : یا رسول اللّٰه ﷺ، دەڵێی ئەمە ئامۆژگاری ماڵئاواییە، فەرمووی

:(وەسیەتتان بۆ دەکەم بە ترسان لە اللە، و بیستن و گوێڕایەڵی، تەنانەت ئەگەر بەندەیەکی حەبەشی گوێ و لوت و لێو قرتاویش بوو، چونکە هەر کەس لە ئێوە بژی ئەوا جیاوازیەکی زۆر دەبینێ، جا دەست بگرن بە سوننەتی من و جێنشینە ڕاشدینە ڕێنمونیکراوەکانەوە لە دوای من، قەپی پێدا بکەن بە شەویلگەکانتان، وە ئاگاداری کاروبارە داهێنراوەکان بن، چونکە هەموو بیدعەیەك گومڕاییە) .

٧١ - عبدالرحمن بن عمرو السلمي و حجر بن حجر الكلاعي وتیان : چووینە ژوورەوە بۆ لای عرباض بن سارية کە ئەو کەسە بوو فەرمایشتی : ﴿ٱلَّذِينَ إِذَا مَآ أَتَوۡكَ لِتَحۡمِلَهُمۡ قُلۡتَ لَآ أَجِدُ مَآ أَحۡمِلُكُمۡ عَلَيۡهِ﴾ [**التوبة : ٩٢**] لەبارەوە دابەزی، وە ئەو لەو کاتەدا نەخۆش بوو، وتمان : هاتووین سەردانت بکەین و بەسەرت بکەینەوە وە سوودت لێ وەربگرین .

فەرمووی : رسول الله ﷺ نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین، پاشان ڕووی تێکردین و ئامۆژگاری کردین بە ئامۆژگاریەکی ڕوون کە چاوەکانی دەهێنایە فرمێسك، و دڵەکانی دەهێنایە لەرزین، جا قسەکەرێك وتی : یا رسول الله ﷺ، ئەمە ئامۆژگاری ماڵئاواییە، کەواتە پەیمانی چیمان لێ وەردەگری؟

فەرمووی : (وەسیەتتان بۆ دەکەم بە ترسان لە اللە، وە بیستن و گوێڕایەڵی، تەنانەت ئەگەر بەندەیەکی حەبەشی، چونکە هەر کەس لە ئێوە لە دوای من بژی ئەوا جیاوازیەکی زۆر دەبینێ، جا دەست بگرن بە سوننەتی من و جێنشینە

ڕاشدینە ڕێنمونیكراوەكانەوە، قەپی پێدا بكەن بە شەویلگەكانتان، وە ئاگاداری كاروبارە داهێنراوەكان بن، چونكە هەموو بیدعەیەك گومڕاییە) .

٧٢ - يحيى بن أبي المطاع هەمان شتی بۆ باسكردین لە عرباض بن سارية وە لە پێغەمبەرەوە ﷺ .

٧٣ - پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (دەست بگرن بە سوننەتی من و جێنشینە ڕاشدینە ڕێنمونیكراوەكانەوە، قەپی پێدا بكەن بە شەویلگەكانتان) .

٧٤ - جابر بن عبدالله رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ ئەگەر لە وتارەكەی ببوایەتەوە دەیفەرموو : (باشترین فەرموودە كتێبی الله یە، وە باشترین ڕێنمونی ڕێنمونی محمد ە ﷺ، وە خراپترینی كاروبارەكان داهێنراوەكانیەتی) .

٧٥ - جابر بن عبدالله دەیفەرموو : وتاری پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژانی جومعەدا بوو، سوپاس و ستایشی الله ی دەكرد، وە بە دوایدا دەیفەرموو : (باشترین فەرموودە كتێبی الله یە، وە باشترین ڕێنمونی ڕێنمونی محمد ە ﷺ، وە خراپترینی كاروبارەكان داهێنراوەكانیەتی، وە هەموو بیدعەیەك گومڕاییە) .

٧٦ - عمر رضي الله عنه دەیفەرموو : باشترین وتە وتەی الله یە، وە باشترین ڕێنمونی ڕێنمونی محمد ە ﷺ، وە خراپترینی كاروبارەكان داهێنراوەكانیەتی .

٧٧ - عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فەرمووى : باشترين فەرموودە كتێبى الله يە، وە باشترين ڕێنموونى ڕێنموونى محمد ە ﷺ، وە خراپترينى كاروبارەكان داهێنراوەكانيەتى، ئەوەى بەڵێنتان پێى دراوە دێت، و ئێوەش تواناى وەستاندنيتان نييە، وە ئەوەى دوورە ئەوەيە كە نايەت . دەست بگرن بە ڕاستگۆييەوە، چونكە بەرەو چاكە ڕێنموونى دەكا، وە چاكەش بەرەو بەهەشت ڕێنموونى دەكات، وە پياو بەردەوام ڕاست دەكات هەتاوەكو واى لێدێ لە لاى الله ناوى بە ڕاستگۆ دەنوسرێ، وە چاكە لە دڵيدا جێگير دەبێ، جا لە دڵيدا هێندەى كونە دەرزييەك شوێن نامێنێ بۆ خراپە تاكو تياى نيشتەجێ بێ . وە ئاگادارى درۆ بن، چونكە ڕێنموونى دەكات بەرەو خراپە، وە خراپەش ڕێنموونى دەكات بەرەو ئاگر، وە پياو بەردەوام درۆ دەكات تاكو واى لێدێ لە لاى الله ناوى بە درۆزن دەنوسرێ، وە خراپە لە دڵيدا جێگير دەبێ، تا ئەوەى بە ئەندازەى كونە دەرزييەك شوێن لە دڵيدا نەمێنێ بۆ چاكە تاكو تياى نيشتەجێ بێ .

٧٨ - عبدالله بن مسعود فەرمووى : خراپترينى كاروبارەكان داهێنراوەكانيەتى، وە هەموو داهێنراوێكيش بيدعەيە .

٧٩ - عبدالله بن مسعود فەرمووى : شوێن بكەون و بيدعە مەكەن، بەڕاستى ئەوە بەسە بۆتان، وە هەموو بيدعەيەك گومڕاييە .

٨٠ - عبدالله بن مسعود فەرمووى : هەموو داهێنراوێك بيدعەيە، وە هەموو بيدعەيەك گومڕاييە، وە هەموو گومڕاييەك لە ئاگردايە .

٨١ - ابن مسعود فەرمووی : ئێوە ئەمڕۆ لەسەر فیترەتن، وە ئێوە داهێنان دەکەن و داهێنانیشتان بۆ دەکرێ، جا ئەگەر داهێنراوێکتان بینی ئەوا دەست بگرن بە ڕێنمونی یەکەمەوە - واتە ئەوەی لە پێش بیدعەکەدا هەبووە - .

٨٢ - عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دەیفەرموو : باشترین دین دینی محمد ە ﷺ، وە خراپترینی کاروبارەکان داهێنراوەکانیەتی، شوێن بکەون و بیدعە مەکەن، چونکە گومڕا نابن هەتاوەکو شوێنی ئەثەر بکەون، ئەگەر شوێنمان بکەون ئەوا ئێمە پێشتان کەوتووین بە پێشکەوتنێکی دوور، وە ئەگەر سەرپێچیمان بکەن ئەوا گومڕابوونە بە گومڕابوونێکی زۆر، هیچ ئوممەتێك لە دینەکەیدا بیدعەیەکی دانەهێناوە ئیللا الله سوننەتێکی ڕێنمونیکاری لە ناویاندا بەرز کردۆتەوە، پاشان هەرگیز بۆیان ناگەڕێتەوە، وە ئەگەر ئاگرێك ببینم لە سوچێکی مزگەوتەکەدا سوتاندنەکەی گەشە دەکات لام خۆشترە لەوەی بیدعەیەك ببینم کە هیچ کەس نییە بیگۆڕێت .

٨٣ - ابن عمر فەرمووی : هەموو بیدعەیەك گومڕاییە تەنانەت ئەگەر خەڵکی بە باشیش بینیان .

٨٤ - ابن عباس رضي الله عنهما فەرمووی : دەست بگرن بە ئیستیقامەوە، لەگەڵ شوێنکەوتنی کاربەدەستان و ئەثەر، وە ئاگاداری بیدعە کردن بن .

٨٥ - ابن عباس فەرمووی : بوغزاوترین کاروبار لای الله بیدعەیە .

٨٦ - ابي قلابة وتى : ابن مسعود رضي الله عنه فەرمووى : دەست بگرن بە عيلمەوە پێش ئەوەى هەڵبگيرێ، وە هەڵگيرانەكەى بريتيە لەوەى كە : هاوەڵەكانى يان ئەهلەكەى نەمێنن، دەست بگرن بە عيلمەوە، چونكە هەر يەك لە ئێوە نازانێت كەى پێويستى پێى دەبێ، يان كەسانى تر پێويستيان بەوە دەبێ كە لاى ئەو هەيە، وە ئێوە - لە داهاتوودا - كەسانێك دەبينن لاڤى ئەوە لێدەدەن كە بانگەواز بۆ كتێبى الله دەكەن، كەچى لە پشت خۆيانەوە جێيان هێشتووە، بۆيە دەست بگرن بە عيلمەوە، و ئاگادارى بيدعە كردن بن، وە ئاگادارى ڕۆچوون بن لە قسەدا، وە ئاگادارى قوڵ بوونەوە بن، و دەست بگرن بە كۆنەكەوە .

———

: كۆنەكە واتە ئەوەى كە پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانى لەسەرى بوون، بەڵام ابي قلابة لە ابن مسعودەوە هيچى نەبيستووە بۆيە سەنەدەكەى پچڕانى تيايە .

٨٧ - إبراهيم وتى : حذيفة رضي الله عنه فەرمووى : لە الله بترسن ئەى گرۆى قورئان خوێنان، وە ڕێگەى ئەوانەى پێش خۆتان بگرنە بەر، سوێند بە الله ئەگەر ئيستيقامەتان هەبێ ئەوا بە پێشكەوتنێكى دوور پێش دەكەون، وە ئەگەر وازتان لێ هێنا و چەپ و ڕاستتان گرتە بەر ئەوا بە گومڕابوونێكى دوور گومڕابوونە، ياخود فەرمووى : ڕوون .

———

: مەبەست لە ڕێگەی پێش خۆتان ماوەڵانە نەك یەهود و نەصارا .

٨٨ - همام وتی : ئێمە لە ئەڵقەیەكدا بووین لە مزگەوت و حذیفة بەلاماندا تێپەڕی، فەرمووی : ئەی گرۆی قورئان خوێنان، ڕێگەكە بگرنە بەر، سوێند بە الله ئەگەر گرتتانە بەر ئەوا بە پێشكەوتنێكی دوور پێشكەوتونە، وە ئەگەر ڕاست و چەپتان گرتە بەر ئەوا بە گومڕابوونێكی دوور گومڕابوونە .

٨٩ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (كردەوەیەكی كەم لە سوننەتدا باشترە لە كردەوەیەكی زۆر لە بیدعەدا) .

: ئەم فەرموودەیە مرسل ە، بەڵام ئەثەری دواتر صحیحە .

٩٠ - عبداللّٰه بن مسعود فەرمووی : نێوەندگیری لە سوننەتدا باشترە لە تێكۆشان لە بیدعەدا .

٩١ - عبداللّٰه بن مسعود فەرمووی : كەمی لە سوننەتدا باشترە لە تێكۆشان لە بیدعەدا، وە هەموو بیدعەیەك گومڕاییە .

٩٢ - عمر بن عبدالعزيز فەرمووی : ئەگەر بۆ هەر بیدعەیەك كە الله لەسەر دەستی من لە ناوی دەبا، و بۆ هەر سوننەتێك كە الله لەسەر دەستی من دەیژیێنێتەوە، پارچە گۆشتێكمی بویستایە تاكو دەگەیشتە ئەوەی كۆتا دانەی نەفسی خۆمی پێویست بوایە، ئەوا لە پێناوی الله دا ئاسان دەبوو .

٩٣ - یونس بن عبید دەیوت : پێم گەیشتووە كە عمر بن عبدالعزیز دەیفەرموو : ئەگەر هەر سوننەتێكی مردوو كە الله لەسەر دەستی من بیژیێنێتەوە، و هەر بیدعەیەكی كار پێكراو كە الله لەسەر دەستی من لە ناوی ببا، پارچەیەك لە گۆشتی منی بویستایە، ئەوا هێشتا كەم دەبوو .

٩٤ - عبید بن عبدالملك ڕایگەیاند كە عمر بن عبدالعزیز دەیفەرموو : والله ئەگەر سوننەتێك نەژیێنمەوە، و بیدعەیەك نەمرێنم، ئەوا پێم خۆش نەدەبوو كە دووبارە لە دونیادا بژیمەوە، وە خۆزگەم دەخواست كە هەر كات سوننەتێكم ژیاندەوە و بیدعەیەكم مراند، لەگەڵیدا پارچەیەك لە جەستەم لێبباوایەتەوە .

٩٥ - خارجة بن عبیدالله وتی : عبدالملك بن عمر بن عبدالعزیز لای ئێمە بوو، و ئێمەش ئازار مان دەدا، جا كە باوكی بوو بە خەلیفە چوو بۆ لای كە لەو كاتەدا نۆزدە ساڵ بوو، وە باوكی خەڵكی ڕادەهێنا لەسەر قورئان و سوننەت، و ئەو بڕیارەشی لەسەریان بڕیبۆوە، ئەو بە هەر شێوەیەك كە ویستی لێ بوو فێری دەكردن، جا كە عبدالملك چوو بۆ لای پێی وت : ئەی پێشەوای بڕواداران، ئایا كتێبی الله و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بەڕێ ناكەی؟ والله باكم پێی نییە ئەگەر

قەدەرەرەكان هەردووكمان بگرێ، پێی فەرموو : كوڕم، من ڕاهێنان بە خەڵكی دەكەم بە ڕاهێنانێكی سەخت، دەروازەیەك لەسوننەت دەردەهێنم و دەروازەیەك لە تەماع دادەنێم، جا ئەگەر لە سوننەت دوور كەوتنەوە ئەوا دەچنە تەماعەوە، وە ئەگەر پەنجا ساڵ بژیم گومانم وایە هەموو ئەوەی كە دەمەوێت نایگەیەنم، جا ئەگەر ژیام داواكەم دەگەیەنم، وە ئەگەر مردم ئەوا الله زاناترە بە نیەتم .

٩٦ - بشر بن عبدالله و سوادة بن زياد و عمرو بن مهاجر وتیان : عمر بن عبدالعزيز نامەی بۆ خەڵكی نوسی : كەس بۆی نییە بۆچوونێكی هەبێ لە پاڵ سوننەتێكدا كە پێغەمبەر ﷺ دایناوە .

٩٧ - عمر بن عبدالعزيز فەرمووی : لە دوای سوننەت هیچ عوزرێك بۆ هیچ كەس نییە كە لەسەر گومڕایی بێ و وایزانیبێ كە لەسەر هیدایەتە .

٩٨ - عبدالله بن دينار وتی : عمر بن عبدالعزيز نامەی بۆ خەڵكی مەدینە نوسی : كە تەماشای فەرموودەكانی رسول الله ﷺ بكەن، وە بینوسنەوە، چونكە من دەترسم لە وانەكانی عیلم و نەمانی زانایان .

٩٩ - لە غطيف بن الحارث الثمالي وە : كە عبدالملك بن مروان پرسیاری لێكرد دەربارەی بەرزكردنەوەی دەست لەسەر مینبەر لەگەڵ چیرۆكەكان، غطيف وتی : ئەوانە لە نمونەترینی ئەو شتانەن كە داتان هێناون، جا من وەڵامی

ئەوەت نادەمەوە، من بۆم باسکراوە لە رسول اللە وە ﷺ کە فەرموویەتی : (هیچ ئوممەتێك نییە بیدعەیەك لە دینەکەیدا دابهێنێ ئیللا سوننەتێکی هاوشێوەی ئەوە لە دەست دەدا)، جا دەست گرتن بە سوننەتەوە خۆشەویستترە لام لە داهێنانی بیدعە .

١٠٠ - ابن عباس فەرمووی : هیچ ساڵێك نییە ئیللا بیدعەیەکی تێدا زیندوو دەکرێتەوە، و سوننەتێکی تێدا دەمرێنرێ، تا ئەوەی بیدعە زیندوو دەبێ و سوننەت دەمرێ .

١٠١ - ابي ادريس الخولاني وتی : ئەگەر ئاگرێك ببینم لە مزگەوتدا و نەتوانم بیکوژێنمەوە لام خۆشەویستترە لەوەی بیدعەیەکی تێدا ببینم و نەتوانم بیگۆڕم .

١٠٢ - ابي الدرداء رضي الله عنه فەرمووی : کەمی لە سوننەتدا باشترە لە تێکۆشان لە بیدعەدا، تۆ ئەگەر شوێن بکەوی باشترە لەوەی بیدعە بکەی، وە ڕێگاکە هەڵە ناکەی تاکو شوێنی ئەثەر بکەوی .

١٠٣ - الهيثم بن عمران وتی : گوێم لە إسماعيل بن عبيدالله بوو دەیوت : پێویستە لەسەرمان ئەوە لەبەر بکەین کە لە رسول اللە وە ﷺ بۆمان هاتووە، چونکە اللە دەفەرموێ : ﴿**وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا**﴾ [**الحشر** : ٧]، چونکە لای ئێمە وەکو قورئانە .

١٠٤ - حسان بن عطية وتى : جبريل سوننەتى دادەبەزاندە سەر رسول الله ﷺ هەروەكو چۆن قورئانى دادەبەزاندە سەرى، وە سوننەتى فێر دەكرد هەروەكو چۆن قورئانى فێر دەكرد .

١٠٥ - وە يحيى بن ابي كثير وتى : سوننەت دادوەرە لەسەر قورئان، بەڵام قورئان دادوەر نييە لەسەر سوننەت .

١٠٦ - وە مكحول وتى : قورئان زياتر پێويستى بە سوننەتە وەك لەوەى سوننەت پێويستى بە قورئان بێ .

: مەبەست لەم دوو ئەثەرە ئەوەيە كە قورئان سوننەت تەفسير ناكات بەڵكو سوننەت قورئان تەفسير دەكات .

١٠٧ - وە مكحول وتى : سوننەت دوو دانەيە : سوننەتێكيان وەرگرتنى فەزيلەت و پلە بەرزيە، و وازهێنان لێى بۆ غەيرى خۆى گوناهە، وە سوننەتێكيان وەرگرتنى فەرزە .

: لە ئەثەرى ١١٦ بە دواوە نوسەر رحمه الله زۆر بە جوانى باس لە سوننەت دەكات .

١٠٨ - سليم بن اخصر وتى : زياتر له جارێك گوێم له ابن عون بوو دەيوت : سێ شت پێی ڕازیم بۆ خۆم و براكانم .

یەكەمیان : ئەوەیە كە ئەم پیاوە موسڵمانە سەیری قورئان بكات و فێری بێ و بیخوێنێ و لێی ڕابمێنێ و لێی بڕوانێ .

وە دووەمیان : ئەوەیە كە سەیری ئەو ئەثەر و سوننەتە بكا جا لە بارەیەوە پرسیار بكا و تێكۆشانیشی لەگەڵیدا بێ .

وە سێیەمیان : ئەوەیە واز لەو خەڵكە بهێنێ مەگەر بۆ چاكە نەبێ .

١٠٩ - ابي عطاء اليحبوري وتى : عبادة بن الصامت رضي الله عنه پێمی فەرموو : ئەی ابو عطاء، چی دەكەن ئەگەر قورئان خوێن و زاناكانتان هەڵبێن تا دەگەنە لوتكەی چیاكان و لەگەڵ ئاژەڵانی كێویدا بن؟

وتى : وتم : جا بۆ وا دەكەن؟

فەرمووی : لە ترسی ئەوەی نەیان كوژن .

وتى : وتم : سبحان الله! ئایا دەیانكوژین لە كاتێكدا كتێبی الله لە ناوماندایە و دەیخوێنینەوە؟

فەرمووی : دایكت شین و ڕۆڕۆت بۆ بكا ئەی ابو عطاء! مەگەر یەهود تەوراتیان بۆ نەمایەوە پاشان گومڕا بوون لێی و وازیان لێهێنا؟ مەگەر نەصارا

ئینجیلیان بۆ نەمایەوە و پاشان گومڕا بوون لێی و وازیان لێهێنا؟ ئەمانە چەند ڕێبازێکن هەندێکیان شوێنی هەندێکی تریان دەکەون، والله هیچ شتێك لە پێش ئێوەوە نەبووە ئیللا لە ناو ئێوەشدا ڕوودەدات .

١١٠ - الهزيل وتی : عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فەرمووی : ئەوانەی لە هەموو خەڵکی زیاتر سەر و سیمایان بە نەوەکانی ئیسرائیل دەچێت ئێوەن، شوێنی ئاسەواریان دەکەون قەیتانی پێڵاو بە پێڵاو، هیچ شتێك لە ناو ئەوان ڕوو نادات ئیللا هەمان شت لە ناو ئێوەش ڕوودەدات .

١١١ - الربيعة الجرشي رضي الله عنه دەیفەرموو : ماتن بۆ لای پێغەمبەر ﷺ، پێی وترا : با چاوەکانت بخەون، وە گوێیەکانت ببیستن، و دڵت تێ بگات، فەرمووی : (چاوەکانم خەوتن، و گوێیەکانم بیستیان، و دڵم تێگەیشت . جا پێم وترا : خاوەنێك ماڵێکی دروست کرد، و خوانێکی ڕێك خست، وە بانگخوازێکی نارد، جا هەر کەس وەڵامی بانگخوازەکەی دایەوە ئەوا دەچێتە ماڵەکەوە، و لە خوانەکەش دەخوات، و خاوەنەکەش لێی ڕازی دەبێ . وە هەر کەس وەڵامی بانگخوازەکەی نەدایەوە ئەوا ناچێتە ماڵەکەوە، و لە خوانەکەش ناخوات، و خاوەنەکەش لێی تووڕە دەبێ، جا الله خاوەنەکەیە، و محمد ﷺ بانگخوازەکەیە، و ماڵەکە ئیسلامە، و خوانەکەش بەهەشتە) .

١١٢ - هشام بن عروة له باوكيەوە فەرمووی : سوننەتەكان سوننەتەكان، چونكە سوننەتەكان كۆڵەگەی دینن .

١١٣ - ابي الحلال وتی : سەردەمێك بەسەر خەڵكیدا دێت كە پیاو هەڵدەستێ پرسیار لە بارەی سوننەتەكانی محمد وە ﷺ دەكات، كەچی هیچ كەس نادۆزێتەوە پێی ڕابگەیەنێ .

١١٤ - الحسن بن شقيق لە عبدالله وە رضي الله عنه فەرمووی : جبريل كە قورئانی دادەبەزاندە سەر پێغەمبەر ﷺ وەكو پەردەیەك دەیگرت، پاشان لەسەر دڵی دایدەنا، جا بۆی ئاسان دەبوو وە لەبەریشی دەكرد، پاشان دەیخوێندەوە، بەڵام بۆ سوننەتەكان جبريل فێری دەكرد و بە دەنگ لەگەڵیدا دەیوتەوە .

١١٥ - لە محمد بن جبير بن مطعم وە لە باوكیەوە رضي الله عنه، فەرمووی : لەگەڵ رسول الله ﷺ بووین لە ناوچەی جوحفە، پاشان هاتە دەرەوە بۆ لامان و فەرمووی : (ئایا مەگەر شاهێدی نادەین كە هیچ خوایەك نییە شایەنی پەرستن بێ جگە لە الله، و منیش پێغەمبەری الله م وە قورئانیش لە لایەن الله وە هاتووە) .

وتمان : بەڵێ .

فەرمووی : (دەی مژدەتان لێبێ، چونكە قورئان لایەكی بە دەستی اللە وەیە، و لایەكی بە دەستی ئێوەوەیە، جا دەستی پێوە بگرن چونكە لە دوای ئەو هەرگیز بە هیلاكدا ناچن و گومڕا نابن) .

باسكردنی ئەوەی كە سوننەت لەسەر چەند ڕوو خۆی دەنوێنێ؟

١١٦ - **ابو عبدالله** - واتە نوسەر، هەموو ئەو ابو عبدالله يانەی دوای ئەويش دێن هەر مەبەستی لە نوسەرە - وتی : سوننەت لەسەر چەند ڕوويەك خۆی دەنوێنێ : سوننەتێكيان زاناكان كۆدەنگيان هەيە لەسەر ئەوەی كە واجبە، وە سوننەتێكيان كۆدەنگيان هەيە لەسەر ئەوەی نافيلەيە - واتە واجب نييە، بۆ نمونە سيواك كردن - ، وە سوننەتێكيان جياواز بوون تێيدا : ئاخۆ واجبە يان نافيلەيە .

پاشان ئەو سوننەتەی كە كۆدەنگ بوون لەسەر ئەوەی واجبە لەسەر دوو ڕوو خۆی دەنوێنێ : يەكێكيان كردەوەيە، و ئەوی تريان ئيمانە .

جا ئەوەی كە كردەوەيە لەسەر چەند ڕوويەك خۆی دەنوێنێ :

سوننەتێكيان كۆدەنگ بوون لەسەر ئەوەی كە تەفسيرە بۆ ئەو شتانەی كە الله بە موجمەلی و تێكڕايی فەرزی كردووە لە كتێبەكەيدا، و تەفسيری نەكردووە، وە تەفسير كردن و ڕوون كردنەوەكەی بۆ رسول الله ﷺ داناوە، هەروەكو الله عز و جل فەرموويەتی : ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ﴾ **[النحل : ٤٤]** .

وە ڕووی دووەم : سوننەتێکە کە جیاواز بوون تێیدا، هەندێکیان وتویانە : نەسخ کەرەوەی بەشێکە لە ئەحکامەکانی قورئانە، وە هەندێکیان وتویانە : نەخێر، بەڵکو ڕوون کەرەوەیە دەربارەی تایبەت و گشتی قورئان وە نەسخ کەرەوەی نییە؛ چونکە سوننەت قورئان نەسخ ناکاتەوە، بەڵکو تایبەت و گشتی ڕوون دەکاتەوە، وە تەفسیری موجمەل و نادیاریشی دەکات .

: وشەی موجمەل و وشەی عام هەردووکیان لە کوردیدا بە واتای (گشتی) دێن، وە موجمەل بە واتای (تێکرا) ش دێ، والله اعلم .

وە ڕووی سێیەم : سوننەتێکە کە کۆدەنگن لەسەر ئەوەی زیادەیەکە لەسەر ئەوەی کە الله حوکمی پێ داوە لە کتێبەکەیدا، وە سوننەت زیادەیەکە لە پێغەمبەرەوە ﷺ، هیچ بنچینەیەکی لە قورئاندا نیە مەگەر ئەوە نەبێ کە بە گشتی فەرمان کراوە بە گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەر ﷺ، و تەسلیم بوون بۆ حوکم و بڕیاری ئەو، وە نەکردنی ئەوەی کە نەهی لێکردووە .

جا من هەر یەك لەو جۆرانە تەفسیر دەکەم کە ئەهلی تێگەیشتن بەڵگەیان پێ هێناوەتەوە لەوەی کە بە دوایدا دێ، ان شاء الله .

ناسخ و منسوخ چین؟

پێناسەی النسخ : لەڕوی زمانەوانیەوە: بەمانای گۆڕین و لابردن یان ڕەشکردنەوە دێت.

وەکو عەرەب دەڵێت : «نسخت الشمس الظل» .

ڕۆژ سێبەری نەسخ کرد واتە (سڕیەوە و نەیهێشت).

- پێناسەی النسخ لە لای زانایانی علوم القرآن بریتیە لە: [رفع الحكم الشرعي بخطاب شرعي] واتە: لادان و ڕەشکردنەوە و گۆڕینی حوکمێکی شەرعی قەدیم بەبەڵگەیەکی شەرعی نوێ.

- بەڵگەی شەرعیش لە دوو سەرچاوەوە وەردەگیرێت :

١ - قورئانی پیرۆز لە لایەن الله وە سبحانه و تعالى کە مطلق ە.

٢ - فەرموودە لەلایەن پێغەمبەر ەوە ﷺ کە مقید.

- پێناسەی المنسوخ : ئەو حوکمەیە کە لابراوە و کاری پێناکرێت.

- سێ مەرجمان هەیە لە گۆڕینی حوکمی شەرعی (نەسخ) :

١ - دەبێ لابردنی ئەو حوکمە لەلایەن (شارع) الله تعالى وە پێغەمبەرەوە ﷺ بێت.

٢ - دەبێ مەنسوخ (ئەو حوکمە قەدیمە کە کاری پێناکرێت) پێش ناسخ (ئەو حوکمە نوێیە کە کاری پێدەکرێت) هاتبێت.

٣ - دەبێت ئەو حوکمە گشتی بێت، و بۆ کاتێك و کەسێکی دیاری کراو نەبێت.

نەسخ لە چی ڕوودەدات؟

نەسخ لە ئەمر و نەهی دێت بەڵام لە عەقیدەدا نەسخ بوونی نیە.

١ - الله سبحانه وتعالى دەفەرموێت ﴿**شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ**﴾ [**الشُّورَى : ١٣**] .

واتە : ئاینەی بۆ داناوون کە فەرمانی داوە بە نوح و ئەوەش نیگامان کردووە بۆ تۆ (ئەی محمد ﷺ) و ئەوەش کە فەرمانمان داوە بە ابراهیم و موسی و عیس کە لەسەر ئەو ئاینەبن بەرێك و ڕاستی و جیاوازی تێدا مەکەن.

ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی لە نوح ەوە (علیهم سلام) تا پێغەمبەرمان ﷺ کە هەموویان لە عەقیدەدا یەك بوون و گۆڕین لە عەقیدەدا نیە.

٢ - وە هەروەها الله سبحانه وتعالى دەفەرموێت: ﴿**يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ**﴾ [**سورة البقرة : ١٨٣**].

واتە : ئەی ئەوانەی کە بڕواتان هێناوە ڕۆژووتان لەسەر نووسراوە و فەرزکراوە هەر وەکو چۆن فەرزکراوە لەسەر ئەو ئومەتانەی لە پێش ئێوەدا بوون.

٣ - وە هەروەها دەفەرمووێت: ﴿**وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَٰتَلَ مَعَهُۥ رِبِّيُّونَ كَثِير**﴾ [**آل عمران: ١٤٦**].

واتە : زۆر لە پێغەمبەران جەنگ و کوشتاریان کردووە لەگاڵیاندا (شانبەشانیان) زۆر لە زانایان و خواناسان.

ناسینی نەسخ وە گرینگی پێدانی :

زانینی ناسخ و منسوخ عولەمایان زۆر گرنگیان پێداوە وە ڕێگەیان نەداوە کەسێك فەتوا بدات و قەزاوەت بکات تاکو عیلمی نەبێ بە ناسخ و منسوخ.

ڕۆژێك علي بن أبو طالب قازیەكی بینی پێی فەرموو: ئایا تۆ شارەزایت لە عیلمی ناسخ و منسوخ؟

وتی: نا، ئەویش پێی فەرموو :خۆت بە هیلاك برد و خەڵكیش بە هەلاكەت دەبەیت.

- ڕێگاكانی ناسینی ناسخ و منسوخ :

١ - لە قسەی پێغەمبەرەوە ﷺ یان لە هاوەڵانەوە :

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت : (ڕێگریم لێدەكردن لە چون بۆ گۆڕستان ئێستا بچن سەردانی بكەن).

3 - كۆدەنگی هەموو ئومەتی لەسەر بێت كە ئەمە ناسخە و ئەمە منسوخە.

٣ - زانینی شوێن و كاتی دابەزینی ئایەتەكان كە ئەم ئایەتە لە كوێ دابەزیوە لە مەككە یان مەدینە.

جۆرەكانی نەسخ لە قورئاندا :

١ - نەمانی ئایەتەكە بە خوێندنەوە و حوكم:

لە صحيح مسلم هاتوە عائشة رضي الله عنها دەڵێت: (پێشتر لە قورئاندا ئەو ئایەتە هەبوو كە دە جار مناڵ شیری ئافرەتێك بخواتەوە لێی حەرام دەبێ، دواتر نەسخ كرا بە پێنج جاری دیار و ئاشكرا).

ئەمە نە ئایەتەكە ماوە نە حوكمەكەش.

٢ - حوكمەكەی نەماوە خوێندنەوەكەی بمێنێتەوە.

حیكمەت چیە لەوەی حوكمەكەی لاچوو بێت و خوێندنەوەكەی مابێتەوە؟

أ - لەبەر ئەوەی قورئان دەخوێندرێتەوە بۆ ئەوەی حوكمەكانی لێ بزانین و كاری پێ بكەین، وە لەبەر ئەوەش كە كەلامی پەروەردگارە و پاداشتی لەسەرە.

ب - زۆربەی كات نەسخ بۆ ئاسان كردنە لەسەر خەڵكی، وە مانەوەی خوێندنەوەكەی بۆ ئەوەیە كە خەڵكی هەمیشە ئەو نیعمەتەیان بیربێتەوە.

٣ - خوێندنەوەكەی نەمێنێت و حوكمەكەی بمێنێت، یەكێك لەوانە ئەم ئایەتەیە:

(الشيخ والشيخة إذا زينا فارجموهما البتة نكالاً من الله، والله عزيز الحكيم) ئەم ئایەتە لەسەر بەردباران هاتبوو دواتر نەسخ كرا و خوێندنەوەكەی نەما بەڵام حوكمەكەی ماوە، واتە ئایەتەكە نەماوە بۆ خوێندنەوە بەڵام حوكمەكەی ماوە و كاری پێ دەكرێ.

باسکردنی ئەو سوننەتەی کە تەفسیرە بۆ ئەو شتەی کە الله بە موجمەلی فەرزی کردووە، لەوەی کە ماناکەی نازانرێ بەو دەربڕینە کە دابەزیوە بە بێ ڕوون کردنەوە و فێرکردنی پێغەمبەر ﷺ

١١٧ - **ابو عبدالله** وتی : بینیم بنچینەی هەموو فەرزەکان تەفسیرەکەی نازانرێ، وە ئینکاریش ناکرێ لە جێبەجێ کردنی و ئیش پێکردنی، مەگەر بە فێرکردن و تەفسیری رسول الله ﷺ نەبێت، لەوانە : نوێژ و زەکات و ڕۆژوو و حەج و جیهاد، الله عزَّوَجَل فەرموویەتی : ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ **[النساء : ١٠٣]**، جا الله بە موجمەلی فەرز بوونەکەی باس کردووە لە کتێبەکەیدا و تەفسیری نەکردووە، وە باسی ژمارەی نوێژەکان و کاتەکانی نەکردووە، بۆیە پێغەمبەرەکەی ﷺ کردووە بە تەفسیرکار بۆی، وە کردوویەتی بە ڕوون کەرەوەی تایبەت و گشتی و ژمارەی نوێژەکان و کات و سنورەکانی، وە پێغەمبەر ﷺ ڕایگەیاندووە کە ئەو نوێژانەی الله فەرزی کردوون پێنج نوێژن لە ڕۆژ و شەوێکدا، لەو کاتانەش کە ڕوونی کردۆتەوە و دیاری کردووە، جا نوێژی بەیانی بە دوو ڕکعەت داناوە، وە نیوەڕۆ و عەسر و عیشای بە چوار داناوە، وە مەغریبیش سێ دانە .

وە ڕایگەیاندووە کە فەرزە لەسەر ئەوکەسانەی کە عاقڵن - واتە کە عەقڵیان تەواوە و شێت نین - و باڵغ بوونە لە کەسانی ئازاد و کۆیلەش، بە نێر و بە مێیانەوە، ئیللا ئەوانە نەبێ کە سوڕی مانگانەیان هەیە چونکە ئەوان نوێژیان لەسەر نییە .

وە جیاکاری کردووە لە نێوان نوێژی الحضر - واتە ئەوەی لە شوێنی خۆت و غەیری سەفەر دەیکەی - لەگەڵ نوێژی سەفەر، وە تەفسیری ژمارەی ڕکوع و سجود و قورئان و زیکر خوێندنیشی تێیاندا کردووە، وە ئەوەش کە تێیدا دەکرێ لە حەرام کردنی : تەکبیرکردنە، تاوەکو ئەوەی کە دەکرێ لە حەڵاڵ کردنی : سەلام دانەوەیە .

: واتە کە سەرەتا دەست بە نوێژ دەکەیت دەبێ تەکبیرەی ئیحرام بکەیت کە ئەوەش تەکبیرەی یەکەمە لە نوێژدا وە بۆیەش ناوی لێنراوە (التحريم) چونکە هەموو شتێك حەرام دەکرێ کە بیکەیت لە قسەکردن یان خواردن و خواردنەوە وە جگە لەوانەش لە ناو نوێژەکەتدا وە حەڵاڵ کردنی مەبەست لەوەیە کاتێك نوێژەکە تەواو دەبێت و سەلام دەدەیتەوە، بۆیەش ناوی لێنراوە (التحليل) چونکە ئیتر حەڵاڵە ئەوانە بکەیت کە ڕێگریت لێکرابوون لە خواردن و خواردنەوە و قسەکردن . . . هتد .

١١٨ - وه به هەمان شێوه پێغەمبەر ﷺ به سوننەتەکەی تەفسیری زەکاتیشی کردووه، ڕایگەیاندووه که زەکات واجب دەبێ له بەشێکی ماڵ بەبێ بەشێکی تری، لەو کات و سنورانەی که دیاری کردووه و ڕوونی کردۆتەوه، جا زەکاتی نەقدی واجب کردووه له زێڕ و زیو، وه له ئاژەڵاندا له حوشتر مەڕ و ماڵات و مانگای لەوەڕگا، وه له بەشێك لەوەی که له زەویەوه دەردەچێ و بەبێ بەشێکی تری، وه له باقی ماڵ و سامان خۆش بووه و زەکاتی لێ واجب نەبووه، وه زەکات واجب نییه لەو شتانەی که زەکاتی لێ واجب بووه مادام نەگەیشتووەته ئەو سنورەی که بۆی دانراوه، هەروەکو فەرموویەتی : (کەمتر له پێنج ئۆقیه زیو بەخشینی تێ ناکەوێ، وه کەمتر له پێنج ویسق بەخشینی تێ ناکەوێ، وه کەمتر له پێنج ذود بەخشینی تێ ناکەوێ)، هەروەها فەرموویەتی : (وه کەمتر له چل سەر مەڕوماڵات بەخشینی تێ ناکەوێ)، وه فەرموویەتی : (وه کەمتر له سی مانگا بەخشینی تێ ناکەوێ) .

: ئۆقیه و ویسق و ذود یەکەی پێوانەیی ئەو کاته بوونه، یەك ئۆقیه چل درهەم بووه له زیوی پوخت که پێنج ئۆقیه دەکاته ٢٠٠ درهەم، که به تەرازووی ئێسته ٥٩٥ گرام زیوی پوخت دەکات، هەروەها ویسقێکیش ٦٠ صاع بووه له بەروبوم، که پێنج ویسق ٣٠٠ صاع دەکا، و به تەرازووی ئێسته دەکاته نزیکی ٦٥٣ کیلۆ بەروبوم، وه ذودیش بۆ حوشتر بەکارهێنراوه که له نێوان ٣ بۆ ١٠ دانەیه، والله اعلم .

وە ڕوونی کردۆتەوە کە زەکات واجب دەبێ لەسەر ئەو کەسەی واجب بووە لەسەری ئەگەر حاڵەتێکی بەسەر هات لەو ڕۆژەوەی کە ئەو ماڵەی هەیەتی و زەکاتی لەسەرە، پاشان لە داهاتووشدا لەسەری واجب دەبێ لە حاڵەتێکەوە بۆ حاڵەتێکی تر، مەگەر ئەوە نەبێ کە لە زەویەوە دێتە دەرەوە، چونکە زەکات لەوە وەردەگیرێ کە واجب بووە لەسەری هەر لە کاتی دروێنە کردن و هاڕینیدا، ئەگەر چی حاڵەتێکیشی بەسەردا نەهات، و پاشان بەو شێوەیە چەند ساڵێك مایەوە زەکاتی لەسەر واجب نابێ جگە لە زەکاتی یەکەم .

هەموو ئەمانە وەرگیراون لە سوننەتی رسول الله وە ﷺ، وە بەم تەفسیرەوە بوونیان نیە لە کتێبی الله دا .

١١٩ - وە بە هەمان شێوە بۆ ڕۆژوو، الله تبارك و تعالى فەرموویەتی : ﴿**كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ**﴾ [**البقرة** : ١٨٣]، جا پێغەمبەر ﷺ فەرزبوونی ڕۆژووی خستۆتە سەر باڵغ بووەکان لە ئازاد و کۆیلەکان، بە نێر و مێیانەوە، جگە لەوانەی سوڕی مانگانەیان هەیە، چونکە ئەوان ڕۆژوویان لەسەر هەڵگیراوە، جا ڕۆژوو و نوێژی یەکسان کردووە لەوەی کە هەڵگیراوە لەسەر ئەوانەی کە سوڕی مانگانەیان هەیە، بەڵام لە قەرەبوو کردنەوەدا جیاوازی تێیان خستووە، قەرەبوو کردنەوەی ڕۆژووی لەسەر واجب کردوون، بەڵام قەرەبوو کردنەوەی نوێژی لەسەر هەڵگرتوون - واتە ئافرەتێك سوڕی مانگانەی هەبێ نوێژ و ڕۆژووی لەسەر نیە، بەڵام کە پاك بووەوە پێویستە ڕۆژووەکەی قەرەبوو بکاتەوە و پێویست ناکا نوێژەکەی

قەرەبوو بکاتەوە - . وە ڕوونی کردۆتەوە کە ڕۆژوو بریتیە لە : دەست گرتن بە گەورەییەکەوە لە خۆگرتنەوە لەو شتانەی کە فەرمان بە خۆ لێ گرتنەوەیان کراوە، هەر لە کاتی فەجرەوە تاکو ماتنی شەو .

١٢٠ - هەروەکو - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (هەر کەس پێش فەجر ڕۆژوو نەگرێ ئەوا ڕۆژووی بۆ نییە) .

: مەبەستی لە نیەت هێنانەکەیەتی کە نیەتیش بە دڵ دەهێنرێ نەك بە زمان .

١٢١ - وە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (هەر کەس نیەتی ڕۆژوو نەهێنێ لە شەودا پێش کاتی فەجر ئەوا ڕۆژووی بۆ نییە) .

ابو صالح وتی : ئەمە لیث گێڕاویەتیەوە لە عبدالله بن ابی بکر، وە گوێم لێبووە لە یحیی بن ایوب .

١٢٢ - عدي بن حاتم رضي الله عنه فەرمووی : کاتێك ئەم ئایەتە دابەزی : ﴿**وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ**﴾ [**البقرة : ١٨٧**]، دوو پەتم لە یەکتر بەست، یەکێکیان سپی و ئەوی تر ڕەش، وە کردمە ژێر سەرینەکەمەوە - بالیف - ، پاشان سەیرم دەکرد، کەچی سپی و ڕەشەکە دەر نەدەکەوتن و جیا نەدەکرانەوە، جا کە بەیانیم کردەوە چووم بۆ لای رسول الله

ﷺ، وە ئەوەم پێ ڕاگەیاند کە کردبووم، فەرمووی : (سەرینەکەت پانە) وە فەرمووی : (بەڵکو ئەوە سپێتی ڕۆژ و ڕەشایی شەوە) .

١٢٣ - وە الشعبي لە عدي بن حاتم ـەوە هەمان فەرموودەی گێڕاوەتەوە، وە فەرمووی : پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (بەڵکو ئەوە سپێتی ڕۆژە لە ڕەشایی شەودا) .

١٢٤ - وە الله تبارك و تعالى فەرموویەتی : ﴿ثُمَّ أَتِمُّواْ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ﴾ [**البقرة** : ١٨٧]، جا پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی تەفسیری کردووە کە چۆن شەو دێت بۆ تەواو کردنی ڕۆژوو .

١٢٥ - عبدالله بن أبي أوفى رضي الله عنه فەرمووی : لەگەڵ رسول الله ﷺ بووین لە سەفەرێکدا لە مانگی ڕەمەزان، جا کە خۆر ئاوابوو، فەرمووی : (ئەی فلان، دابەزە جۆی هاڕاومان بۆ تێکەڵ بە ئاو یان شیر بکە) .

فەرمووی : ئەویش دابەزی، پاشان بۆی هێنا، وە پێغەمبەر ﷺ خواردیەوە، و بە ئاماژەکرن بە دەستیەوە فەرمووی : (ئەگەر خۆر لێرەوە ئاوا بوو، وە شەو لێرەوە داهات، ئەوا ڕۆژووان بەربانگ دەکاتەوە) .

١٢٦ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەگەر شەو ڕووی تێکردن، و ڕۆژ پشتی تێکردن، وە خۆر ئاوا بوو، ئەوا ڕۆژووان بەربانگ دەکاتەوە) .

١٢٧ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەگەر ڕۆژ پشتی تێکردن، و شەو ڕووی تێکردن، وە خۆر ئاوا بوو، ئەوا ڕۆژووان بەربانگ دەکاتەوە) .

١٢٨ - **ابو عبدالله** وتی : وە بە هەمان شێوە بۆ حەج، الله حەجی فەرز کردووە لە کتێبەکەیدا، هەروەکو فەرموویەتی : ﴿وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ [آل عمران : ٩٧]، جا رسول الله ﷺ کە ڕوون کەرەوەی مەبەستی الله یە ڕوونی کردۆتەوە کە حەج لە تەمەندا واجب نییە تەنها یەك جار نەبێ .

١٢٩ - ابي هريرة رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ وتاری بۆ خەڵکی دا، فەرمووی : (خەڵکینە، الله حەجی لەسەرتان فەرز کردووە) .

پیاوێك هەستا و وتی : هەموو ساڵێك؟ هەتا سێ جار ئەمەی وتەوە و رسول الله ش ﷺ ڕووی لێ وەردەگێڕا .

پاشان فەرمووی : (ئەگەر بموتایە بەڵێ ئەوا واجب دەبوو، ئەگەر واجبیش بوایە ئەوا پێی هەڵنەدەستان) .

پاشان فەرمووی : (وازم لێبهێنن لەوەی کە تێیدا وازم لێهێناون، چونکە ئەوانەی لە پێش ئێوەوە بوون تیاچوون بە پرسیار کردن، و جیاوازیان بوو لەگەڵ پێغەمبەرانیان، جا فەرمانی هەر شتێکم پێتان کرد ئەوا بچنە لای بەو

ڕادەیەی کە پێتان دەکرێ، وە نەهیم لە هەر شتێك لێ کردن ئەوا لێی دوور کەونەوە).

١٣٠ - ابي هريرة فەرمووی: کاتێك الله حەجی فەرز کرد پیاوێك وتی: هەموو ساڵێك يا رسول الله ﷺ؟

سێ جار ڕووی لێ وەرگێڕا و پاشان فەرمووی: (گەر بموتایە بەڵێ ئەوا واجب دەبوو، وە ئەگەر واجبیش بوایە لەسەرتان ئەوا توانای کردنیتان نەبوو)، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَسْـَٔلُواْ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾ [المائدة: ١٠١].

١٣١ - ابن عباس رضي الله عنه فەرمووی: پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەر ﷺ کرد دەربارەی حەج کردن لە هەموو ساڵێکدا؟

فەرمووی: (هەموو موسڵمانێك یەك حەجی لەسەرە، خۆ ئەگەر بموتایە: لە هەموو ساڵێکدا ئەوا دەبوو).

١٣٢ - علي رضي الله عنه فەرمووی: کاتێك ئەم ئایەتە دابەزی: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ [آل عمران: ٩٧].

وتیان: يا رسول الله ﷺ هەموو ساڵێك؟ بێدەنگ بوو.

وتیان: هەموو ساڵێك؟

فەرمووی : (نەخێر، خۆ ئەگەر بموتایە : بەڵێ واجب دەبوو) بۆیە ئەم ئایەتە دابەزی : ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَسْـَٔلُواْ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾ [المائدة : ١٠١] .

: لە سەنەدەکەی منصور بن وردان هەیە کە تەنها ابن حبان بە سیقەی داناوە، بەڵام واتاکەی صحيحە .

١٣٣ - الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ﴾ [البقرة : ١٩٧]، جا پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی ڕوونی کردۆتەوە کە فەرز بوونی حەج : دەنگ بەرزکردنەوەیە، وە دەنگ بەرزکردنەوە و کاتەکانی حەج و عومرەی هەموو تەفسیر کردووە، وە ئەوەی ڕوون کردۆتەوە کە ئەو کەسەی ئیحڕام دەبەستێ چی لەبەردەکا و چی لەبەر ناکا، وە جگە لەمانەش لە کاروباری حەج کە ڕوون کردنەوەکەی بوونی نییە لە کتێبی الله دا .

١٣٤ - جعفر بن محمد لە باوکیەوە : هاتین بۆ لای جابر بن عبدالله رضي الله عنه، پێم وت : سەبارەت بە حەجی رسول الله ﷺ هەواڵم بدەرێ، فەرمووی : رسول الله ﷺ دەرچوو و ئێمەش لەگەڵی دەرچووین، تا گەیشتە ناوچەی ذا الحليفة، دواتر رسول الله ﷺ لە مزگەوتەکەدا نوێژی کرد، پاشان سواری

القصواء - ناوی حوشترەکەی پێغەمبەرە ﷺ - بوو تا ئەوەی کە حوشترەکەی خستیە سەر گردەکە، فەرمووی : جا من تا چاوم بڕی کرد سەیری بەردەمیم کرد سواری و پیادەی لێبوو، وە لە لای ڕاستیشی هەمان شت، وە لە پشتیشیەوە هەمان شت هەبوو، وە رسول الله ﷺ لە ناو ئێمەدا بوو و قورئانی بەسەردا دادەبەزی، وە ئەو لێکدانەوەی قورئانی دەزانی، و هەر کارێکی پێ بکردایە ئێمەش پێمان دەکرد، جا دەنگی تەوحیدی بەرز کردەوە : (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ، وَالنِّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَ شَرِيكَ لَكَ) .

- نوسەر وتی : - وە ئەهلی عیلم لە ماوەڵان و ئەوانەی دوای خۆیان ڕێککەوتون لەسەر ئەوەی فەرزی حەج دەنگ بەرزکردنەوەیە .

١٣٥ - سالم لە باوکیەوە وتی : پرسیار لە پێغەمبەر ﷺ کرا : ئەوەی کە ئیحرام دەبەستێ چی لەبەردەکا؟

فەرمووی : (ئەوەی ئیحرام دەبەستێ قەمیس و عەمامە و بُرْنُسٍ و شەرواڵ لەبەر ناکا لەگەڵ جلێکیش کە وەرس و زەعفەرانی بەرکەوتبێ، لەگەڵ جووتە خوف، مەگەر نەعلی دەست نەکەوێ، ئەو کات با بیانبڕێ تاکو دەکەونە خوار قولە پێوە) .

: بُرْنُسٍ جلێكه كه هەموو جەستە و سەریش دادەپۆشێ، وە وەرس ڕوەكێكی زەردە و بۆنی خۆشە .

١٣٦ - سالم لە باوكیەوە كە پیاوێك وتی : یا رسول الله ﷺ : ئەوەی ئیحرام دەبەستێ چی لە خۆی دوور دەخاتەوە - واتە نابێ بەكاری بهێنێت - ؟

فەرمووی : (ئەوەی ئیحرام دەبەستێ قەمیس و شەرواڵ، و عەمامە و بُرْنُسٍ وە جلێكیش كە وەرس و زەعفەرانی بەركەوتبێ لەبەر ناكا، لەگەڵ جووتە خوف، هەر كەسیش نەعلی دەست نەكەوت، با خوف بكاتە پێی، وە با بیانبڕێ تاكو دەكەونە خوار قولە پێیەوە) .

١٣٧ - ابن عباس رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ بۆ ئەهلی مەدینە : ناوچەی ذا الحليفة ی دیاریكرد، وە بۆ ئەهلی شام : ناوچەی جوحفە، وە بۆ ئەهلی نەجد : قرن المنازل، وە بۆ ئەهلی یەمەن : یلملم .

فەرمووی : (ئەمانە بۆ ئەوان، وە بۆ ئەوانەش كە لە دوای ئەمان دێن لە غەیری ئەهلەكەی خۆیان، لەو كەسانەی كە دەیانەوێ حەج و عومرە بكەن، جا هەر كەس لەوان نەبوو، ئەوا لەگەڵ ئەهلەكەی بێ، وە ئاوا بۆ ئاوا، هەتاوەكو ئەهلی مەككەش لەوێوە دەست دەكەن بە دەنگ بەرزكردنەوە) .

: والله اعلم، مەبەستى ئەوەيە شوێنى ئيحرام بەستنى بۆ جيا كردونەتەوە .

١٣٨ - وە عبدالله بن طاووس ئەم فەرموودەيەى بۆ باسكردين لە باوكيەوە لە ابن عباس ەوە، وە الله تبارك و تعالى فەرموويەتى : ﴿**وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ**﴾ [**الحج** : ٢٩]، جا رسول الله ﷺ بە سوننەتەكەى ژمارەى طەواف و چۆنيەتيەكەى ڕوون كردۆتەوە .

١٣٩ - جابر بن عبدالله رضي الله عنه فەرمووى : رسول الله ﷺ كاتێك گەيشتە كەعبە، حەوت جار طەوافى كرد، و سێ جار هەروەلەى كرد، وە چوار جار ڕۆشتنى ئاسايى ئەنجامدا .

: هەروەلە لە ڕۆشتنى ئاسايى خێراترە و لە ڕاكردنيش هێواشترە] .

١٤٠ - لە ابن شهابەوە كە سالم بن عبدالله پێى ڕاگەياندووە لە باوكيەوە فەرمووى : رسول الله م ﷺ بينى كە دەچوو بۆ مەككە، كاتێك دەستى لە بەردە ڕەشەكە دەدا، يەكەم شت طەوافى دەكرد كە دەگەيشت، سێ طەوافى لە حەوت طەوافەكە بە خێرايى ئەنجامدەدا .

١٤١ - عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فەرمووی : رسول الله ﷺ طەوافی کرد کە گەیشتە مەککە، یەکەم شت دەستی دا لە بەردەکە، پاشان سێ دانە لە حەوت طەوافەکەی بە خێرایی ئەنجامدا، و چوار طەوافیش بە ڕۆشتنی ئاسایی، پاشان تا طەوافی کرد دوو ڕکعەت نوێژی کرد لای مقام ـەوە - مقامی ابراهیم - پاشان سەلامی دایەوە .

: ئەوەی دەردەکەوێ لەم ئەثەرانەوە ئەوەیە کە طەواف حەوت دانەیە و سێ دانەی بە هەروەلە دەکرێ و چواریشی بە ڕۆشتنی ئاسایی .

١٤٢ - عبدالرزاق وتی گوێم لە ابن جریج بوو کە بۆ الثوري دەگێڕایەوە، وتی : گوێم لە عطاء بوو دەیوت : پێغەمبەر ﷺ سێ طەوافی بە خێرایی بە هەروەلە کرد، کە لە نێوانیاندا ڕۆشتنی ئاسایی تێدا نەبوو، وە چوار دانەشی بە ڕۆشتن کرد، پاشان ابو بکر و عمر و عثمان و خەلیفەکان بە هەروەلە کردیان .

: ئەم ئەثەرە مرسل ـە چونکە عطاء تابعیە و نەگەیشتووە بە پێغەمبەر ﷺ، بەڵام واتەکەی صحیحە هەروەکو لە ئەثەرەکانەی پێشوو دەردەکەوێت .

١٤٣ - عطاء وتى : پێغەمبەر ﷺ سێ طەوافى یەكەمى بە هەروەلە ئەنجامدا، و چواریشى بە ڕۆشتن، وە ابو بكر و عمر و خەلیفەكانیش هەمان شتیان كرد .

١٤٤ - وە الله لە كتێبەكەیدا جیهادى فەرز كردووە، هەروەكو فەرموویەتى : ﴿ٱنفِرُواْ خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَٰهِدُواْ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ [**التوبة** : ٤١] .

وە فەرموویەتى : ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ٱشْتَرَىٰ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلْجَنَّةَ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ وَٱلْقُرْءَانِ﴾ [**التوبة** : ١١١] .

وە فەرموویەتى : ﴿مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُواْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِ أَرَضِيتُم بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ فَمَا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (٣٨) إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ [**التوبة** : ٣٨ و ٣٩] .

لەگەڵ زۆرێك لە ئایەتى تر كە جیهاد واجب دەكەن و فەرمانى پێ دەكەن، جا ئەوەى پێویست بوو لەسەر ڕووكەشى ئەم ئایەتانە و گشتییەكەى : كە جیهاد فەرزێكى پێویست بێ لەسەر هەموو موسڵمانێك بە دیاریكراوى ئەگەر توانای هەبوو، مەگەر قورئان یان سوننەت یان كۆدەنگى دەلالەت لەوە بكەن كە لەسەر كەسى دیاریكراوە نەك گشتى، جا ئێمە بینیمان قورئان و سوننەت دەلالەت لەوە دەكەن كە جیهاد فەرز نییە لەسەر هەموو موسڵمانێك بە دیاریكراوى، هەروەكو فەرموویەتى : ﴿وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ

مِن كُلِّ فِرۡقَةٖ مِّنۡهُمۡ طَآئِفَةٞ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوۡمَهُمۡ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيۡهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَحۡذَرُونَ ﴾ [**التوبة** : ١٢٢]، جا دەلالەتی لەوە کردووە کە فەڕز بوونی جیهاد لەسەر ئەوانەیە کە دەرچن بۆی کە بە ڕادەی پێویست توانایان هەیە، جا ئەگەر ئەوانەی بە ڕادەی پێویست توانایان هەیە دەرچوون بۆ جیهاد ئەوا تاوانەکە لەسەر هەر هەموویان لا دەچێ, وە ئەگەر ئەوانەی کە بە ڕادەی پێویست توانایان هەیە دەرنەچوون ئەوا بە یەکەوە تاوانبار دەبن، لەبەر فەرمایشتی : ﴿**إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا**﴾ [**التوبة** : ٣٩]، هەندێك لە ئەهلی عیلم - سەبارەت بەم ئایەتە - وتویانە : واتە : ئەگەر هەمووتان واز لە دەرچوون بێنن ئەوا سزاتان دەدەم .

١٤٥ - گوێم لە الربيع بن سليمان بوو لە الشافعي ـوە دەیگێڕایەوە، وتی : الله تبارك و تعالى فەرموویەتی : ﴿**كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ**﴾ [**البقرة** : ٢١٦]، لەگەڵ ئەوەی کە جەنگی واجب کردووە لە جگە لە یەك ئایەتدا، وتی : فەرزبوونی جیهاد ئەگەری هەبوو کە وەکو فەرزبوونی نوێژ و جگە لە نوێژ بە گشتی فەرز بێت، وە ئەگەری هەبوو کە بە گشتی فەرز نەبێ، جا قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ دەلالەتیان لەوە کردووە کە فەرزبوونی جیهاد لەسەر ئەوانەیە کە پێی هەستن کە بە پێی پێویست توانایان هەیە پێی هەستن، هەتاوەکو دوو شت کۆببنەوە :

یەکەمیان : ئەوەندە بن کە دوژمن و ترس لەسەر موسڵمانان کەم بکەنەوە لەوانەی ڕێگری دەکەن .

دووەمیان : ئەوەیە کە لە موسڵمانان ئەو کەسانە جیهاد بکەن کە لە جیهادەکەیاندا کیفایەت هەیە، هەتاوەکو ئەوەی کە ئەهلی بتەکان موسڵمان بن، یان ئەهلی کتاب جزیە بدەن .

جا ئەگەر لە موسڵمانان ئەو کەسانە پێی هەستان کە بە ڕادەی پێویست توانایان بۆی هەیە، ئەوا ئەو کەسانەی کە ماونەتەوە و دەرنەچوونە تاوانەکەیان لەسەر لادەچێ، وە فەزڵ بۆ ئەو کەسانەیە کە بەشداری جیهادیان کردووە بەسەر ئەو کەسانەوە کە ماونەتەوە و دەرنەچوونە، هەروەکو الله تبارك و تعالى فەرموویەتی : ﴿لَّا يَسْتَوِى ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِى ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ﴾ تاکو فەرمایشتی : ﴿وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ﴾ [النساء : ٩٥] .

الشافعي وتی : جا ئەوەی ڕوون کردەوە کە الله بەڵێنی باشەی بەو کەسانە داوە کە نوقستانییان نییە و دانیشتوون : بەوەی کە تاوانبار نابن بە مانەوە، وە بە باشە بەڵێنیان پێدراوە بە مانەوەیان، بەڵکو بەڵێنی باشەی پێداون لەوەی کە فراوان بووە بۆیان ئەگەر بێتو ئیماندار بن و بە هۆی شك و گومان و نیەتی خراپەوە نەمابێتنەوە، ئەگەر چی فەزڵی غەزاشیان واز لێهێنابێ .

الشافعي وتى : وە رسول الله ﷺ غەزايەكى نەكردووە و من زانيبێتم ئيللا كەسانێك ماونەتەوە و دەرنەچوونە، غەزاى بەدرى ئەنجامدا و پياوانێكى ناسراويش مانەوە، وە بە هەمان شێوە ساڵى فەتحى مەككە و جگە لەو لە غەزاكانى تريش - كەسانێك مانەوە - .

١٤٦ - وە پێغەمبەر ﷺ لە كاتى غەزاى تەبوك و ئامادەكردنى بۆ كۆبوونەوە بۆ ڕۆمەكان فەرمووى : (با لە هەموو دوو پياوێك يەك پياو دەرچێت، وە باقى موجاهيدان با لە ماڵ و ئەهلەكەياندا بمێننەوە) .

الشافعي وتى : جا فەرزبونى جيهاد بەو جۆرەيە كە باسم كرد، ئەوەى ماوەتەوە لە تاوانبار بوون دەردەچێ بە هۆى ئەو كەسەى كە پێى هەڵدەستێ و بە ڕادەى پێويست تواناى هەيە، وە هەموويان بە يەكەوە تاوانبار دەبن ئەگەر بە يەكەوە بمێننەوە .

١٤٧ - **ابو عبدالله** وتى : جا ئەم فەرزانە هەموويان كۆكن لەسەر ئەوەى فەرزن، وە جياوازن دەربارەى فەرزبوونيان بە دياريكراوى يان گشتى، وە جياوازن دەربارەى ژمارە و كات و سنورەكانيان، رسول الله ﷺ ئەمانەى بە سوننەتەكەى ڕوون كردۆتەوە، ڕايگەياندووە كە نوێژ لە ڕۆژ و شەوێكدا پێنج جار واجبە لە پێنج كاتدا، وە زەكات لە هەموو ساڵێكدا يەك جار واجبە بەو

جۆرەی کە تەفسیرمان کرد، وە حەج واجب نیە لە تەمەندا تەنها یەك جار نەبێ، وە الله تبارك و تعالى فەرموویەتی : ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ﴾ **[البقرة : ٢١٦]** .

وە فەرموویەتی : ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ﴾ **[البقرة : ١٨٣]** .

وە فەرموویەتی : ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا﴾ **[النساء : ١٠٣]** .

وە فەرموویەتی : ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ﴾ **[آل عمران : ٩٧]** .

جا هەروەکو چۆن سوننەت دەلالەتی کردووە لەوەی کە ئەم فەرزانە واجبن لەسەر هەندێك خەڵکی واجب نین لەسەر هەندێکی تر، بەو جۆرەی کە گێڕامانەوە و تەفسیرمان کرد، بەو شێوەیەش دەلالەتی کردووە لەوەی کە جیهاد واجبە لەسەر هەندێك و لەسەر هەندێکی تر واجب نیە، جا ڕوونی کردۆتەوە کە جیهاد واجب نییە ئیللا لەسەر ئازادەکان نەبێ لە پیاوە باڵغەکان، وە واجب نیە لەسەر ئافرەتان و منداڵان .

١٤٨ - لە عائشة بن طلحة وە لە عائشة ی دایکی ئیمانداارانەوە رضي الله عنها فەرمووی : وتم : یا رسول الله ﷺ ، ئێمە - واتە ئێمەی ئافرەت - جیهاد بە باشترینی کردەوەکان دەبینین، دەی ئایا جیهادت لەگەڵ نەکەین؟

فەرمووی : (نەخێر، بەڵام باشترین جیهاد حەجێکە کە هیچ تاوانێکی تێکەڵ نەبێت) وە عائشة پوری ئەو بوو - واتەعائشة ی دایکی ئیمانداران پوری عائشة بن طلحة بوو - .

١٤٩ - أنس بن مالك رضي الله عنه فەرمووی : ئافرەتان هاتن بۆ لای رسول الله ﷺ وتیان : یا رسول الله ﷺ، پیاوان فەزڵیان بە دەستهێنا بە جیهاد کردن لە پێناو الله، دەی ئایا ئێمەش کردەوەیەکمان نییە بگەینەوە بە موجاهیدان لە پێناو الله؟

رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئیشی هەر یەکێك لە ئێوە لە ماڵەکەی خۆیدا دەگاتەوە بە کردەوەی موجاهیدان لە پێناو الله) .

وە ئەهلی عیلم جیاوازییان نەبوو دەربارەی ئەوەی کە رسول الله ﷺ جیهادی فەرز نەکردووە لەسەر ئافرەتان و کۆیلەکان، وە لەسەر ئەو ئازادانەش کە باڵغ نەبوونە .

١٥٠ - لە ابي اسحاق وە : کە گوێی لە البراء بن عازب رضي الله عنه بووە دەیفەرموو : من و ابن عمر بە بچوك زانراین، فەرمووی : کۆچکاران زیاتر بوون لە شەست کەس، وە پشتیوانانیش زیاتر بوون لە دوو سەد و چل کەس .

: مەبەستی شەڕی بەدرە، تەمەنیان کەم بووە و نەیان هێشتووە بەشداری شەڕ بکەن .

١٥١ - عمر بن زيد بن جارية وتى : باوكم زيد بن جارية بۆى باسكردم كه رسول الله ﷺ هەندێك كەسی به بچووك زانی له ڕۆژی ئوحددا، لەوانه : زيد بن جارية - واته خۆى - و البراء بن العازب، و زيد بن ارقم و سعد بن حبيبة و ابو سعيد الخدري و عبدالله بن عمر .

١٥٢ - له عامر بن سعد وه له باوكيەوه رضي الله عنه فەرمووى : رسول الله ﷺ دەرچوونی عمير بن ابي وقاص ى بۆ بەدر ڕەتكردەوه، و به بچوكى زانی، جا عمير گريا و ئەويش مۆڵەتی پێدا .

سعد فەرمووى : منيش شمشێرەكەيم بۆ بەست، وه بەشداری بەدرم كرد و ڕووخسارم هيچی پێوه نەبوو جگه له تاڵه موويەك كه دەستم پێدا دەهێنا . پاشان الله ڕيشی بۆ زياد كردم واته البنين .

١٥٣ - له نافع ـەوه له ابن عمر ـەوه رضي الله عنه فەرمووى : نيشانی پێغەمبەر ﷺ درام له ڕۆژی ئوحوددا، لەو كاتەدا چوارده ساڵ بووم، بۆيه مۆڵەتی شەڕكردنی پێ نەدام، پاشان ڕۆژی خەندەق نيشانی درام و ئەو كات پانزه ساڵ بووم بۆيه مۆڵەتی شەڕكردنی پێدام .

نافع وتى : ئەمەم بۆ عمر بن عبدالعزيز باس كرد وتى : ئەم ئەثەره دەيكەينه نێوان جەنگاوەران و منداڵانەوه .

جا هەر کەسێك تەمەنی کەمتر بوایە لە پانزە ساڵ بە منداڵ دایدەنا، وە هەر کەس پانزە ساڵ بوایە وەکو جەنگاوەر دایدەنا .

١٥٤ - ابن عمر فەرمووی : نیشانی پێغەمبەر ﷺ درام لە ڕۆژی ئوحوددا، لەو کاتەدا چواردە ساڵ بووم، بۆیە مۆڵەتی نەدام، پاشان ڕۆژی خەندەق نیشانی درام و ئەو کات پانزە ساڵ بووم بۆیە مۆڵەتی دام .

١٥٥ - نافع لە ابن عمر ـەوە فەرمووی : نیشانی پێغەمبەر ﷺ درام لە ڕۆژی ئوحوددا، لەو کاتەدا چواردە ساڵ بووم، بۆیە مۆڵەتی پێ نەدام بۆ شەڕکردن، پاشان ڕۆژی خەندەق نیشانی درام و ئەو کات پانزە ساڵ بووم بۆیە مۆڵەتی دام .

- نافع - وتی : چووم بۆ لای عمر - بن عبدالعزيز - ، کە عمر ئەو کات خەلیفە بوو، جا ئەم فەرموودەیەم بۆ باسکرد، وتی : ئەمە سنورێکە لە نێوان بچوك و گەورەدا، بۆیە نامەی بۆ کاربەدەستەکانی نوسی کە - جەنگاوەرێتی - بۆ هەر کەس دانێن کە پانزە ساڵ بێت، وە بۆ هەر کەس کە کەمتر بێ بیگێڕنەوە بۆ لای خێزانەکەی .

١٥٦ - لە نافع ـەوە لە ابن عمر ـەوە کە رسول الله ﷺ لە ڕۆژی خەندەقدا ابن عمر و رافع بن خديج ی قبوڵ کردووە، کە ئەوان لەو کاتەدا پانزە ساڵ بوون

.

١٥٧ - خالد بن ذكوان وتى : پرسيارم له الربيع رضي الله عنها كرد، وتم : لاى ئێمه هەندێك ئافرەتى حروري - حروري تاقمێكن له خەواريج - هەن دەڵێن : ئافرەتان لەگەڵ رسول الله ﷺ غەزايان دەكرد، فەرمووى : غەزامان دەكرد بەڵام شەڕمان نەدەكرد، بەڵكو ئاومان دەدا بە خەڵكەكە، بريندار و كوژراوەكانيشمان دەگەڕاندەوە بۆ مەدينە .

١٥٨ - أنس رضي الله عنه فەرمووى : رسول الله ﷺ أم سليم ى دەبرد بۆ غەزا، لەگەڵ هەندێك ئافرەتى پشتيوانان، كە ئاويان دەدا، و تەداوى برينداره‌كانيان دەكرد .

١٥٩ - عطاء وتى : نجدة الحروري نامەى بۆ ابن عباس نوسى، پرسيارى لێدەكرد دەربارەى كوشتنى منداڵان، وە دەربارەى كۆيله : ئاخۆ هيچ پشكێكى هەيه له غەنيمەت؟ وە دەربارەى ئافرەتان : ئايا دەهێنران يان ئامادەى جەنگ دەبوون؟ دەربارەى يەك لەسەر پێنج ئايا بۆ كێيه؟

ابن عباس رضي الله عنه نامەى بۆ نوسيەوە : ئەمما بۆ منداڵان، ئەگەر تۆ الخضر يت و كافر و ئيماندار دەناسيتەوە، ئەوا بيانكوژە . ئەمما بۆ كۆيله، هيچ پشكێكى له غەنيمەت نيه بەڵام بەشێكى كەمێكى پێ دەدرێ، ئەمما بۆ ئافرەتان، پێغەمبەر ﷺ دەيبردن و تەداوى برينداره‌كانيان دەكرد، وە نەخۆشەكانيان بەسەر دەكردەوە، بەڵام بەشدارى جەنگيان نەدەكرد . ئەمما

بۆ یەك لەسەر پێنج، دەڵێین : ئەوە بۆ ئێمەیە، جا قەومەکەمان لاڤی ئەوەیان لێدا کە بۆ ئێمە نییە .

١٦٠ - یزید بن هرمز وتی : نجدة نامەی نارد بۆ ابن عباس و پرسیاری لێدەکرد دەربارەی شتانێك، ابن عباس فەرمووی : خەڵکی دەڵێن : ابن عباس نامە بۆ حروریەکان دەنوسێ، خۆ ئەگەر لەبەر ئەوە نەبێ کە من دەترسم عیلم بشارمەوە ئەوا نامەم بۆ نەدەنارد، جا نجدة نامەی بۆ نارد : أما بعد، پێم بڵێ : ئایا رسول الله ﷺ غەزای بە ئافرەتان دەکرد؟ ئایا پشکی بۆیان دادەنا؟ وە ئایا منداڵانی دەکوشت؟ وە دەربارەی یەك لەسەر پێنج، بۆ کێیە؟

ابن عباس یش نامەی بۆ نوسیەوە : نامەت نوسیوە و پرسیارم لێ دەکەی : ئایا رسول الله ﷺ غەزای بە ئافرەتان دەکرد؟ غەزای پێیان دەکرد، تەداوی بریندارەکانیان دەکرد، وە لە غەنیمەت پێیان دەدرا بەڵام بۆ پشك، پشکی بۆیان دانەدەنا، وە نوسیوتە : ئایا رسول الله ﷺ منداڵانی دەکوشت؟ رسول الله ﷺ منداڵانی نەدەکوشت، بۆیە منداڵان مەکوژە مەگەر ئەوە نەبێ کە وەکو الخضر بزانیت دەربارەی منداڵەکە کە کوشتی، کافر لە ئیماندار جیا بکەیتەوە، جا کافر بکوژی و واز لە ئیماندار بهێنی .

وه پرسیارت لێکردووم : دەربارەی یەك لەسەر پێنج، بۆ کێیە؟ دەڵێین : بۆ ئێمەیە، بەڵام قەومەکەمان سەرپێچیان کردین دەربارەی، ئێمەش ئارامـمان گرت لەسەری .

: نجدة الحروري یەکێك بووە لە سەرانی خەواریج، نامەی بۆ ابن عباس ناردووە و ئەویش وەڵامی داوەتەوە، جا مەبەست لە الخضر ئەو پیاوەیە کە لەگەڵ پێغەمبەر موسى بوو علیه السلام الله تعالى هەواڵی پێدابوو منداڵەکە کافر دەردەچێ بۆیە کوشتی، بەسەرهاتەکەی لە سورەتی الکهف باس کراوە، وە یەك لەسەر پێنجیش بەشێکە لە غەنیمەت و لە سورەتی الأنفال ڕوون کراوەتەوە، والله اعلم .

١٦١ - ابو عبدالله وتی : وە الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ﴾ [**الأنفال** : ٤١]، جا الله تبارك و تعالى یەك لەسەر پێنجی غەنیمەتی بۆ ئەو کەسانە داناوە کە ناوی هێنان، وە لە چوار لەسەر پێنجی بێدەنگ بووە و فەرمانی بە دابەشکردنی نەکردووە لە کتێبەکەیدا، وە ڕوونی نەکردۆتەوە کە بۆ کێیە، بۆیە رسول الله ﷺ ئەوەی بە سوننەتەکەی ڕوون کردۆتەوە، جا دابەشی کردووە بەسەر ئەوانەی کە ئامادەی شوێنەکەن - واتە گۆڕەپانی جەنگ - ، یەکسانە لە نێوان پیاوانی بەهێز و لاوازدا، وە فەزڵی سوارچاکی داوە بەسەر پیادەدا، جگە

لەمەش کە ئەحکامی جیهاد و سیرە و سوننەتەکانی ڕوون دەکاتەوە، کە لە شوێنی خۆیدا ڕوون کردنەوەی ئەمانەش دێن إن شاء الله تعالى .

١٦٢ - لە عبدالله بن شقیق ەوە لە پیاوێك لە بەلقینەوە لە ئامۆزایەکی خۆیەوە وتی : چووم بۆ لای رسول الله ﷺ کە لەو کاتەدا لە دۆڵی القرىٰ بوو، وتم : یا رسول الله ﷺ فەرمانت بە چی پێکراوە؟

فەرمووی : (فەرمانم پێکراوە شەڕ لەگەڵ خەڵکیدا بکەم تاکو دەڵێن : لا اله الا الله، وە نوێژ دادەبەستن و زەکات دەدەن) .

وتم : ئەوانەی لە لاتن کێن؟

فەرمووی : (یەهود کە غەزەبیان لێگیراوە، لەگەڵ نەصارا کە گومڕا بوونە)

وتم : ئەی چی دەڵێی دەربارەی ئەم سامانە؟

فەرمووی : (یەك لەسەر پێنجی بۆ الله، و چوار لەسەر پێنجی بۆ ئەوانە) واتە بۆ موسڵمانان .

وتم : ئایا کەس شایستەترە بەوە لە کەسێکی تر؟

فەرمووی : (نەخێر، خۆ ئەگەر بەشێك لە گیرفانی خۆت ببەخشیت نابیتە شایستەتر لە برا موسڵمانەکەت) .

: لە سەنەدی نوسەر کەسی نەناسروای تیایە، بەڵام ئەم لەفزە بە سەنەدی صحیحیش بوونی هەیە .

١٦٣ - ابو عبدالله وتی : وە الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿**وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ**﴾ [**الأنفال : ٤١**]، جا الله بە گشتی باسی خزمانی کردووە، وە هەندێکیانی دیاری نەکردووە بە بێ هەندێکی تریان، بۆیە رسول الله ﷺ خزمانی دابەش کرد بەسەر بەنو هاشم و بەنو المطلب دا بە بێ باقی خزمەکانی تری، جا بە سوننەتەکەی ڕوونی کردۆتەوە کە الله مەبەستی لە خزمایەتی بریتی بووە لە هەندێك خزمایەتی و مەبەستی هەندێکی تریان نەبووە .

١٦٤ - جبیر بن مطعم رضي الله عنه فەرمووی : کاتێك رسول الله ﷺ پشکی خزمانی دابەش کرد، لە نێوان بەنو هاشم و بەنو المطلب، من و عثمان بن عفان چووین بۆ لای، وتمان : یا رسول الله ﷺ، ئینکاری لە فەزڵی ئەوانەی بەنو هاشم ناکەین کە الله تۆی ناویاندا داناوە، بەڵام بەشی بەنو المطلب ت دا و بەشی ئێمەت نەدا، لە کاتێکدا ئێمە و ئەوان لە تۆوە یەك پلەمان هەیە؟!

فەرمووی : (ئەوان بە جێیان نەهێشتووم نە لە ئیسلام و نە لە جاهیلیەتیشدا، وە بەنو هاشم و بەنو المطلب یەك شتن) وە پێغەمبەر ﷺ پەنجەكانی بە یەكەوە نوساند - لە كاتی وتنی ئەم فەرمایشتەدا - .

١٦٥ - جبير بن مطعم لە پێغەمبەرەوە ﷺ هەمان شتی گێڕاوەتەوە، وە ئەم زیادەیەی فەرمووە : رسول الله ﷺ یەك لەسەر پێنجی پێنج بەشەكەی بە گەنم و خورما و جۆ دابەش كرد .

١٦٦ - لە جبير بن مطعم ـەوە : كە رسول الله ﷺ لە یەك لەسەر پێنجەكە هیچ بەشی بۆ بەنو عبدالشمس و بەنو نوفل دانەنا هەروەكو چۆن داینا بۆ بەنو هاشم و بەنو المطلب، وە ابو بكر هەر وەكو رسول الله ﷺ دابەشی دەكرد، وە عمر بەشی دەدان دواتر بێ بەشیان دەكردن .

١٦٧ - لە ابن شهاب ـەوە : سعيد بن المسيب پێی ڕاگەیاندم كە جبير بن مطعم پێی ڕاگەیاندووە كە خۆی و عثمان بن عفان چوونە بۆ لای رسول الله ﷺ قسەی لەگەڵ بكەن دەربارەی یەك لەسەر پێنجی خەیبەر كە دابەشی كرد لە نێوان بەنو هاشم و بەنو المطلب دا، وتیان : یا رسول الله ﷺ، بەشت دا بە براكانمان لە بەنو المطلب بن عبدمناف، و هیچت نەدا بە ئێمە، خزمایەتیشمان

وەكو خزمایەتی ئەوان وایە، رسول الله ﷺ پێیانی فەرموو: (من هاشم و المطلب وەكو یەك شت دەبینم).

وە جبیر بن مطعم فەرمووی: وە رسول الله ﷺ هیچ بەشی لە یەك لەسەر پێنج نەدا بە بەنو عبدالشمس و بەنو نوفل، بەو شێوەیەی كە بەشی دا بە بەنو هاشم و بەنو المطلب.

١٦٨ - وە ابن شهاب وتی: وە ابو بكر هەروەكو رسول الله ﷺ دابەشی دەكرد.

١٦٩ - **ابو عبدالله** وتی: الشافعي وتی: وە هەموو قورەیش خزمی پێغەمبەرن ﷺ، بەنو عبدالشمس هاوتای بەنو المطلب ن لە خزمایەتیدا، و بە یەكەوە نەوەی دایك و باوكێكن، ئەگەر چی هەندێك لە بەنو المطلب جیابووبێتنەوە بە لە دایك بوونی هەندێك لە بەنو هاشم بەبێ ئەوان، جا كاتێك پشكەكە بۆ ئەوانە نەبوو كە جیابوونەتەوە بە لە دایكبوون لە بەنو المطلب بە بێ ئەوانەی كە بە لە دایكبوونی بەنو هاشم یان نەدەزانین، دەلالەتی لەوە كرد كە بە تایبەت پێیاندرا بە بێ غەیری خۆیان بە خزمایەتی لە ڕەگی بنەچەكەیان، لەگەڵ ئەوەی كە كۆبووبوونەوە لە سەرخستنی پێغەمبەر ﷺ لە ڕێگاكە و پێشی و پاش، وە ئەوە الله جل ثناؤە بۆیانی ویستووە بە تایبەت، وە بەنو هاشم لە ناو قورەیش لە دایك بوون، جا كەس بە لە دایكبوونی هیچ شتێكی پێنەدراوە لە

يەك لەسەر پێنجەكە، وە بەنو نوفل ماوتاى بەنو المطلب ە لە ڕەگى بنەچەكەيانەوە .

١٧٠ - وە الشافعي وتى : الله فەرموويەتى : ﴿وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ﴾ [الأنفال : ٤١]، جا كە رسول الله ﷺ السلب ى دا بەو جەنگاوەرەى كە بەرەو پێشەوە دەڕوا، سوننەتى پێغەمبەر ﷺ دەلالەتى لەوە كرد كە غەنيمەت كراوە بە پێنج بەش جگە لە السلب، ئەگەر السلب دەست بكەوێت، خۆ ئەگەر دەلالەت كردن بە سوننەت نەبوايە و حوكمدان بە ڕووكەش بوايە، ئەوا دەستى هەموو ئەوانەمان دەبڕى كە ناوى دزيان دەچێتە سەر، و وە پشكى خزمايەتيمان دەدا بە - هەموو - ئەوانەى كە لە نێوان ئەو و رسول الله ﷺ خزمايەتى هەيە، پاشان هەمووى تەواو دەبوو بۆ خێڵەكانى عەرەب، چونكە لە نێوانياندا پەيوەندى ڕەحم بوونى هەيە، وە السلب يشمان دەكردە پێنج بەش، چونكە ئەويش لە غەنيمەت دەبوو جگە لەو بەشەى ترى غەنيمەتە .

: والله اعلم، السلب ئەو بەشەيە كە هەر كەس دوژمنێكى كوشت ئەوا بەشەكەى وەردەگرێ، جا دەڵێت ئەگەر سوننەت نەبوايە و حوكممان بە ڕووكەش بدايە لە غەنيمەت حسابمان دەكرد، خۆ ئەگەر واشمان بكردايە هەموو غەنيمەتەكان دەبوون بە هى عەرەب چونكە عەرەب هەموويان خزمايەتيان هەيە لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ، هەروەها هەموو دزێكيش

دەستی نابڕدرێ، ئەوە سوننەتە کە ڕوونی دەکاتەوە کێ دەست بڕینی لەسەرە و کێ لەسەری نیە
.

١٧١ - **ابو عبدالله** وتی : الله تبارك و تعالى فەرموویەتی : ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ **[البقرة : ٢٧٥]** .

وە فەرموویەتی : ﴿لَا تَأْكُلُوٓاْ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ﴾ **[النساء : ٢٩]** .

جا الله بە موجمەلی باسی حەلاڵیەتی فرۆشتن و حەرامیەتی ڕیبای کردووە لە کتێبەکەیدا، بەلام تەفسیری ڕیبای نەکردووە لە کتێبەکەیدا، بۆیە پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی تەفسیری کردووە .

١٧٢ - لە مالك بن أوس بن الحدثان ەوە کە گوێی لە عمر بن الخطاب رضي الله عنه بووە دەیفەرموو : رسول الله ﷺ فەرمووی : (زێڕ بە زیو ڕیبایە ئیللا بە هاء و هاء نەبێ، وە خورما بە خورما ڕیبایە ئیللا بە هاء و هاء نەبێ، وە جۆ بە جۆ ڕیبایە ئیللا بە هاء و هاء نەبێ) .

: هاء و هاء دەستەواژەیەکە و مانەکەشی ئەوەیە یەکێکیان بڵێ ها بیگرە ئەوی تریش بڵێت بێنە .

١٧٣ - ابي قلابة وتى : لە شام بووم لە ئەڵقەيەكدا كە مسلم بن يسار ى تێدا بوو، پاشان ابو الأشعث هات، وتيان : ئەی ابو الأشعث، جا دانيشت و وتى : غەزايەكمان كرد و بەسەر خەڵكيەوە معاوية رضي الله عنه بەرپرس بوو، جا غەنيمەتێكی زۆرمان دەسكەوت، وە لەوەی دەستمان كەوتبوو سينيەكی زيوی تێدابوو، معاوية فەرمانی بە پياوێك كرد كە بيفرۆشێتەوە بە موچەی سەربازەكان، خەڵكيش پێشبڕكێيان بۆی دەكرد، ئەمەش گەيشتەوە بە عبادة بن الصامت رضي الله عنه هەستا و فەرمووی : بيستم رسول الله ﷺ نەهی دەكرد لە فرۆشتنی زێڕ بە زێڕ، و زيو بە زيو، و گەنم بە گەنم، و جۆ بە جۆ، و خورما بە خورما، و خوێ بە خوێ، مەگەر هەردووكيان وەكو يەك بن، و ئامادە بن لەوێ، جا هەر كەس زيادی كرد يان داوای زياتری كرد، ئەوا ڕيبای كردووە .

بۆيە خەڵكەكە ئەوەی بردبوويان گەڕاندديانەوە، ئەمەش گەيشتەوە بە معاوية و ئەويش هەستا و وتاری دا، فەرمووی : ئەو پياوانە چييانە كە لە رسول الله وە ﷺ فەرموودە دەگێڕنەوە! خۆ ئێمە هاوەڵێتيمان كرد و بينيمان كەچی ئەوەمان لێ نەبيست؟!

عبادة ش هەستا و بەسەرهاتەكەی گێڕايەوە، پاشان فەرمووی : ئەوە باس دەكەين كە بيستومانە لە رسول الله وە ﷺ ئەگەر چی معاوية پێی ناخۆشيش بێ، يان فەرمووی : ئەگەر چی لوتی معاوية بچێ بە خۆڵدا، گرنگ نيە لام كە لە

شەوی ڕەشدا هاوەڵێتی نەکەم . ئەمەی فەرموو یان هاوشێوەی ئەمەی فەرموو
.

: مەبەست لەو کارەی ئیمامی معاوية رضي الله عنه ئەوە بووە کە ئەو سینیە بفرۆشێتەوە بە موچەی سەربازەکان کە هێشتا وەریشیان نەگرتبوو وە خەڵکیش لەو کاتەدا پێشبڕکێیان بووە کە بیکڕن ئەمە دەریدەخات هەندێکیان ویستویانە زیاتر پێ دە، دیارە درهەمی ئەو کات لە زیو بووە، جا دەبێ زیو بە زیو بفرۆشرێتەوە و هەمان کێش بن نەك زیاتر بێ و هەردوو زیوەکەش ئامادە بن نەك بڵێ دواتر بۆت دەهێنم، وە دەستەواژەی لوتی بچێ بە خۆڵدا لای عەرەب بەکار هێنراوە، ماناکەشی ئەوەیە ئەگەر پێشت ناخۆش بێ هەر دەیکەم، والله اعلم .

١٧٤ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (زێڕ بە زێڕ، و زیو بە زیو، و گەنم بە گەنم، و جۆ بە جۆ، و خورما بە خورما، و خوێ بە خوێ؛ دەست بە دەست وە نمونە بە نمونە، جا هەر کەس زیادی کرد یان داوای زیاتری کرد ئەوا ڕیبای کردووە، وەرگر و بەخشەر تێیدا وەکو یەکن) .

١٧٥ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (زێڕ بە زێڕ، و زیو بە زیو، و گەنم بە گەنم، و جۆ بە جۆ، و خورما بە خورما، و خوێ بە خوێ؛ دەبێ وەکو یەك بن، جا هەر کەس زیادی کرد یان داوای زیاتری کرد ئەوا ڕیبای کردووە، وەرگر و بەخشەر تێیدا وەکو یەکن) .

١٧٦ - له سعيد بن المسيب ـەوه له بلال ـەوه رضي الله عنه فەرمووی : هەندێك خورمای خراپم لابوو، له بازاڕ فرۆشتمەوه به خورمای باشتر لەو به نیوەی پێوانه، دواتر بردم بۆ لای رسول الله ﷺ فەرمووی : (خورمام نەدیوه لەوەی ئەمڕۆ باشتر بێ! ئەمەت له کوێ بوو ئەی بلال؟!) .

فەرمووی : منیش ئەوەم بۆ باس کرد که کردبووم .

فەرمووی : (بڕۆ بیگەڕێنەوه بۆ خاوەنەکەی، وه خورماکەت وەربگرەوه و بیفرۆشه به گەنم یان جۆ، ئینجا لەم خورمایەی پێ بکڕه) .

فەرمووی : منیش ئەوەم کرد، پاشان بردم بۆی و رسول الله ﷺ فەرمووی : (خورما به خورما نمونه به نمونه، وه خوێ به خوێ نمونه به نمونه، وه زێڕ به زێڕ کێش به کێش، وه زیو به زیو کێش به کێش، جا هەر کامێکیان باشتر بوو ئەوا ڕیبایه) .

: پیاوانی سەنەدەکه سیقەن، هەرچەنده پچڕان هەیه له نێوان سعید بن المسیب و بلال، بەڵام مرسل ـەکانی سعید بن المسیب صحیحن و هاوشێوەی ئەم فەرموودەیه هاتووه له صحیح البخاري (٢٣١٢) وه له صحيح مسلم (١٥٩٤) .

وە ڕیبای جاهیلیەت لەوەدا بوو کە :

١٧٧ - یحیی بن یحیی بۆی باسکردووین لە مالك بن انس لە زید بن اسلم کە وتویەتی : ڕیبا لە جاهیلیەتدا : ئەوە بوو کە پیاوێك حەقی لای پیاوێکی تر هەیە، جا کە وادەکەی تەواو دەبێ دەڵێ : دەدەیت یان ڕیبا دەکەی؟ ئینجا ئەگەر بیدایە ئەوا لێی وەردەگرتەوە، ئەگەر نەیدایە لە حەقەکەی زیادی دەکرد، و لەسەر پیاوەکە تەئخیری دەکرد - واتە هەتا تەئخیر بوایە حەقەکە زیاتر دەبوو، والله اعلم - .

١٧٨ - **ابو عبدالله** وتی : پاشان پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دا دەربارەی چەند شتێك کە باسی کردن و ناویشی لێ نان ڕیبا، پاشان خەڵکی جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بەوەی کە لە دەرەوەی ئەو شتانەیە کە پێغەمبەر ﷺ ناوی لێنان، بۆیە کۆمەڵێك وتیان : هەموو شتێك کە دەپێورێ یان دەکێشرێ ئەوا وەکو ئەو شەش شتە وایە کە پێغەمبەر ﷺ باسی کردن .

١٧٩ - لە ابي مشعر ەوە لە النخعي ەوە کە هەردووکیان وتیان : هەموو شتێك کە بپێورێ و بکێشرێ وەکو شەش شتەکە وایە ئەگەر لە یەك جۆر بن، خۆ ئەگەر جیاواز بن ئەوا دانەیەك بە دوو دانەیە، دەست بە دەست، ئەو کات هیچ کێشەی تێدا نییە، وە ڕقیان لەوە بوو کە دوابکەوێ - واتە پێیان خۆش بووە شتەکە دەست بەجێ بدرێ و وەربگیرێ، والله اعلم - .

١٨٠ - ابراهيم النخعي وتی : هەر شتێك كە یەك جۆر بێت و بپێورێ ئەوا نمونە بە نمونە، بەڵام ئەگەر جیاواز بوون زیاد دەبێ و زیاتر دەدرێ دەست بە دەست، وە ئەگەر شتێك یەك جۆر بێت و بكێشرێ ئەوا نمونە بە نمونە، بەڵام ئەگەر جیاواز بوون زیاد دەبێ و زیاتر دەدرێ دەست بە دەست .

١٨١ - لە ابراهیم ەوە : ڕقی لێبووە كە هەر شتێك بپێورێ یان بكێشرێ بە دواخستن بفرۆشرێ نمونە بە نمونە، بەڵام ئەگەر جیاواز بوون كێشەی نییە دەست بە دەست .

١٨٢ - الزهري وتی : هەر شتێك بكێشرێ ئەوا بە هەمان شێوەی زێڕ و زیو دەڕوا، وە هەر شتێك بپێورێ ئەوا بە هەمان شێوەی گەنم و جۆ دەڕوا .

١٨٣ - عمار بن یاسر رضي الله عنه لە مزگەوتی گەورەدا فەرمووی : حوشترێكی باشتر لە دوو حوشتر، و مەڕێكی باشتر لە دوو مەڕ، و جلێكی باشتر لە دوو جل، و كەنیزەكێكی باشتر لە دوو كەنیزەك كێشەی تێدا نییە ئەگەر دەست بە دەست بوو، بەڵكو ڕیبا لە دواخستنیدایە مەگەر شتەكە بپێورێ یان بكێشرێ .

: واتە ئەو شتانەی كە ناوی هێنان بیانگۆڕیتەوە بە باشتر كێشەی تێدا نییە ئەگەر دەست بەجێ وەریگری و بیدەی، بەڵام شتانێك كە بپێورێن و بكێشرێن وەكو خورما و گەنم و جۆ نابێ بگۆڕدرێنەوە بە خراپتر یان باشتر، والله اعلم .

١٨٤ - روح بن عبادة بۆی باسكردين : حيان بن عبيدالله العدوي كە سيقە بوو، بۆی باسكردين و وتی : پرسيارم لە أبو المجلز كرد دەربارەی ئاڵوگۆڕ، وتی : ماوەيەك ابن عباس هيچ كێشەيەكی تێدا نەدەبينی تا ئەو كاتەی دەست بە دەست بوايە، جا ابو سعيد الخدري پێی گەيشت و پێی فەرموو : هەتا كەی لە الله ناترسی؟! هەتا كەی ڕيبا دەرخواردی خەڵكی دەدەی؟! ئاخۆ پێت نەگەيشتووە كە رسول الله ﷺ لای أم سلمة ی خێزانی بوو، فەرمووی : (حەزم لە خورمای عەجوەيە) ئەويش كەسێكی نارد بە دوو صاعەوە و دواتر بە يەك صاع عەجوە گەڕايەوە، فەرمووی : (ئەمەتان لە كوێ بوو؟) ئەوانيش پێيان وت، فەرمووی : (بيگەڕێننەوە، خورما بە خورما، گەنم بە گەنم، جۆ بە جۆ، زێڕ بە زێڕ، زيو بە زيو؛ دەست بە دەست چاو بە چاو - واتە هەردوو شتەكە ئامادە بن و تەئخير نەكرێن - ، وە نمونە بە نمونە - واتە هەردووكيان يەك جۆر بن، بۆ نمونە عەجوە بە عەجوە - هەر كەس زيادی كرد ئەوا ڕيبايە) پاشان ابو سعيد فەرمووی : وە ئەوەی دەكێشرێ و دەپێورێ بە هەمان شێوەيە .

ابن عباس يش فەرمووی : جزاك الله خيرا ئەی ابو سعيد، شتێكت بيرخستمەوە كە بيرم چووبۆوە، من داوای لێخۆش بوون لە الله دەكەم و تەوبە دەكەم، جا دواتر نەهی لێ دەكرد .

روح وتی : حيان پياوێكی ڕاستگۆ بوو .

: كاتێك پێغەمبەر ﷺ ناوی ئەم شەش شتەی هێناوە و بۆ نمونە فەرموویەتی زێڕ بە زێڕ یان خورما بە خورما، مەبەستی ئەوە نیە ناتوانرێ زێڕ بە خورما بگۆڕدرێتەوە، بەڵکو مەبەستی ئەوەیە ئەگەر زێڕت بە زێڕ گۆڕیەوە یان خورمات بە خورما گۆڕیەوە ئەوا دەبێ لە کێشانە و پێوانەدا وەکو یەك بن و دەست بە دەستیش بیگۆڕیتەوە نەك بەشێکت بداتێ و بەشێکی تری تەئخیر بکا، والله اعلم .

١٨٥ - **ابو عبدالله** وتی : وە کۆمەڵێکی تر وتیان : هەر شتێك بپێورێ یان بکێشری لەو شتانەی دەخورێ یان دەخورێتەوە، ئەوا وەکو ئەو چوار شتە وایە کە پێغەمبەر ﷺ ناوی لێنان ڕیبا، بەڵام زێڕ و زیو تایبەت و دیاریکراون بۆ شتی تر، هیچ شتێك لەوان ناچێ، وە هەر شتێك لەم شتانە دەرچوو ئەوا ڕیبای تێدا نییە .

١٨٦ - لە ابي الزنادەوە لە سعيد بن المسيب ەوە کە بیستویەتی دەیوت : ڕیبا بوونی نییە ئیللا لە زێڕ و زیو نەبێ، یان لەو شتانەی دەپێورێن و دەکێشرێن کە دەخورێن و دەخورێنەوە .

١٨٧ - لە يحيى بن سعيد ەوە لە سعيد بن المسيب ەوە کە بیستویەتی دەیوت : ڕیبا بوونی نییە ئیللا لە زێڕ و زیو نەبێ، یان لەو شتانەی دەپێورێن و دەکێشرێن کە دەخورێن و دەخورێنەوە .

١٨٨ - **ابو عبدالله** وتى : ئەمە مەزهەبى ئەهلى مەدينەيە، وە الشافعي ش كە لە عێراق بوو دەيوتەوە، پاشان لە مصر هەموو ئەو شتانەشى بۆ زياد كرد بخورێن ئەگەر چى نەپێورێن و نەشكێشرێن . وە كۆمەڵێك وتيان : هەموو شتێك كە خواردنە و دەخورێ، ئەگەر چى نەپێورێن و نەشكێشرێن، ئەوا حوكمەكەى بە هەمان شێوەيە، ئەمە كۆتا مەزهەبى الشافعي بوو .

١٨٩ - لە ابن عمر ەوە رضي الله عنه : ڕِقى لێبووە شتێك لە خواردن بفرۆشرێ بە شتێك كە دواخستنى تێدا بێت - واتە پێى خۆش بووە يەكسەر حەقى خواردنەكە بدرێت والله اعلم - .

١٩٠ - ابن عمر فەرمووى : هەر شتێك لە خواردن كە ڕەنگيان جياواز بوو كێشەى تێدا نييە دەست بە دەست بێ، گەنم بە خورما، جۆ بە مێوژ .

وە ڕِقى لە دواخستن بوو .

١٩١ - لە سفيان ەوە لە ابن جريج ەوە لە عطاء ەوە : ڕِقى لە - گۆڕينەوەى - خواردن بووە بە خواردنێك كە دواخستنى تێدايە .

سفيان وتى : دەڵێت : گۆشت بە گەنم يان ترۆزى يان شوتى بە گەنم .

سفيان وتى : كێشەى تێدا نابينين - واتە لە جياوازيەكەيدا نەك لە دواخستنيدا، والله اعلم - .

١٩٢ - له طاووس ـەوە : كە ڕِقى لێبووە هەموو خواردن - بگۆڕدرێتەوە - بە بەشێك كە دواخستنى تێدا بێ .

١٩٣ - سفيان بۆى باسكردين له حنظلة ـوە له طاووس ـەوە : كە ڕِقى لێبووە ڕۆن - بگۆڕدرێتەوە - بە خورمايەك كە دوا بكەوێ .

سفيان وتى : ئێمەش ڕِقمان لێيە .

١٩٤ - له طاووس ـەوە له باوكيەوە كە ڕِقى لەوە بووە گۆشت - بگۆڕدرێتەوە - بە گەنمێك كە دوابكەوێ .

١٩٥ - عبدالرزاق وتى : پرسيارمان له الثوري كرد دەربارەى ئەمە، وتى : ئەمە لە باشترين فرۆشتنە لاى ئێمە - والله اعلم، مەبەستى دوا خستنەكە نييە - .

١٩٦ - وە كۆمەڵێك له ئەمانە بۆ ئەوە چوون كە هەموو ئەوەى لەم شتانە دەردەچێ لەوانەى كە كڕين و فرۆشتنى فاسيد و نەهى لێكراون، ئەوا ڕيباى تێدا نييە، ئەگەر چى حەراميش بێ، وە چوونە بۆ ئەوەى كە ڕيبا بريتيە لەوەى : زۆر دەبێ، و زياد دەكات و گەشە دەكات، مەگەر شتێكى تريش كە بەم شێوەيە بێ - واتە لاى ئەمان هەندێ شت هەيە كە ڕاستە كڕين و فرۆشتن پێوەى حەرامە بەڵام ڕيبا نييە - .

١٩٧ - كۆمەڵێكى تر وتيان : نەخێر، بەڵكو هەر كڕين و فرۆشتنێكى حەرام كە پێغەمبەر ﷺ نەهى لێكردووە، ناوى ڕيباى دەچێتە سەر، وتيان : بەو شێوەيە وتويانە كە : ڕيبا حەفتا و شتێك دەرگايە .

وه بەڵگەیان هێناوەتەوە بە فەرموودەی عبدالله بن مسعود کە باسمان کردووە :

١٩٨ - عبدالرحمن بن عبدالله دەیگێڕایەوە لە عبدالله وە رضي الله عنە کە فەرموویەتی : دوو ڕێککەوتن لە یەك ڕێککەوتندا دروست نییە، رسول الله ﷺ لەعنەتی لە هەموو ڕیبا خۆرێك و وەکیل و شاهێد و نوسەرەکەشی کردووە .

١٩٩ - لە سماك ەوە : گوێم لە عبدالرحمن بن عبدالله بوو لە باوکیەوە فەرموویەتی : دوو ڕێککەوتن لە یەك ڕێککەوتندا دروست نییە، چونکە رسول الله ﷺ لەعنەتی لە هەموو ڕیبا خۆرێك و وەکیلەکەشی کردووە .

٢٠٠ - لە عبدالرحمن بن عبدالله بن مسعود ەوە لە باوکیەوە فەرموویەتی : دوو ڕێککەوتن لە یەك ڕێککەوتندا دروست نییە یان فەرمووی حەڵاڵ نییە، چونکە رسول الله ﷺ لەعنەتی لە هەموو ڕیبا خۆرێك و وەکیل و نووسەر و شاهێدەکەشی کردووە .

٢٠١ - عبدالله فەرمووی : دوو ڕێککەوتن لە یەك ڕێککەوتندا ڕیبایە : ئەوەیە کە پیاو بڵێ : ئەگەر بە نەقد بوو ئەوا بەم شێوەیە و بەو شێوەیە، وە ئەگەر بۆ وادەیەك بوو ئەوا بەم شێوەیە و بەو شێوەیە .

٢٠٢ - له عبدالرحمن بن عبدالله بن مسعود ەوە له باوكیەوە دەربارەی پیاو كه شتێك دەكڕێ لەسەر ئەوەی دینارێك به دە دانه بدا، فەرمووی : دوو ڕێككەوتن له یەك ڕێككەوتندا ڕیبایه .

ابو عبدالله وتی : جا له وتەی عبدالله دا بەڵگه هەیه لەسەر ئەوەی هەموو كڕین و فرۆشتنێكی فاسید ڕیبایه، وە به هەمان شێوە وتەی عمر دەربارەی میوە كه له سەرەتای پێگەشتنیدایه و هێشتا پێ نەگەیشتووە .

٢٠٣ - عمر رضي الله عنه فەرمووی : ئێوە لاف ئەوە لێدەدەن كه دەرگاكانی ڕیبا دەزانن، وە من ئەگەر بیزانم لام خۆشەویسترە لەوەی هاوشێوەی مصر و حوشتر و مانگاكانیم هەبێ، بەڵام هەندێ دەرگا هەیه كه خەریكه له هەموو كەس شاراوە دەبێ : ئەوەیه كه میوە بفرۆشرێ كه له سەرەتای پێگەشتنیدایه و هێشتا پێ نەگەیشتووە، یان زیو به زێڕ بفرۆشرێ یان زێڕ به زیو بفرۆشرێ به دواخستنەوە .

: والله اعلم، ئەگەر دەست به دەست زێڕ به زیو یان زیو به زێڕ بفرۆشرێ كێشەی نیە، بەڵام به دواخستنەوە كێشەی هەیه هەروەكو ئیمام عمر فەرموویەتی .

٢٠٤ - مجاهد وتی : به عبدالرحمن بن ابي ليلى م وت : فەرموودەیەکم بۆ باس بکە کە دەرگاکانی ڕیبام بۆ کۆبکاتەوە، وتی : بترسە لە فرۆشتنی شتێك کە هێشتا زەمان نییە - واتە بە دەستت نەگەیشتووە, والله اعلم - .

٢٠٥ - شريح وتی : هەر کەس دوو فرۆشتنی ئەنجامدا بە یەك فرۆشتن ئەوا یان کەمترینی دەسکەوتووە، یان ڕیبا .

: والله اعلم، ئەگەر نمونەیەك بهێنینەوە، کەسێك کالآیەك دەفرۆشێ بە کەسێکی تر و دەڵێت مانگێکی تر بە ١٠٠ هەزار پێتی دەفرۆشم، بەڵام یەکسەر لێی دەکڕێتەوە بە ٨٠ هەزار، وە دوای مانگێك ١٠٠ هەزاری لێ دەستێنێ، جا یان ئەوەتا قازانجەکەی دەست کەوتووەکە ڕیباکەیە یان کەمەکەی دەسکەوتووە .

٢٠٦ - جعفر وتی : عکرمة ی مەولای ابن عباسم بینی، پێی وتم : بزانە کە دەرگاکانی ڕیبا زیاترن لە دەرگاکانی تەڵاق، جا ئاگاداری ئەو شتانە ببە کە دواخستنی تێ دەکەوێ لەم کڕین و فرۆشتنانەدا، چونکە ڕیبا لە دواخستندایە .

٢٠٧ - ابن عمر رضي الله عنهما فەرمووی : گوێم لە عمر بوو لەسەر مینبەری رسول الله ﷺ دەیفەرموو : خەڵکینە، سێ شت هەیە خۆزگەم

دەخواست کە رسول الله ﷺ جێی نەهێشتینایە هەتا بەڵێنی لەسەر وەردەگرتین ئێمەش بەوە کۆتاییمان پێی دەهێنا : - میراتی - ئەو کەسەی دەمرێ و باوك یان منداڵی نییە، وە - میراتی - باپیر، وە چەند دەرگایەك لە دەرگاکانی ڕیبا .

: ڕاستە رسول الله ﷺ وەفاتی نەکرد هەتاوەکو دینەکەی بە تەواوەتی گەیاند، بەڵام مەبەستی ئیمام عمر ئەوەیە کە خۆزگەی خواستووە ئەو سێ مەسەلەیە لە ناو ئەهلی عیلمدا هیچ جیاوازیەکی تێدا نەبوایە، والله اعلم .

٢٠٨ - لە سعید بن المسیب ەوە لە عمر بن الخطاب ەوە رضي الله عنه فەرمووی : کۆتا شت کە دابەزیە سەر پێغەمبەر ﷺ ئایەتی ڕیبا بوو، جا وەفاتی کرد و بۆمانی تەفسیر نەکرد، بۆیە واز لە ڕیبا و گومان بهێنن .

: دیارە مەبەستی ئەو ئایەتانەیە کە باسی ئەحکام دەکەن، لەو کاتەش شتی گرنگتر هەبووە رسول الله ﷺ تەفسیری بکات، هەرچەندە مەبەستی ئیمام عمر ئەوەیە کە خۆزگەی خواستووە وا تەفسیری بکات کە جیاوازی هەڵنەگرێت، مەبەستیش لە وازهێنان لە ڕیبا و لە گومان ئەوەیە کە گومانتان لە بوونی ڕیبا نەبێ، وە ئەگەر مامەڵەیەکتان بۆ هاتە پێش و لە ڕیبا دەچوو ئەوا وەکو وەرعێك وازی لێ بهێنن، والله اعلم .

٢٠٩ - له ابي الضحى ـەوە له مسروق ـەوە له عبدالله ـەوە رضي الله عنه فەرمووى : ڕیبا حەفتا و شتێك دەرگایە، وە شیرکیش لەوانە .

٢١٠ - له ابراهيم ـەوە له مسروق ـەوە له عبدالله ـەوە فەرمووى : ڕیبا حەفتا و شتێك دەرگایە، وە شیرکیش لەوانە .

٢١١ - له ابراهيم ـەوە له مسروق ـەوە له عبدالله ـەوە فەرمووى : ڕیبا حەفتا و سێ دەرگایە، وە شیرکیش لەوانە .

٢١٢ - سلمة بن سهيل وتى : گوێم له ابي الضحى بوو له مسروق ـەوە له عبدالله ـەوە هەمان شتى گێڕایەوە .

٢١٣ - له الحسن ـەوە له ابي هريرة ـەوە له رسول الله ـوە ﷺ فەرمووى : (سەردەمێك بەسەر خەڵكیدا دێ كە هیچ كەس نامێنێ ئیللا ڕیبا دەخوات، خۆ ئەگەر نەیخوات ئەوا تۆزەكەى بەردەكەوێ) .

: واته هەر كاریگەرى ئەوەى بەردەكەوێ بە شێوەیەك ڕیباكە بخوات، بۆ نمونە میوانى كەسێك بێ كە پارەكەى بە ڕیبا پەیدا كردووە، وە سەنەدەكەى پچڕانى تێدایە لە نێوان الحسن و ابي هريرة لاى زانایان، بەڵام واتاكەى صحيحه والله اعلم .

٢١٤ - پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (سەردەمێك بەسەر خەڵكیدا دێ كە پیاو گوێ بەوە نادات كە بە چی ماڵ پەیدا دەكا : ئاخۆ بە حەڵاڵ یان بە حەڕام) .

٢١٥ - ابي هريرة رضي الله عنه فەرمووی : ڕیبا حەفتا بەشە لە تاوان، كەمترینیان وەكو ئەوەیە كە پیاو بكەوێتەوە زیناوە لەگەڵ دایكی خۆیدا، وە خراپترین ڕیبا : زیادەڕەوی كردنی پیاوە لە ناموسی براكەیدا .

٢١٦ - عبدالله رضي الله عنه فەرمووی : ئەهلی پێغەمبەرایەتی بە هیلاكدا نەچوونە تاكو ڕیبا و زینا تێیاندا بڵاو نەبۆتەوە .

٢١٧ - سعيد بن المسيب وتی : لە ئاژەڵدا ڕیبا نییە، مەگەر لە فرۆشتنی ئەوەدا نەبێ كە لە سكی مێینەی حوشتردایە لەگەڵ ئەوەی لەسەر پشتی حوشترە، وە فرۆشتنی بێچوی بەچكە حوشتر .

٢١٨ - **ابو عبدالله** وتی : جا لەم مەزهەبەدا فەرمایشتی الله تبارك و تعالى : ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ﴾ **[البقرة : ٢٧٥]**، دەبێتە گشتی بۆ هەموو ئەوەی كە ناوی لێنەنرێ ڕیبا، وە هەموو كڕین و فرۆشتنێك كە پێغەمبەر ﷺ حەرامی كردووە داخڵی فەرمایشتی : ﴿وَحَرَّمَ الرِّبَا﴾ **[البقرة : ٢٧٥]** دەبێ .

لە مەزهەبی یەكەمدا : ڕیبا دەبێتە هەموو ئەوەی كە پێغەمبەر ﷺ ناوی لێنا، و ڕایگەیاند كە ڕیبایە، لەگەڵ هەموو ئەو شتانەش كە لەوانەن كە

پێغەمبەر ﷺ ناوی لێنان ڕیبا، وە فەرمایشتی : ﴿وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ﴾ بە دیاریکراوی دەچێتە سەر هەندێ کڕین و فرۆشتن و ناچێتە سەر هەندێکی تر، کە هەموو کڕین و فرۆشتنێکە کە پێغەمبەر ﷺ نەهی لێنەکردووە، هەروەکو فەرمایشتی : ﴿وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓاْ أَيْدِيَهُمَا﴾ [المائدة : ٣٨] کە دەکەوێتە سەر هەندێك دز و ناکەوێتە سەر هەندێکی تر - واتە هەروەکو چۆن هەموو دزێك حەدی دەستبڕینی لەسەر نیە ئەوا لای مەزهەبی یەکەم هەموو کڕین و فرۆشتنێکی حەرام ڕاستە حەرامە بەڵام ڕیبا نیە - جا هاوشێوەی ئەمانە لە کتێبی اللە دا زۆرن، زۆرمان لێ باس کرد لە غەیری ئەم شوێنەدا .

بەڵام هەر کەس لای ئەوە لێبدا کە ڕیبا بوونی نییە ئیللا لەو شەش شتەدا نەبێ کە پێغەمبەر ﷺ ناوی لێنان، ئەوا وتەکەی پێچەوانەیە لەگەڵ ئەو هەواڵانەی کە لە سەلەفەوە بۆمان هاتوون، و جیاوازە لەوەی کە ئەهلی فەتوا لە وڵاتان کۆدەنگن لەسەری، وە هیچ کەس نازانین لە سەلەف بۆ ئەم قسەیە چووبێ، وە ئەو ڕیوایەتەیان کە لە طاووس ەوەیە کە وای وتبێ صحیح نییە، بەڵکو ئەوەی صحیحە لە طاووس ەوە جیاوازە لەو قسەیە، وە ئەهلی جاهیلیەت چەند کڕین و فرۆشتنێکیان دەکرد کە هەڵخەڵەتاندن و مەترسی تێدابوو، وەکو فرۆشتنی ئەوەی ناوسکی حوشتری مێینە لەگەڵ ئەوەی سەرپشتی، هەروەها فرۆشتنی بێچووی بەچکە حوشتر، جا پێغەمبەر ﷺ نەهی لەوە کرد، وە نەهی لە فرۆشتنی مەترسیدار کرد بە موجمەلی .

٢١٩ - له ابن شهاب ـەوە : كه رسول الله ﷺ نەهی كردووە له فرۆشتنی الملاقيح، و المضامين، و حبل الحبلة، ابن شهاب وتی : الملاقيح : ئەوەیە كه لەسكی حوشتری مێینەدایە، وە المضامين : ئەوەیە كه لەسەر پشتی حوشترە، وە حبل الحبلة : بێچووی بەچكە حوشترە .

: واتە حوشترێك بفرۆشی و بەچكەی بێ جا ئەو بەچكەیە پێ بگات و بەچكەی بێ دوبارە بیفرۆشیتەوە! .

٢٢٠ - له ابي هريرة ـوە رضي الله عنه : كه رسول الله ﷺ نەهی كردووە له المضامين و الملاقيح و حبل الحبلة .

٢٢١ - الزهري وتی : پرسیار له ابن المسيب كرا دەربارەی - ئاڵوگۆڕی - ئاژەڵ بە ئاژەڵی دواخستن - واتە دەست بەجێ نەتداتێ - وتی : له ئاژەڵدا ڕیبا نییە، وە نەهی كرد له المضامين و الملاقيح و حبل الحبلة .

المضامين : ئەوەیە كه له پشتی حوشتردایە .

وە الملاقيح : ئەوەیە كه له ناوسكیدایە .

وە حبل الحبلة : بەچكەی بەچكە حوشترە .

٢٢٢ - سعيد بن المسيب وتى : له ئاژەڵدا ڕیبا نییه، جگه له المضامين و الملاقيح و حبل الحبلة .

٢٢٣ - له نافعەوە ابن عمر ـەوە رضي الله عنهما : كه پێغەمبەر ﷺ نەهی كردووە له فرۆشتنی حبل الحبلة .

٢٢٤ - له ابن عباس ـەوە رضي الله عنهما : كه پێغەمبەر ﷺ نەهی كردووە له فرۆشتنی حبل الحبلة .

٢٢٥ - له سعيد بن جبير ـەوە : كه پێغەمبەر ﷺ نەهی كردووە له فرۆشتنی حبل الحبلة .

٢٢٦ - له سعيد بن جبيرەوە له ابن عمر ـەوە : كه پێغەمبەر ﷺ نەهی كردووە له فرۆشتنی حبل الحبلة .

٢٢٧ - له نافعەوە له ابن عمر ـەوە : كه رسول الله ﷺ نەهی كردووە له فرۆشتنی حبل الحبلة .

٢٢٨ - له نافعەوە له عبدالله ـەوە له رسول الله وە ﷺ : كه نەهی كردووە له فرۆشتنی حبل الحبلة .

٢٢٩ - لە نافعەوە لە ابن عمر ەوە : كە پێغەمبەر ﷺ نەهی كردووە لە فرۆشتنی حبل الحبلة، كە فرۆشتنێك بووە ئەهلی جاهیلیەت كردویانە، ئەوەبوو پیاو حوشتری دەفرۆشت تاكو حوشترێكی مێینەی دەبوو، پاشان ئەوەشی دەفرۆشت كە لە سكی مێینەكەدایە .

٢٣٠ - ابن عمر فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی كردووە لە كڕین و فرۆشتنی شتی هەڵخەڵەتێنەر . ئەوەبوو كە ئەهلی جاهیلیەت ئەو كڕن و فرۆشتنەیان دەكرد، پیاو حوشترێكی پیری دەفرۆشت، لەگەڵ بێچووی بێچووە حوشتر .

٢٣١ - ابي هريرة رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی كرد لە كڕین و فرۆشتنی شتی هەڵخەڵەتێنەر و كڕین و فرۆشتنی زیخ .

: شتی هەڵخەڵەتێنەر واتە شتێك كە لە ڕووكەشدا باش دیارە بەڵام لە ناوەڕۆكدا خراپە، وە فرۆشتنی زیخ جۆرە كڕین و فرۆشتنێكی سەردەمی جاهیلی بووە، مەبەست لەوە نیە زیخ بفرۆشن، بەڵكو پشتیان بەستووە بە زیخێك تا كڕین و فرۆشتنەكەیان ئەنجام بدەن، چەند شێوازێكی هەبووە، یەكێك لەوانە ئەوەیە بۆ نمونە فرۆشیار بە كڕیار بڵێ : ئەم زیخە فڕێ دەدەم كەوتە سەر كام پارچە جل ئەوا پێت دەفرۆشم، یان ئەم زەویەت تا ئەو شوێنە پێ دەفرۆشم كە زیخەكەی لێ فڕێ دەدەم . وە دووەمیان ئەوە بووە كە فڕێ دانی بەردەكە بكەنە فرۆشتن، بۆ نمونە بڵێ ئەگەر ئەو بەردەم هەڵدایە سەر ئەو پارچە جلە ئەوا بەوەندە پێت دەفرۆشم، وە سێیەمیان ئەوەیە بۆی بكاتە هەڵبژاردن، بە موشتەری دەڵێ زیخەكە فڕێ بدەم، ئەویش دەڵێت

فرێی دە، جا ئەگەر دوورتر لەوەی دیاریان کردووە فرێی دا ئەوا هێندەی ئەوە پارە زیاتر وەردەگرێ، کە ئەم جۆرە مامەڵانەش جائیز نین، والله اعلم .

٢٣٢ - ابي هريرة فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە کڕین و فرۆشتنی زیخ و کڕین و فرۆشتنی شتی هەڵخەڵەتێنەر .

٢٣٣ - ابن عباس رضي الله عنهما فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە کڕین و فرۆشتنی شتی هەڵخەڵەتێنەر .

٢٣٤ - لە أنس بن مالك ـەوە رضي الله عنه : کە رسول الله ﷺ نەهی کردووە لە کڕین و فرۆشتنی شتی هەڵخەڵەتێنەر .

٢٣٥ - لە ابي هريرة ـوە رضي الله عنه : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە دەست لێدان - الملامسة - و فرێدان - المنابذة - .

٢٣٦ - لە ابي سعيد الخدري ـەوە رضي الله عنه : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە دوو کڕین و فرۆشتن : الملامسة و المنابذة .

٢٣٧ - ابي سعيد الخدري فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە دوو کڕین و فرۆشتن : الملامسة و المنابذة .

المنابذة : ئەوەیە کە فرۆشیار پێشنیاری جلێك بكات و بلّێ : ئەگەر فڕێمدایە لات ئەوا فرۆشتنەکە واجب بووە - واتە هەر دەبێ بیکڕێ - .

وە الملامسة : ئەوەیە کە دەست لە جلەکە بدات و بڵاوی نەکاتەوە و تەماشای نەکات، ئەگەر دەستی لێدا ئەوا فرۆشتنەکە واجب دەبێ - واتە هەر دەستی لێبدا دەبێ بیکڕێ بێ ئەوەی سەیریشی بکات! - .

٢٣٨ - لە ابن شهابەوە : عامر بن سعد بن ابي وقاص پێی ڕاگەیاندم : کە ابي سعيد الخدري پێی ڕاگەیاندووە : کە رسول الله ﷺ نەهی کردووە لە الملامسة کە الملامسة ئەوەیە : دەست لە جلێك بدات و سەیریشی نەکات، وە دەربارەی المنابذة ئەوەیە : پیاوێك جلێك بۆ پیاوێکی تر فڕێبدا بە مەبەستی فرۆشتن پێش ئەوەی تەماشای بکات و سەیریشی بکا .

٢٣٩ - ابن شهاب وتی : عامر بن سعد بن ابي وقاص پێی ڕاگەیاندم کە ابي سعيد الخدري فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی کردووە لە دوو کڕین و فرۆشتن : نەهی کردووە لە الملامسة و المنابذة لە کڕین و فرۆشتندا . الملامسة بریتیە لە : دەست لێدانی پیاو لە کۆتایی جلێك بە شەو یان بە ڕۆژ، وە تەماشای نەکات ئیللا بەوە نەبێ - والله اعلم دەستکاری ناکات و جوان سەیری ناکات لەم جۆرە کڕین و فرۆشتنەدا - ، وە المنابذة بریتیە لە : پیاوێك جلێك بۆ پیاوێکی تر فڕێبدا، و ئەوە ببێتە کڕین و فرۆشتنەکەیان، بە بێ سەیرکردن و ڕەزامەندی .

٢٤٠ - ابو عبدالله وتی : وه الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿**وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ**﴾ **[النساء : ٩٢]**، جا بە موجمەلی باسی خوێنی کردووە، و شاردویەتیەوە و تەفسیری نەکردووە، بەڵکو تەفسیرەکەی بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ داناوە، جا پێغەمبەر ﷺ ئەوەی بە سوننەتەکەی تەفسیر کردووە، وە خوێنی پیاوێکی موسڵمانی کرد بە سەد حوشتر، و ئەهلی عیلمیش لەسەر ئەو وتەیە رێك کەوتوون .

٢٤١ - لە عبدالله بن عبدالرحمن بن سهل لە سهل بن ابي حثمة ەوە رضي الله عنه کە ئەو و پیاوانێك لە گەورەکانی قەومی خۆی پێیان ڕاگەیاندووە : کە عبدالله بن سهل و محيصة دەرچوون بۆ خەیبەر، جا عبدالله بن سهل کوژرا، وە رسول الله ﷺ خوێنەکەی دا، سەد حوشتری بۆ ناردن تاکو کرانە ماڵەکەوە، سهل وتی : حوشترێکی سور لەوانە لە دەستم ڕایکرد .

٢٤٢ - سهل بن ابي حثمة فەرمووی : عبدالله بن سهل لە خەیبەر کوژرا، جا رسول الله ﷺ خوێنەکەی بە سەد حوشتر دا .

٢٤٣ - لە بشر بن يسار الأنصاريەوە کە سهل بن ابي حثمة پێی ڕاگەیاندووە کە پێغەمبەر ﷺ سەد حوشتری وەکو خوێن داوە پێی .

٢٤٤ - لە ابو بكر بن محمد بن عمرو بن حزم ەوە لە باوكيەوە لە باپيريەوە : رسول الله ﷺ نامەی نارد بۆ خەڵكی یەمەن كە فەرزەكان و سوننەتەكان و خوێنی تێدا بوو، وە بە عمرو بن حزم دا ناردی، پاشان بەسەر خەڵكی یەمەندا خوێنرایەوە، وە لە نامەكەدا ئەوەی تێدابوو كە لە بەرامبەر نەفسدا سەد حوشتر هەیە - واتە لە بری خوێن - .

٢٤٥ - الزهري وتی : پەڕەیەكم لای ابي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم خوێندەوە، باسی ئەوەی كرد كە رسول الله ﷺ نوسیبووی بۆ عمرو بن حزم، تێیدا هاتبوو : ئەمە كتێبی برینەكانە : لە بەرامبەر نەفسدا : سەد حوشتر هەیە، وە لە بەرامبەر لوتدا ئەگەر قرتێنرابوو : سەد حوشتر هەیە، وە لە بەرامبەر چاودا : پەنجا حوشتر، وە لە بەرامبەر گوێ : پەنجا حوشتر، و لە بەرامبەر قاچ : پەنجا حوشتر .

٢٤٦ - لە عبدالله و محمدەوە كە كوڕی ابي بكر بن محمد بن عمر و بن حزم ن دەگێڕنەوە لە باوكیانەوە لە باپیریانەوە لە رسول الله وە ﷺ : كە ئەم نامەیەی بۆ عمرو بن حزم نوسی كاتێك ناردی بۆ یەمەن، لە نامەكەدا نوسیبووی : لە بەرامبەر نەفسی ئیماندار : سەد حوشتر هەیە، وە لە بەرامبەر لوت ئەگەر قرتێنرابێ : سەد حوشتر هەیە، وە لە بەرامبەر دەست : پەنجا

حوشتر، و له بەرامبەر قاچ : پەنجا حوشتر، و له بەرامبەر چاو : پەنجا حوشتر
.

٢٤٧ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (هەموو شتێکی گەورەکراو له سەردەمی جاهیلیدا كه باس له خوێن، یان ماڵ بکا ئەوا له ژێر پێمدایه، تەنها ئاودان بە حاجیەکان و داپۆشینی کەعبە نەبێ) .

پاشان فەرمووی : (له بەرامبەر خوێن بۆ کوشتن بە هەڵە كه له ئەنقەست بچێ به قامچی بێت یان به دار : سەد حوشتر هەیە، لەو سەد دانەیە - دەبێ - چل دانەیان بێچوو له سکیاندا بێ) .

: واته کەسێك به هەڵە به قامچی یان به دار کەسێك دەکوژێ که ئەم کوشتنه له کوشتنی ئەنقەست دەچێ، له بەرامبەر خوێنەکەیدا سەد حوشتر هەیە که چلیان دەبێ بێچوو له سکیاندا هەبێ .

٢٤٨ - له عقبة بن أوس السدوسي ەوە له پیاوێك له هاوەڵانی پێغەمبەرەوە : که رسول الله ﷺ له ڕۆژی فەتحی مەککەدا وتاری دا و فەرمووی : (سوپاس بۆ ئەو الله یەی كه بەڵێنەکەی بردە سەر، و بەندەکەی سەرخست، و بە تەنها حیزبەکانی بەزاند، هەموو شتێکی گەورەکراو له سەردەمی جاهیلیدا که باس له

خوێن، یان دەعوا بکا ئەوا لە ژێر هەردوو پێمدا دانراوە، تەنها داپۆشینی کەعبە و ئاودان بە حاجیەکان نەبێ، کوژراوی هەڵە کە وەکو ئەنقەست وابێ بە قامچی یان دار یان بەرد لە بەرامبەریدا خوێن هەیە، خوێندانێکی توند : کە سەد حوشترە، و تێیاندا چل حوشتر هەبێ کە بێچوو لە سکیاندا بێ) .

٢٤٩ - محمد بن عمرو بن علقمة وتی : عمر بن عبدالعزیز نامەیەکی دەربارەی خوێن نوسی، لە نامەکەدا باسی کردبوو : خوێنی موسڵمانێك لە سەردەمی رسول الله ﷺ سەد حوشتر بوو، جا عمر بن الخطاب لەسەر دانیشتوانی دێیەکان نرخەکەی بە هەزار دینار دانا، یان دوانزە هەزار درهەم، وە خوێنی ئافرەتێکی ئازادی موسڵمان لە سەردەمی پێغەمبەردا ﷺ پەنجا حوشتر بوو، عمر بن الخطاب لەسەر دانیشتوانی دێیەکان نرخەکەی بە پێنج سەد دینار دانا، یان شەش هەزار درهەم .

٢٥٠ - ابو عبدالله وتی : الله تبارك و تعالى فەرمووی : ﴿إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾ [**الطلاق** : ١]، جا پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی تەفسیری ئەو عیددەیەی کردووە کە الله فەرمانی پێکردووە ئافرەتانی تێدا تەڵاق بدرێ .

٢٥١ - لە نافع ـەوە لە ابن عمر ـەوە رضي الله عنهما : کە لە سەردەمی رسول الله ـدا ﷺ ژنەکەی تەڵاق دا لە کاتێکدا لە سوڕی مانگانەدا بوو، جا عمر بن الخطاب سەبارەت بەوە پرسیاری لە رسول الله ﷺ کرد، رسول الله ﷺ

فەرمووی : (پێی بڵێ با بیگەڕێنێتەوە پاشان بیهێڵێتەوە تا پاك دەبێتەوە، پاشان دەکەوێتەوە سوڕی مانگانەوە پاشان پاك دەبێتەوە، جا ئەگەر ویستی ئەوا لێی دەگەڕێ و تەڵاقی نادا، وە ئەگەر ویستی تەڵاقی بدا ئەوا با لە کاتی پاك بوونەوە تەڵاقی بدا پێش ئەوەی جیماعی لەگەڵ بکا، ئەمەش ئەو عیددەیەیە کە الله فەرمانی پێ کردووە ئافرەتانی تێدا تەڵاق بدرێت) .

٢٥٢ - لە نافع ـەوە لە عبدالله ـوە : کە ژنێکی تەڵاق دا بە یەك تەڵاق دان لە کاتێکدا لە سوڕی مانگانەدا بوو، بۆیە رسول الله ﷺ فەرمانی کرد بیگەڕێنێتەوە پاشان بیهێڵێتەوە هەتا پاك دەبێتەوە، پاشان دەکەوێتە سوڕێکی دیکەی مانگانەوە پاشان لێی دەگەڕێ هەتا لە سوڕی مانگانەکەی پاك دەبێتەوە، جا ئەگەر ویستی تەڵاقی بدا، ئەوا با لە کاتی پاك بوونەوە تەڵاقی بدا پێش ئەوەی جیماعی لەگەڵ بکا، ئەمەش ئەو عیدەیەیە کە الله فەرمانی کردووە ئافرەتانی تێدا تەڵاق بدرێ .

٢٥٣ - ابو عبدالله وتی : جا ئەمە تەفسیری ڕووی یەکەمی سوننەتەکان بوو کە تەفسیری ئەو شتانەیە کە الله لە کتێبەکەیدا بە موجمەلی فەرزی کردووە، بە پێی پێویست باسم لێیان کرد، وە ئەهلی تێگەیشتن بەڵگەی پێ دەهێننەوە لەسەر ئەوەی کە لە دوای ئەمە دێ کە هێشتا باسم نەکردووە ان شاء الله .

باسكردنی ڕووی دووەمی سوننەتەكان كە زانایان جیاواز بوون لەوەی : كە ئایا نەسخ كەرەوەی هەندێك لە حوكمەكانی قورئانە یان ڕوون كەرەوەی تایبەت و گشتیەتی؟

٢٥٤ - خەڵكی دەربارەی سوننەت جیاوازیان تێكەوت : ئایا قورئان نەسخ دەكاتەوە یان نا؟ كۆمەڵێك لە زانایان وتیان : سوننەت قورئان نەسخ ناكاتەوە، وە هیچ قورئان نەسخ ناكاتەوە جگە لە قورئان، بەڵكو سوننەت قورئان ڕوون دەكاتەوە و تەفسیری موجمەلەكەی دەكات، وە تایبەت و گشتیەكەی ڕوون دەكاتەوە، وە فەرزەكان و حوكمەكان زیاد دەكات بەڵام قورئان نەسخ ناكاتەوە، جا بەڵگەیان هێنایەوە بە فەرمایشتی الله تبارك و تعالى : ﴿مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ﴾ [**البقرة** : ١٠٦] .

وە بە فەرمایشتی : ﴿وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ﴾ [**النحل** : ١٠١] .

وە بە فەرمایشتی : ﴿قُلْ مَا يَكُونُ لِيَ أَنْ أُبَدِّلَهُۥ مِن تِلْقَآيِٕ نَفْسِيَ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ﴾ [**یونس** : ١٥] .

ئەمەش مەزهەبی الشافعي و هاوەڵانیەتی .

وە کۆمەڵێکی تر وتیان : دەکرێ سوننەت قورئان نەسخ کاتەوە، ئەویش بەوە دەبێ کە الله تبارك و تعالی حوکمێك بدات لە کتێبەکەیدا، پاشان وەحی بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ بنێرێ بەوەی کە ئەو حوکمەی نەسخ کردۆتەوە و فەرمان بە جیاواز لەو حوکمە بکات، جا پێغەمبەریش ﷺ بەوە فەرمان بە خەڵکی بکا، وە بۆ ئەوەش الله قورئان دانابەزێنێ تا بخوێنرێتەوە، وە خەڵکیش لەسەریانە کە پێغەمبەر ﷺ بە ڕاست بخەنەوە و ئەوەی لێ قبوڵ بکەن، وە بشزانن کە پێغەمبەر ﷺ نەسخی ئەوەی نەکردۆتەوە کە الله دایبەزاندووە ئیللا بە وەحی نەبێ لە الله وە، ئەگەر چی قورئانێکیش نەبێ بخوێنرێتەوە؛ لەبەر فەرمایشتی الله عز و جل : ﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ (١) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمۡ وَمَا غَوَىٰ (٢) وَمَا يَنطِقُ عَنِ ٱلۡهَوَىٰٓ (٣) إِنۡ هُوَ إِلَّا وَحۡيٞ يُوحَىٰ (٤)﴾ **[النجم]** .

وە فەرمایشتی : ﴿إِنۡ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ﴾ **[الأنعام : ٥٠]** .

جا وەحی هەیە کە قورئانە، وەحیش هەیە قورئان نییە، کە الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿مَا نَنسَخۡ مِنۡ ءَايَةٍ أَوۡ نُنسِهَا نَأۡتِ بِخَيۡرٖ مِّنۡهَآ﴾ **[البقرة : ١٠٦]** نەیفەرمووە : ئایەتێکی باشتر دەهێنین و نەشی فەرمووە قورئانێکی باشتر دەهێنین .

٢٥٥ - وە ابو قدامة بۆی باسکردین وتی : گوێم لە سفیان بن عیینة بوو دەیوت : ئەم ئایەتەم دەخوێندەوە و تێی نەدەگەیشتم : ﴿مَا نَنسَخۡ مِنۡ ءَايَةٍ أَوۡ

نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ﴾ [البقرة : ١٠٦]، دەموت : ئەمەیان قورئانە، و ئەوەی تریش هەر قورئانە، کەواتە چۆن باشترە لەمەیان؟! تاکو بۆم ڕوون کرایەوە، و ڕوون بوو : - واتاکەی ئەوەبوو کە - باشتر دەهێنین بۆ ئێوە، ئاسانتر لەسەرتان، کەمتر لەسەرتان، ئەهوەنتر لەسەرتان .

: واتە کاتێك الله فەرموویەتی : هیچ ئایەتێك نەسخ ناکەینەوە ئیللا باشتر دەهێنین یان هاوشێوەی ئەو، سفیان بن عیینة تێ نەگەیشتووە کە ئایا چۆن قورئان باشتر دەبێ لە قورئان؟ بەڵام مەبەست لەوە بووە کە ئەو حوکمەی لە ئایەتە نوێیەکەیان هەیە باشتر بێ بۆ ئێمە و ئاسانتر و ئەهوەنتر بێ لەسەرمان وەك لەوەی پێشووتر .

٢٥٦ - **ابو عبدالله** وتی : جا لێکدانەوەی ئایەتەکە لای ئەهلی عیلم بەو شێوەیەیە کە ابن عیینة وتی، وتیان : واتای نەسخ بریتیە لەوەی : الله ئەو حوکمەی سەرەتای کە بە کەلامەکەی واجبی کردبوو نەسخی بکاتەوە بە حوکمی باشتر بۆیان، بەم شێوەیەیە ئاسانی کردووە لەسەر بەندەکانی، بۆیانی گۆڕیوە بە کردەوەیەکی ئاسانتر لەوەی یەکەم لەسەریان، وە حوکمێکی باشتری بۆیان ویستووە لە حوکمی ئایەتەکەی یەکەم، فراوانتر و ئاسانترە لەسەریان، هەروەکو ئەوەی شەونوێژی نەسخ کردەوە بۆیان بەوەی کە لە توانایاندا هەیە، جا ئەوەی کە لە توانایاندا هەیە لە ڕووی فراوانی و ئاسانییەوە باشترە بۆیان لە

ماندوویەتی لەسەریان بە درێژایی شەو بۆ شەونوێژ؛ لەبەر ئەوەی ئەوەندەیان نوێژ کرد هەتا پێیەکانیان هەڵئاوسابوو، بۆیە الله ئەوەی لەسەر ئاسان کردن - دیارە شەونوێژ پێشتر فەرز بووە بەڵام الله بۆیانی دانا بەو ڕادەیەی کە لە توانایاندا هەیە هەروەکو لە کۆتا ئایەتی سورەتی المزمل هاتووە، والله اعلم - .

وە بە هەمان شێوە ئەوان بە تایبەتی قسە و چپەیان لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ نەدەکرد هەتاوەکو صەدەقەیەك نەکەن، جا الله ئەوەی لەسەر ئاسان کردن - بڕواننە ئایەتی ١٢ و ١٣ لە سورەتی المجادلة - .

وە دەکرێ نەسخ کەرەوەکە - الناسخ - باشتر بێ بۆیان، بەوەی کە پاداشتەکەی لەسەری زیاتر بێ ئەگەر ئەوان کاری پێ بکەن، وە باشتر بێ بۆیان لە عاقیبەتدا، وتیان : دەکرێ ڕوون کردنەوەی حوکمی دووەم کە جێگرەوەی حوکمی یەکەمە لە کتێبەکەیدا دابەزێنرابێ، وە دەشکرێ ڕوون کردنەوەی ئەوە بخاتە سەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ و لە کتێبەکەیدا داینەبەزێنێ .

: واتە ئەم کۆمەڵەیە وتیان : دەکرێ بە ئایەت نەسخی ئایەت بکاتەوە، و دەشکرێ بە سوننەت نەسخی بکاتەوە، ئەو کات یان الله خۆی لە کتێبەکەی تەفسیری حوکمەکە دەکات یان دایدەنێ پێغەمبەر ﷺ تەفسیری بکات .

٢٥٧ - رسول الله ﷺ فەرمووی: (ئاگادار بن من كتێبم پێدراوە - واتە قورئان - لەگەڵ هاوشێوەكەیدا، ئاگادار بن من قورئانم پێدراوە لەگەڵ هاوشێوەكەیدا، ئاگادار بن پێدەچێ پیاوێكی تێر كە پاڵی دابێتەوە بە قەنەفەكەیەوە بڵێ: دەست بگرن بە قورئانەوە، هەر چیتان تێیدا بینی حەڵاڵ بوو بە حەڵاڵی بزانن، وە هەر چیتان تێیدا بینی حەڕام بوو بە حەڕامی بزانن، ئاگادار بن گۆشتی كەریماڵی بۆتان حەڵاڵ نییە لەگەڵ هەموو كەڵبەدارێكی دڕندە لە ئاژەڵان).

٢٥٨ - لە الحسن بن جابرەوە وتی: گوێم لە المقدام بن معدي كرب بوو رضي الله عنه فەرمووی: رسول الله ﷺ لە ڕۆژی خەیبەردا شتانێكی حەڕام كرد، پاشان فەرمووی: (پێدەچێ پیاوێك كە پاڵی دابێتەوە بە قەنەفەكەیەوە و فەرموودەیەكی منی بۆ باس بكرێ و بڵێ: كتێبی الله تان پێ ڕادەگەیەنم، هەر چیمان لە حەڵاڵ تێیدا بینی بە حەڵاڵی دەزانین، و هەر چیمان لە حەڕام تێیدا بینی بە حەڕامی دەزانین، ئاگادار بن ئەوەی رسول الله ﷺ حەڕامی كردبێت هاوشێوەی ئەوەیە كە الله حەڕامی كردووە).

٢٥٩ - **ابو عبدالله** وتی: وە لەوەی كە ئەم دوو كۆمەڵەیە جیاوازیان تێكەوت ئەوا فەرزبوونەكەی جێگیر بووە لە قورئاندا، وە كۆدەنگن لەسەر

نەسخ بوونی، بەڵام جیاوازن لەوەی کە ئاخۆ چی نەسخی کردۆتەوە: قورئان یان سوننەت؟!

فەرمایشتی الله عز و جل: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا ٱلْوَصِيَّةُ لِلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ﴾ [البقرة: ١٨٠].

جا هەردوو کۆمەڵەکە کۆدەنگن لەسەر ئەوەی کە واجب بوونی وەسێت لە لایەن میراتگرەوە بۆ خزمەکانی نەسخ بۆتەوە - واتە پێشتر وەسێت واجب بووە بەڵام دواتر نەسخ بۆتەوە - ، پاشان جیاوازیان تێکەوت - لەسەر ئەوەی چی نەسخی کردۆتەوە - ، ئەو کۆمەڵەیەی کە پێیان وابوو کە دەکرێ قورئان بە سوننەت نەسخ بێتەوە وتیان: وەسێتی ئەو بۆیان بە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ نەسخ بۆتەوە کە فەرموویەتی:

٢٦٠ - (میراتگر هیچ وەسێتێکی بۆ نییە).

٢٦١ - وە کۆمەڵەکەی تر وتیان: بەڵکو فەریزەی میرات لە کتێبی الله دا وەسێتی بۆ ئەوان نەسخ کردۆتەوە، تەنها ئەوە نەبێ کە پێغەمبەر ﷺ ڕوون کەرەوە بووە بۆی بەو فەرمایشتەی کە فەرموویەتی: (میراتگر هیچ وەسێتێکی بۆ نییە)، ئەمەش لەبەر ئەوە بوو کە دەکرا وەسێت بۆیان جێگیر بێ لەگەڵ میراتدا، وە دەشکرا میرات نەسخی وەسێتی کردبێتەوە، بۆیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (میراتگر هیچ وەسێتێکی بۆ نییە) ئەمە دەلالەتی لەوە کرد کە میرات

نەسخی وەسێتی کردۆتەوە، نەك ئەوەی کە ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ نەسخی وەسێتی بۆیان کردبێتەوە - واتە ئەم کۆمەڵەیە دەڵێن کە الله باسی فەریزەی میراتی کرد دەکرا وەسێتیش بەشێك بوایە لە فەریزەی میرات وە دەشکرا نەسخ بوبێتەوە، جا پێغەمبەریش ﷺ بەوەی کە فەرموویەتی : (میراتگر هیچ وەسێتێکی بۆ نییە) تەنها ڕوونی کردۆتەوە نەك ئەوەی وەسێتی نەسخ کردبێتەوە - .

بۆیە کۆمەڵەکەی تر وتیان : ئەمانە لە فەریزەی میراتدا هیچ بەڵگەیەکیان نییە لەسەر نەسخ بوونەوەی وەسێت بۆیان, بەڵکو لە ئایەتی میراتدا بەڵگە هەیە لەسەر جێگیر بوونی وەسێت بۆیان، چونکە الله تبارك و تعالى میراتی فەرز کرد ڕایگەیاند کە فەرزی کردووە لە دوای وەسێت کردنەوە، هەروەکو بە دوای فەریزەی میراتدا فەرموویەتی : ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾ **[النساء : ١١]**، جا ئەگەر بە پێی ڕووکەشی قورئان بوایە ئەوا دەبوو ئەگەر مردوو دەستی بکردایە بە وەسێت بۆ دایك و باوك و باقی میراتگرانی : ئەوا دەستی پێبکردایە بە وەسێت پێدانیان، پاشان میراتەکانیان پێ بدرێ لە دوای وەسێتەکەوە؛ لەبەر فەرمایشتی : ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ﴾، وتیان : بۆیە سوننەت نەسخ کەرەوەی واجب بوونی وەسێتە نەك شتێکی تر، کە ئەویش ئەم فەرمایشتەیە : (میراتگر هیچ وەسێتێکی بۆ نییە) .

وتیان : وە ڕووکەشی قورئان جائیز بوونی وەسێتی بۆ غەیری میراتگر واجب کردووە، ئەگەر بۆ سەر هەموو ماڵ و سامانەکەش بێ؛ چونکە میرات لە دوای

وەسێتەوە فەرز کرا، بەڵام دیاری نەکردووە ئاخۆ سێیەکە یان کەمتر یان زیاترە، جا ئەگەر پێغەمبەر ﷺ حوکمی بەوە نەدایە کە وەسێت جائیز نییە زیاتر بێ لە سێیەك، ئەوا بە پێی ڕووکەش و گشتی قورئان وەسێت جائیز دەبوو زیاتر بێ لە سێیەك، بەڵام سوننەت هات بە دیاری کردنی وەسێت بۆ سێیەك .

٢٦٢ - لە عامر بن سعد ەوە لە باوکیەوە رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ سەردانی کردم لە حەجی ماڵئاواییدا ئەوکاتەی بەهۆی نەخۆشییەك کە نزیك بوومەوە لە مردن, وتم : یا رسول الله ﷺ، ئەووەی کە لە نەخۆشیەکەمدا دەیبینی پێمی ڕابگەیەنە، من خاوەن ماڵ و سامانم، کەسیش نییە میراتم لێ بگرێتەوە تەنها یەك کچم نەبێ، ئایا دوو لەسەر سێی ماڵەکەم نەبەخشم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی نیوەی نەبەخشم؟

فەرمووی : (نا، سێیەك، بەڵام سێیەك زۆرە، تۆ ئەگەر ئەو کەسانەی میراتت لێ دەگرنەوە بە دەوڵەمەندی جێیان بهێڵی باشترە لەوەی بیانکەیتە هەژار و دەست لە خەڵکی پان بکەنەوە، وە تۆ هیچ شتێك نابەخشی و بۆ ڕەزامەندی الله بەخشیبێتت ئیللا پاداشتت دەدرێتەوە پێی، تەنانەت ئەو تیکەیەش کە دەیکەیتە دەمی ژنەکەتەوە) .

٢٦٣ - له عامر بن سعد بن ابي وقاص ەوە له باوكيەوە فەرمووی: لەگەڵ رسول الله ﷺ بووم له حەجی ماڵئاواییدا، جا نەخۆش كەوتم بە نەخۆشییەك كە نزيك بوومەوە له مردن، بۆيە رسول الله ﷺ سەردانی كردم، وتم: يا رسول الله ﷺ، سامانەكەم زۆرە، وە كەس ميراتم لێ ناگرێ تەنها كچێكم نەبێ، ئايا وەسێت بكەم بە دوو لەسەر سێی سامانەكەم - واتە بە بەخشينی - ؟

فەرمووی: (نەخێر).

وتم: ئەی بە نيوەی سامانەكەم؟

فەرمووی: (نەخێر).

وتم: ئەی سێيەكی سامانەكەم؟

فەرمووی: (سێيەك زۆرە، ئەی سعد تۆ ئەگەر ئەو كەسانەی ميراتت لێ دەگرن بە دەوڵەمەندی بيانهێڵيتەوە، باشترە لەوەی بيانكەيتە هەژار و دەست لە خەڵكی پان بكەنەوە).

٢٦٤ - الزهري بەم اسنادە وەكو ئەمەی گێڕاوەتەوە.

٢٦٥ - له مصعب بن سعد ەوە له باوكيەوە فەرمووی: پێغەمبەر ﷺ سەردانی كردم، پێم وت: وەسيەت بكەم بە - بەخشينی - هەموو سامانەكەم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە نیوەی؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە سێیەكی؟

فەرمووی : (بەڵێ، وە سێیەك زۆرە یان فەرمووی گەورەیە) .

٢٦٦ - لە مصعب بن سعد ەوە لە باوكیەوە فەرمووی : رسول الله ﷺ هاتە ژوورەوە بۆ لام و من نەخۆش بووم و سەردانی كرد، وتم : یا رسول الله ﷺ، وەسیەت بكەم بە هەموو سامانەكەم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە دوو لەسەر سێ؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە نیوەی؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە سێیەكی؟ جا بێدەنگ بوو .

٢٦٧ - سماك بن حرب له مصعب بن سعد له باوكيه‌وه، ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ی گێڕاوه‌ته‌وه، وه وتی : رسول الله ﷺ بێده‌نگ بوو له سێیه‌كدا .

٢٦٨ - له محمد بن سعد له باوكیه‌وه كه پێغه‌مبه‌ر ﷺ چوو بۆ لای له كه له مه‌ككه بوو وه له‌و كاته‌دا ته‌نها یه‌ك كچی هه‌بوو، وتم : یا رسول الله ﷺ، من ته‌نها یه‌ك كچم هه‌یه، ئایا وه‌سیه‌ت بكه‌م به - به‌خشینی - هه‌موو سامانه‌كه‌م؟

فه‌رمووی : (نه‌خێر) .

وتم : ئه‌ی به نیوه‌ی؟

فه‌رمووی : (نه‌خێر) .

وتم : ئه‌ی سێیه‌ك؟

فه‌رمووی : (سێیه‌ك، وه سێیه‌كیش زۆره) .

٢٦٩ - عائشة بنت سعد وتی : سعد رضي الله عنه فه‌رمووی : له مه‌ككه توشی نه‌خۆشییه‌كی سه‌خت بووم، بۆیه رسول الله ﷺ هات بۆ سه‌ردانم، وتم : یا رسول الله ﷺ، من سامانێكی زۆرم جێهێشتووه، و ته‌نها یه‌ك كچم هه‌یه، ئایا وه‌سێت به دوو له‌سه‌ر سێی سامانه‌كه‌م بكه‌م، سێیه‌كێشی بۆ ئه‌و جێبهێڵم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی وەسێت بە نیوەی بکەم، و نیوەی بۆ ئەو بە جێبهێڵم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی وەسێت بە سێیەکی بکەم، و دوو لەسەر سێی بۆ ئەو جێبهێڵم؟

فەرمووی : (سێیەك، وە سێیەکیش زۆرە، سێ جار ئاوای فەرمووو) وە دەستی لەسەر ناوچاوانم دانا، و فەرمووی : (یا اللّٰه شیفای سعد بدە، و هیجرەتەکەی بۆ تەواو بکە) .

وتی : هەتا ئەم کاتەش هەست بە ساردی دەستی دەکەم .

٢٧٠ - لە سعد ەوە کە پێغەمبەر ﷺ سەردانی کرد لە کاتی نەخۆشییەکەیدا، وتی : یا رسول اللّٰه ﷺ، وەسیەت بکەم بە هەموو سامانەکەم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە نیوە؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتم : ئەی بە سێیەك؟

فەرمووی : (سێیەك، وە سێیەكیش زۆرە یان فەرمووی گەورەیە) .

٢٧١ - لە ابي عبدالرحمن السلمي ەوە لە سعد بن ابي وقاص ەوە فەرمووی : رسول الله ﷺ سەردانی كردم لە كاتی نەخۆشییەكەمدا، فەرمووی : (وەسیەتت كرد؟) .

وتم : بەڵێ .

فەرمووی : (بە چەند؟) .

وتم : بە هەموو سامانەكەم لە پێناوی الله .

فەرمووی : (ئەی چیت جێهێشتووە بۆ منداڵەكانت؟) .

وتم : ئەوان دەوڵەمەندن .

فەرمووی : (وەسیەت بكە بە یەك لەسەر دە) جا بەردەوام دەیوت و منیش دەموت، هەتا فەرمووی : (وەسیەت بكە بە سێیەك، وە سێیەكیش زۆرە) .

ابو عبدالرحمن وتی : ئێمە پێمان خۆشە لە سێیەك كەم بكەینەوە، لەبەر فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ : (وە سێیەكیش زۆرە) .

٢٧٢ - ابو الأحوص لە عطاء بن السائب بەم اسنادە هەمان شتی گێڕاوەتەوە، وە فەرمووی : بەردەوام لێی كەم دەكردمەوە و لێم كەم دەكردەوە .

٢٧٣ - سعد بن مالك له پێغەمبەرەوە ﷺ وەکو ئەمەی گێڕاوەتەوە .

٢٧٤ - ابو عبدالرحمن له سعد ەوە رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ سەردانی کردم که لەمەککه بووم، فەرمووی : (وەسێتت کردووە؟) .

وتم : بەڵێ، به هەموو سامانەکەم بۆ فەقیر و هەژاران .

فەرمووی : (وەسێت بکه به یەك لەسەر دەی سامانەکەت) .

وتم : ئەوانەی میراتم لێ دەگرن دەوڵەمەندن .

فەرمووی : (وەسێت بکه به یەك لەسەر دە)، جا هەر لێی کەم دەکردمەوە و منیش لێم کەم دەکردەوە .

فەرمووی : (وەسێت بکه به سێیەکی، وە سێیەکیش گەورەیە) .

ابو عبدالرحمن وتی : پێیان ناخۆش بوو وەسێت به سێیەك بکرێ، لەبەر فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ : (وە سێیەکیش زۆرە) .

٢٧٥ - عمرو بن القارئ له باوکیەوە له باپیریەوە عمرو بن القارئ : رسول الله ﷺ هات، و سعد نەخۆش کەوت و مایەوە لەو کاتەی که دەرچوون بۆ خەیبەر، جا که هات بۆ الجعرانة وەکو سەردان چوو بۆ لای و نەخۆشی بەسەریدا زاڵ بووبوو، وتی : یا رسول الله ﷺ، من سامانێکم هەیە و وە من ماڵ

و منداڵ جێ ناهێڵم، ئایا وەسێت بکەم بە هەموو سامانەکەم، یان هەمووی ببەخشم؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتی : ئایا وەسێت بکەم بە دوو لەسەر سێی؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتی : وەسێت بکەم بە نیوەی؟

فەرمووی : (نەخێر) .

وتی : وەسێت بکەم بە سێیەکی؟

فەرمووی : (سێیەك، وە سێیەکیش زۆرە، یان فەرمووی گەورەیە) .

٢٧٦ - لە عمران بن حصين ـەوە رضي الله عنه : کە پیاوێك شەش کۆیلەی ئازاد کرد لەسەرە مەرگیدا، کە جگە لەوان هیچ سامانێکی تری نەبوو، رسول الله ش ﷺ بانگی کردن و کردنی بە سێ بەشەوە، پاشان تیر و پشکی لە نێوانیان کرد، جا دوانیانی ئازاد کرد، وە چواریانی هێشتەوە وەکو کۆیلە، وە لە بارەی ئەوەوە وتەیەکی توندی فەرموو .

٢٧٧ - لە عمران بن حصين ـەوە رضي الله عنه : کە پیاوێك شەش کۆیلەی ئازاد کرد لەسەرە مەرگیدا وە جگە لەوان هیچ سامانێکی جێنەهێشتبوو،

ئەمەش گەیشتەوە بە پێغەمبەر ﷺ، وە تووڕە بوو و فەرمووی : (ویستم نوێژی لەسەر نەکەم)، بانگی کردن و کردنی بە سێ بەشەوە، پاشان تیر و پشکی لە نێوانیان کرد، جا دوانیانی ئازاد کرد وە چواریانی هێشتەوە وەکو کۆیلە .

جا لە فەرموودەی عمران بەڵگە هەیە لەسەر پووچەڵی وەسیَتێك کە لە سێیەك تێبپەڕێت، جا ئەو کۆمەڵەیەی کە پێیان جائیز بوو قورئان بە سوننەت نەسخ ببێتەوە وتیان : ئەوە سوننەت بوو کە نەسخی ئەو وەسیَتەی کردەوە کە لە سێیەك تێدەپەڕێ و بە پووچەڵی دانا، وە کۆمەڵەکەی تر وتیان : سوننەت هیچی لە قورئان نەسخ نەکردۆتەوە، بەڵکو تایبەت و گشتی قورئانی ڕوون کردۆتەوە، وە الله بەم فەرمایشتەی : ﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا﴾ [النساء : ١٢] مەبەستی لە هەندێك وەسیَت بووە و مەبەستی لە هەندێکی تر نەبووە، مەبەستی لەو وەسیَتانە بووە کە کەمترن لە سێیەك هەتا سێیەك، وە بەم فەرمایشتەی : ﴿أَوْ دَيْنٍ﴾ هەموو قەرزێك بووە بە گشتی، نەك بە تایبەتی، وە لە کتێبەکەیدا دەستی کردووە بە باسکردنی وەسیَت لە پێش قەرزەوە، وە پێغەمبەر ﷺ ڕوونی کردۆتەوە کە قەرز دەستی پێ دەکرێ لە پێش وەسیَتەوە لە هەموو ساماندا، پاشان وەسیَت لە دوای قەرزەوە، جا لە سێیەك دەری کردووە، وە زانایانیش لەسەر کار کردن بەوە ڕێك کەوتوون هەر لە پێغەمبەرەوە ﷺ تاکو ئەمڕۆمان، کارکردن بەوە جێ دەهێڵن سەدە لە دوای سەدەوە، هیچ جیاوازیشیان دەربارەی نییە .

: والله اعلم، مەبەستی ئەوەیە دەبێ قەرزی کەسەکە بدرێتەوە ئینجا ئەو وەسیەتە جێبەجێ بکرێ کە کردویەتی بۆ بەخشینی بەشێك لە سامانەکەی .

٢٧٨ - علي رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ بڕیاری بە قەرز دا لە پێش وەسێتەوە ئێوەش دەیخوێننەوە : ﴿**مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ**﴾ [**النساء** : ١٢]، وە ئەو برایانەی لە دایك و باوکیەوەن میرات دەگرن و ئەوانەی لە باوکیەوەن میرات ناگرن .

٢٧٩ - علي بن ابي طالب فەرمووی : ئێوە ئایەتی : ﴿**مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ**﴾ [**النساء** : ١٢] دەخوێننەوە، وە رسول الله ﷺ بڕیاری بە قەرز دا لە پێش وەسێتەوە، وە ئەو برایانەی لە دایك و باوکیەوەن میرات دەگرن و ئەوانەی لە باوکیەوەن میرات ناگرن، پیاو میرات بە جێ دەهێڵێ بۆ ئەو برایەی کە لە دایك و باوکیەوەتی بەڵام بۆ ئەو برایەی جێ ناهێڵێ کە لە باوکیەوەیەتی .

: والله اعلم، بۆ نمونە کەسێك دەمرێ برایەکی هەیە کە لە دایك و باوکی خۆیەتی، وە برایەکی هەیە کە لە باوکێتی و لە دایکی خۆی نییە، ئەوا ئەو برایەی کە لە دایك و باوکێتی میراتی لێ دەگرێ بەڵام ئەوەی تر کە تەنها لە باوکێتی میراتی لێ ناگرێ .

٢٨٠ - **ابو عبدالله** وتى : الله عز و جل فەرموويەتى : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا (٢٢) حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ﴾ [النساء : ٢٢ و ٢٣] تا كۆتايى هەموو ئايەتەكە .

٢٨١ - ابن عباس رضي الله عنهما فەرمووى : حەوت دانەتان لە ڕەچەڵەك لەسەر حەرام كراوە، لەگەڵ حەوت دانە لە ژن و ژن خوازيەوە .

٢٨٢ - ابن عباس فەرمووى : حەوت دانەتان لە ڕەچەڵەك لەسەر حەرام كراوە، لەگەڵ حەوت دانە لە ژن و ژن خوازيەوە، ئەوەى لە ڕەچەڵەكەوەيە : ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ﴾ [النساء : ٢٣] ئەمەيان ڕەچەڵەك بوو .

وە ئەوەى لە ژن و ژن خوازيەوە : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ [النساء : ٢٢] .

٢٨٣ - لە عمرو بن سالم مولى الأنصار ـەوە : الله حەوتى لە ڕەچەڵەك حەرام كردووە، لەگەڵ حەوت لە ژن و ژن خوازى، فەرموويەتى : ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ﴾ [النساء : ٢٣]، وە لە ژن و ژن خوازيدا : ﴿وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ﴾ [النساء : ٢٣] .

٢٨٤ - **ابو عبدالله** وتى : الله عز و جل لە ئايەتەكەدا كۆكردنەوەى نێوان دوو خوشكى حەرام كرد - واتە لە يەك كاتدا دوو خوشك نابێ هاوسەرى يەك پياو بن -

بەڵام كۆكردنەوەی نێوان دوو ئافرەتی غەیری خوشك حەرام نەكرد، پاشان فەرمووی : ﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ﴾ [النساء : ٢٤]، جا سوننەت كۆكردنەوەی نێوان ئافرەتێك و پوری لە باوكیەوە حەرام كرد، لەگەڵ ئافرەتەكە و پوری لە دایكیەوە .

: واتە نابێ ئافرەتێك و پوری ئافرەتەكە لە یەك كاتدا هاوسەری پیاوێك بن، جا پوری بێت لە باوكیەوە یان لە دایكیەوە هەمان شتە، حەرام بوونی ئەمەش لە قورئاندا نەهاتووە تەنها لە سوننەت هاتووە .

٢٨٥ - ابي هريرة رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی كردووە لەوەی ئافرەتێك مارە بكرێ بەسەر پوری لە باوكیەوە یان پوری لە دایكیەوە .

٢٨٦ - ابي هريرة فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی كرد لە كۆكردنەوەی نێوان ئافرەتێك و پوری لە باوكیەوە یان ئافرەتەكە و پوری لە دایكیەوە .

٢٨٧ - الأعرج لە ابو هريرة وە فەرمووی : رسول الله ﷺ فەرمووی : (پیاو نابێ نێوان ئافرەتێك و پوری لە باوكیەوە كۆبكاتەوە، لەگەڵ ئافرەتەكە و پوری لە دایكیەوە) .

عراك بن مالك لە ابو هريرة وە هەمان شتی گێڕاوەتەوە .

٢٨٨ - له رسول الله وه ﷺ : كه نه‌هی كردووه له‌وه‌ی ئافره‌تێك ماره بكرێ به‌سه‌ر پوری له باوكیه‌وه یان پوری له دایكیه‌وه .

٢٨٩ - له الشعبي له ابو هريرة وه، هه‌روه‌ها له الشعبي له جابر بن عبدالله وه رضي الله عنهما له رسول الله وه ﷺ فه‌رمووی : (ئافره‌ت ماره ناكرێ به‌سه‌ر پوری له باوكیه‌وه، وه پوریش ماره ناكرێ به‌سه‌ر كچی براكه‌یه‌وه، وه كچی خوشك ماره ناكرێ به‌سه‌ر پوریه‌وه، وه پوریش ماره ناكرێ به‌سه‌ر كچی خوشكیه‌وه، وه كچی گه‌وره ماره ناكرێ به‌سه‌ر كچی بچوك، وه كچی بچوك ماره ناكرێ به‌سه‌ر كچی گه‌وره) .

٢٩٠ - رسول الله ﷺ فه‌رمووی : (ئافره‌ت ماره ناكرێ به‌سه‌ر پوری له باوكیه‌وه، وه به‌سه‌ر پوری له دایكیه‌وه) .

٢٩١ - عاصم وتی : كتێبێكم نیشانی الشعبي دا كه تێیدا هاتبوو : له جابر بن عبدالله وه له رسول الله وه ﷺ : كه نه‌هی كردووه له ماره كردنی ئافره‌ت به‌سه‌ر پوری له باوكیه‌وه یان پوری له دایكیه‌وه، الشعبي وتی : من ئه‌وه‌م له جابر بن عبدالله رضي الله عنه بیستووه .

٢٩٢ - ابي سعيد الخدري رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە دوو نیکاح : ئەوەی کە نێوانی ئافرەت و پوری لە باوکیەوە کۆبکرێتەوە، لەگەڵ نێوانی ئافرەت و پوری لە دایکیەوە .

٢٩٣ - ابي سعيد الخدري فەرمووی : رسول الله ﷺ نەهی کرد لە کۆکردنەوەی نێوان ئافرەت و پوری لە باوکیەوە، وە نێوان ئافرەت و پوری لە دایکیەوە، بە نیکاح .

٢٩٤ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئافرەت مارە ناکرێ بەسەر پوری لە باوکیەوە، وە بەسەر پوری لە دایکیەوە) .

٢٩٥ - لە عبدالله بن عمرو ـەوە رضي الله عنه : پێغەمبەر ﷺ پاڵی دابوو بە کەعبەوە، وە ئامۆژگاری خەڵکی کرد و بیری خستنەوە و فەرمووی : (ئافرەت سەفەر ناکات ئیللا لەگەڵ مەحرەمێکدا نەبێ بە ماوەی سێ شەو، وە ئافرەت مەهێنن بەسەر پوری لە باوکیەوە وە بەسەر پوری لە دایکیەوە) .

٢٩٦ - لە عمرو بن شعیب لە باوکیەوە لە باپیریەوە : پێغەمبەر ﷺ لە ڕۆژی فەتحی مەککەدا فەرمووی : (وە ئافرەت مارە ناکرێ بەسەر پوری لە باوکیەوە یان پوری لە دایکیەوە) .

٢٩٧ - لە ابن عباس ـەوە رضي الله عنهما : رسول الله ﷺ نەهی كردووە لەوەی ئافرەت مارە بكرێ بەسەر پوری لە باوكیەوە یان بەسەر پوری لە دایكیەوە .

٢٩٨ - عائشة رضي الله عنها فەرمووی : لە دەسكی شمشێرەكەی رسول الله دا ﷺ دوو نامە دۆزرانەوە، لە دانەیەكیاندا هاتبوو : كە ئافرەت مارە ناكرێ بەسەر پوری لە باوكیەوە وە بەسەر پوری لە دایكیەوە .

٢٩٩ - لە علي بن ابي طالب ـەوە رضي الله عنه رسول الله ﷺ نەهی كردووە لەوەی نێوان ئافرەت و پوری لە باوكیەوە كۆبكرێنەوە لەگەڵ ئافرەت و پوری لە دایكیەوە .

٣٠٠ - لە سالم ـەوە لە باوكیەوە : رسول الله ﷺ نەهی كرد لە دوو نیكاح : ئافرەت بەسەر پوری لە باوكیەوە وە ئافرەت بەسەر پوری لە دایكیەوە .

: ئەمانە هەمووی مەبەستی ئەوەیە ئافرەتێك و پوری ئافرەتەكە نابێ لە هەمان كاتدا هاوسەری یەك پیاو بن، بۆ دوو خوشكیش بە هەمان شێوە .

٣٠١ - **ابو عبدالله** وتی : وە لە ئایەتەكە تەنها دوو ئافرەتی شیری حەرام كردووە : كە دایك و خوشكی شیری دەكا، - لە ئایەتەكەدا - جگە لەو دوانەی حەرام

نەكردووە، هەروەكو فەرموویەتی : ﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ﴾ [النساء : ٢٤]، جا ئەگەر بە پێی ڕووكەش و گشتی قورئان بوایە ئەوا دەبوو : ئەوانەی كە باس نەكراون لە ئایەتەكە حەڵاڵ بوونایە بۆ مارەكردن، لەبەر فەرمایشتی : ﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ﴾، بەڵام هەواڵی جێگیر لە پێغەمبەرەوە ﷺ هاتووە بەوەی كە كچی برای شیری و كچی خوشكی شیری حەرام كردووە، وە ڕایگەیاندووە كە شیر ئەوە حەرام دەكات كە لە منداڵ بوونەوە حەرام دەبێ .

: مەبەستی ئەوەیە كە الله لە ئایەتی (النساء : ٢٣) چەند ئافرەتێكی حەرام كردووە كە مارە بكرێن، یەكێك لەوان دایك و خوشكی شیرین، وە لە ئایەتی دواتر فەرموویەتی جگە لەوانەی باسكران حەڵاڵن بۆ نیكاح، مارەكردن، جا ئەگەر بە پێی ڕووكەشی قورئان بوایە ئەوا كچی برای شیری و كچی خوشكی شیری دەبوو حەڵاڵ بن بۆ مارەكردن، بەڵام كە دەگەڕێینەوە بۆ سوننەت بۆمان دەردەكەوێ كە پێغەمبەر ﷺ منداڵی برا و خوشكی شیریشی حەرام كردووە، بە كورتی واتە ئەگەر برایەك یان خوشكێكی شیریت هەبێ ئەوا منداڵەكانیشی بۆت حەرامن و ناتوانی نیكاحیان لەگەڵ بكەی .

٣٠٢ - لە عمرة وە لە عائشة وە رضي الله عنها پێی ڕاگەیاندووە : كە رسول الله ﷺ لای ئەو بووە، وە گوێی لە دەنگی پیاوێك بووە كە داوای ئیزن دەكات لە

ماڵی حفصة، عائشة فەرمووی : وتم : یا رسول الله ﷺ، ئەو پیاوە داوای ئیزن لە ماڵەکەی تۆدا دەکات .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (پێم وابێت فڵان کەسە واتە مامی [شیری] حفصة) .

عائشة فەرمووی : یا رسول الله ﷺ! ئەگەر فڵان کەس زیندوو بوایە واتە مامی شیریم جائیز بوو بێتە ژوورەوە بۆ لام؟

فەرمووی : (بەڵێ، شیر ئەوە حەرام دەکات کە منداڵ بوون حەرامی دەکات)

.

٣٠٣ - علي بن ابي طالب رضي الله عنه فەرمووی : وتم : یا رسول الله ﷺ، بۆچی مەیلت بەلای قورەیشدا دەچێ و لەوان هەڵدەبژێری و واز لە ئێمە دێنی؟

فەرمووی : (ئایا شتێکت هەیە؟) .

وتی : کچەکەی حمزة .

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (ئەو کچی برای شیریمە) .

٣٠٤ - علي فەرمووی : کاتێك لە مەککە دەرچووین کچەکەی حمزة شوێنم کەوت و بانگی دەکردم : مامە مامە، منیش دەستیم گرت و بردم بۆ لای فاطمة، وتم : بگرە کچی مامت .

جا کە گەشتینە مەدینە وتم : یا رسول الله ﷺ، ئایا هاوسەرگیری لەگەڵ ناکەی؟

فەرمووی : (ئەو کچی برای شیریمە) .

٣٠٥ - علي بن ابي طالب فەرمووی : وتم : یا رسول الله ﷺ، ئایا جوانترین کچی قورەیشت پێ نیشان بدەم؟

فەرمووی : (کێیە؟) .

وتم : کچی حمزة یە .

فەرمووی : (ئەی نەتزانیوە کە ئەو کچی برای شیریمە؟ وە الله ئەوەی لە شیر حەرام کردووە کە لە ڕەچەڵەك حەرامی کردووە) .

٣٠٦ - لە ابن شهاب ەوە : عروة بۆی باسکردووە لە زینب بنت أم سلمة وە : أم حبيبة ی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : یا رسول الله ﷺ! کچەکەی ابو سفیان مارە بکە - واتە خوشکی ام حبیبة - .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەوەت پێ خۆشە؟) .

فەرمووی : بەڵێ، خۆ تاکە هاوسەرت نیم، وە خۆشەویسترین کەس لە لام کە بمەوێ لە خێردا بەشدار بێ لەگەڵم خوشکەکەمە، رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەوە بۆ من حەڵاڵ نییە) .

أم حبيبة فەرمووی : یا رسول الله ﷺ! والله بۆمان باس کرا کە تۆ درة بن ابي سلمة مارە دەکەی!

فەرمووی : (کچەکەی ام سلمة؟) .

فەرمووی : بەڵێ .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەگەر ئەو تەربێتدراوی - بەخێوکراو - ماڵەکەی ئێمە نەبوایە بۆم حەڵاڵ نەبوو، ئەو کچی برای شیریمە، ثويبة شیری بە من و ابو سلمة داوە - واتە لەبەر ئەم دوو هۆکارە بۆی حەڵاڵ نییە - ، جا کچەکانتان و خوشکەکانتان بۆ من پێشنیار مەکەن) .

ابن وهب وتی : ابن لهيعة وەکو ئەمەی پێ وتم لە الأعرج لە ابي سلمة بن عبدالرحمن ەوە .

٣٠٧ - له زينب بنت ابي سلمة وه : أم حبيبة ى هاوسەرى پێغەمبەر ﷺ بە رسول اللە ى ﷺ وت : خوشکەکەم مارە بکە [واتە] کچی ابو سفیان، رسول اللە ﷺ پێی فەرموو : (ئەوەت پێ خۆشە؟) .

فەرمووی : من تاکە هاوسەرت نیم، وە خۆشەویسترین کەس لام کە بەشدار بێ لەگەڵم لە خێردا خوشکەکەمە .

فەرمووی : (ئەوە حەڵاڵ نییە) .

فەرمووی : واللە ئێمە باس لەوە دەکەین کە تۆ دەتەوێ درة بن ابي سلمة مارە بکەی .

فەرمووی : (کچی ام سلمة) .

فەرمووی : وتم : بەڵێ .

فەرمووی : (ئەگەر ئەو تەربێتدراوی - بەخێوکراو - ماڵەکەی ئێمە نەبوایە بۆم حەڵاڵ نەبوو، ئەو کچی برای شیریمە، ثويبة شیری بە من و ابو سلمة داوە، جا کچەکانتان و خوشکەکانتان بۆ من پێشنیار مەکەن) .

عروة وتی : ثويبة بەندەی ابي لهب بوو، ئازادی کرد و شیری دا بە رسول اللە ﷺ، جا کە مرد ابو لهب هەندێ لە خزمەکانی لە خەوندا بینی، لێی پرسی: چیت دۆزیەوە؟

وتی: له دوای ئێوه هیچ حەسانەوەیەکم نەبینی، جگە لەوەی لێرەمەوە شیرم داوە.

٣٠٨ - **ابو عبدالله** وتی : ابو عبید له پاشکۆی ئەم فەرموودەیە و غەیری ئەم فەرموودەیە وتی : ثويبة شیری به حمزة ش داوه، جا رسول الله ﷺ و حمزة و ابو سلمة برای شیری یەکتر بوون .

٣٠٩ - برازاکەی ابن شهاب بۆی باسکردین له مامیەوە وتی : عروة پێی ڕاگەیاندم که زینب بنت ابي سلمة پێی ڕاگەیاندووە که أم حبيبة ی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ پێی ڕاگەیاند کە بە رسول الله ی ﷺ وت : یا رسول الله ﷺ، خوشکەکەم مارە بکە - واتە - کچەکەی ابو سفيان، پێم وابێ پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو : (ئەوەت پێ خۆشە؟) .

وتی : بەڵێ، من تاکە هاوسەرت نیم، وە خۆشەویسترین کەس لە لام کە بەشدارم بێ لە خێردا خوشکەکەمە .

وتی : رسول الله ﷺ فەرمووی : (ئەوە حەڵاڵ نییە) .

وتی : یا رسول الله ﷺ ، ئێمە باس لەوە دەکەین کە تۆ دەتەوێ درة بنت ابي سلمة مارە بکەی .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (کچەکەی أم سلمة؟) .

وتی : بەڵێ .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (سوێند بە الله ئەگەر ئەو تەربێتدراوی - بەخێوكراو -ماڵەكەی ئێمە نەبوایە بۆم حەڵاڵ نەبوو، ئەو كچی برای شیریمە، ثویبة شیری بە من و ابو سلمة داوە، جا كچەكانتان و خوشكەكانتان بۆ من پێشنیار مەكەن) .

٣١٠ - لە یزید بن ابي حبیب ـەوە : كە محمد بن مسلم نامەی نوسی و باسی : ئەوەی دەكرد عروة بۆی باسكردووە : كە أم حبیبة ی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ بۆی باسكردووە : كە بە رسول الله ی ﷺ وتووە : خوشكەكەم مارە بكە، هەمان فەرموودەی معمر و یعقوبی گێڕایەوە .

٣١١ - زینب بنت ابي سلمة وتی : أم حبیبة ی كچی ابو سفیان رضي الله عنهما هات بۆ لای رسول الله ﷺ وتی : ئایا خوشكەكەمت دەوێ؟

فەرمووی : (جا چی لێبكەم؟) .

وتی : مارەی بكەیت .

فەرمووی : (تۆ ئەوەت پێ خۆشە) .

وتی : بەڵێ، من تاكە هاوسەرت نیم، وە خۆشەویستترین كەس كە بەشدارم بێ لە خێردا خوشكەكەمە .

فەرمووی : (ئەو بۆ من حەڵاڵ نییە) .

وتی : من پێم ڕاگەیێندراوە کە تۆ داوای درة بنت ابي سلمة ی کچی أم سلمة دەکەی .

فەرمووی : (ئەگەر ئەو تەربێتدراوی - بەخێوکراو - ماڵەکەی ئێمە نەبوایە بۆم حەڵاڵ نەبوو، ثویبة ی مەولای بەنی هاشم شیری بە من و باوکی داوە، بۆیە کچەکانتان و خوشکەکانتان بۆ من پێشنیار مەکەن) .

٣١٢ - لە عراك بن مالك ـەوە : کە زینب بۆی باسکردووە : کە أم حبیبة رضي الله عنها بە رسول الله ی ﷺ وت : ئێمە باسی ئەوەمان دەکرد کە تۆ درة بنت ابي سلمة مارە دەکەی .

فەرمووی : (ئەگەر أم سلمة م مارە نەکردایە بۆم حەڵاڵ نەبوو، باوکی ئەو برای شیریمە) .

٣١٣ - سلیمان بن یسار لە أم حبیبة ـوە وەکو ئەمەی گێڕاوەتەوە .

٣١٤ - لە البراء ـەوە رضي الله عنه :علي بە رسول الله ی ﷺ وت : ئایا داوای کچەکەی حمزة ناکەی؟

فەرمووی : (حمزة برای شیریمە) .

٣١٥ - حميد بن عبدالرحمن بن عوف دەیوت : گوێم لە أم سلمة ی هاوسەری پێغەمبەر ﷺ بوو دەیفەرموو : بە رسول الله ﷺ وترا : یا رسول الله ﷺ تۆ لە کوێی بەرامبەر کچەکەی حمزة؟

یان وترا : ئایا داوای کچەکەی حمزة ناکەی؟

فەرمووی : (حمزة برای شیریمە) .

٣١٦ - لە ابن عباس ـەوە رضي الله عنهما : پێغەمبەریان ﷺ دەویست بۆ کچەکەی حمزة، فەرمووی : (ئەو کچی برای شیریمە، وە ئەوەی لە ڕێی شیرەوە حەرام دەبێ هەر ئەوەیە کە لە ڕێی ڕەچەڵەکەوە حەرام دەبێ) .

٣١٧ - لە ابن عباس ـەوە رضي الله عنهما : پێغەمبەریان ﷺ دەویست بۆ کچەکەی حمزة، فەرمووی : (ئەو بۆ من حەڵاڵ نییە، ئەو کچی برای شیریمە، وە ئەوەی لە ڕێی شیرەوە حەرام دەبێ هەر ئەوەیە کە لە ڕێی ڕەچەڵەکەوە حەرام دەبێ) .

٣١٨ - پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (ئەوەی لە ڕێی شیرەوە حەرام دەبێ هەر ئەوەیە کە لە ڕێی ڕەچەڵەکەوە حەرام دەبێ) .

٣١٩ - لە عروة ـەوە لە عائشة ـەوە : پێی ڕاگەیاندووە کە : أفلح ی برای ابو القعیس هات داوای ئیزنی لێ کرد، کە مامی شیرییەتی، دوای ئەوەی کە - ئایەتی -

حيجاب دابەزی، ڕەتم کردەوە ڕێی پێ بدەم، جا کە رسول الله ﷺ هات ئەوەی کردبووم پێیم وت، ئەو فەرمانی پێکردم کە ڕێی پێ بدەم .

٣٢٠ - لە عروة وە لە عائشة وە رضي الله عنها : أفلح ی برای ابو القعیس هات، داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوەی لێ کرد، وتی : من مامی ئەوم - واتە مامی عائشة - ، ئەویش ڕەتی کردەوە ڕێگەی پێ بدا، جا کە پێغەمبەر ﷺ هات بۆ لای، ئەوەی بۆ باسکرد .

فەرمووی : (ئایا ڕێگە بە مامت نادەی؟) .

فەرمووی : یا رسول الله ﷺ، ئافرەتەکە شیری پێداوم خۆ پیاوەکە شیری پێ نەداوم .

فەرمووی : (ڕێگەی پێبدە، چونکە ئەو مامتە، تَرِبَتْ يَمينُكِ) .

ابو القعیس هاوسەری ئەو ئافرەتە بوو کە شیری دابوو بە عائشة . وتی : وە هشام بن عروة وەکو ئەمەی بۆ باسکردم لە باوکیەوە لە عائشة وە .

: تَرِبَتْ يَمينُكِ دەستەواژەیەکە زانایانی زمانی عەرەبی قسەی جیاوازیان لە بارەوە کردووە، یەکێك لەوانە ئەوەیە : هەژار بوویت لە زانستدا، واتە مەبەستی پێغەمبەر ﷺ ئەوە بوو کە عائشة نەیزانیوە و نەیپێکاوە، والله اعلم .

٣٢١ - برازاكەی ابن شهاب لە مامیەوە وتی : عروة پێی ڕاگەیاندم لە عائشة وە کە پێی ڕاگەیاندووە أفلح ی برای ابو القعیس هاتووە بۆ لای، وە ابو القعیس عائشة ی هاوسەری پێغەمبەری ﷺ بەخێو کردووە، جا أفلح هات بۆ لای و وتی کە براکەی داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوە دەکا، ئەویش ڕەتی کردەوە ڕێگەی پێبدا تاکو ئەوەی بۆ رسول الله ﷺ باسکرد، فەرمووی : یا رسول الله ﷺ، أفلح ی برای ابو القعیس هات داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوەی لێدەکردم، منیش ڕێگەم پێی نەدا .

رسول الله ﷺ پێی فەرموو : (جا چی ڕێگری لێکردی لەوەی ڕێگا بە مامت بدەی؟) .

فەرمووی : یا رسول الله ﷺ، ابو القعیس شیری بە من نەداوە، بەڵکو ژنەکەی شیری پێداوم .

رسول الله ﷺ فەرمووی : (کە هات بۆ لات ڕێگەی پێبدە، چونکە ئەو مامتە) .

٣٢٢ - عروة بن الزبیر وتی : براکەی ابو القعیس داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوەی لە عائشة کرد، کە مامی شیریەتی، جا ڕێی پێنەدرا، تا رسول الله ﷺ هاتەوە و ئەوەی بۆ باس کرد، رسول الله ﷺ فەرمووی : (تَرِبَتْ يَمينُكِ، ئەو

مامته، ڕێی پێبده، چونکه شیر ئەوە مەحرەم دەکا کە لە دایکبوون مەحرەمی دەکا).

٣٢٣ - بکیر وتی: گوێم لە سلیمان بن یسار بوو دەیگێڕایەوە کە پیاوێك چوو بۆ لای عائشة، کە برای شیری عائشة بوو، جا عائشة هەستا بۆ ئەوەی خۆی لێبشارێتەوە، بۆیە رسول الله ﷺ فەرمووی: (ئەو براتە، وە شیر ئەوە مەحرەم دەکا کە لە دایکبوون مەحرەمی دەکا).

٣٢٤ - بکیر وتی: عبدالرحمن بن قاسم یش ئەوەی وت.

٣٢٥ - مکحول لە عروة لە عائشة لە پێغەمبەرەوە ﷺ هەمان شتی گێڕاوەتەوە.

ابن ابي الزناد لە باوکیەوە لە عروة لە عائشة هەمان شتی گێڕاوەتەوە.

هەروەها ابن شهاب لە عروة لە عائشة لە پێغەمبەرەوە ﷺ هەمان شتی گێڕاوەتەوە.

٣٢٦ - لە عروة بن الزبير ـەوە: عائشة رضي الله عنها پێی ڕاگەیاندووە: کە مامی شیری ناوی أفلح بوو، داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوەی لێ کرد، ئەویش خۆی لێ داپۆشی، جا بە رسول الله ی ﷺ ڕاگەیاند، ئەویش پێی فەرموو: (خۆتی لێ

دامەپۆشە، چونكە ئەوەی شیر مەحرەمی دەكا هەر ئەوەیە كە ڕەچەڵەك مەحرەمی دەكا).

٣٢٧ - لە عطاء ەوە، عروة بن الزبیر پێی ڕاگەیاندم كە عائشة پێی ڕاگەیاندووە و فەرموویەتی: أبو الجعد ی مامی شیریم داوای ئیزنی هاتنە ژوورەوەی لێكردم، منیش ڕەتم كردەوە.

هشام وتی: ئەو برای ابو القعیس ە، جا كە پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوە پێی ڕاگەیاند، بۆیە فەرمووی: (ئایا ئیزنی پێ نادەی، تَرِبَتْ يَمينُكِ أو يدك).

٣٢٨ - ابن جریج وتی: بە عطاء م وت: شیری الفحل مەحرەمی دەكا؟

وتی: بەڵێ.

وتم: ئایا لە كەسێكی جێگیرەوە ئەمەت پێگەیشتووە؟

وتی: بەڵێ، الله فەرموویەتی: ﴿وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ﴾ **[النساء: ٢٣]**، جا ئەو خوشكتە لە باوكتەوە.

: شیری الفحل ئەو شیرەیە كە لە ژنەوە دێتە دەرەوە بە هۆی ئەوەی مناڵی لە مێردەكەی یان گەورەكەی بووە.

٣٢٩ - **ابو عبدالله** وتى : وه الله له ئايه‌ته‌كه‌دا دايك و خوشكى شيرى حه‌رام كردووه، شير پيّدانيّكى تايبه‌ت نه‌كردووه به بىّ شير پيّدانيّكى تر، جا ئه‌گه‌ر به پيّى ڕووكه‌ش و گشتى قورئان بوايه ئه‌وا ده‌بوو : به كه‌ميّك شير مه‌حره‌م بوايه هه‌روه‌كو چۆن به زۆريّكى مه‌حره‌م ده‌بىّ، وه ماوه‌ڵان و ئه‌وانه‌ى دواى خۆيان بۆ ئه‌مه چوون له‌وانه‌ى كه به كه‌ميّك شير و زۆريّكى حه‌راميان كردووه .

٣٣٠ - ابي الزبير وتى : عطاء ناردمى بۆ لاى عبدالله بن عمر رضي الله عنهما پرسيارمان ليّكرد سه‌باره‌ت به‌و ئافره‌ته‌ى يه‌ك شير ده‌دا به منداڵ - منداڵى كوڕ - له بيّشكه‌دا - لانك - .

فه‌رمووى : ئافره‌ته‌كه له‌سه‌رى حه‌رامه .

وتمان : عائشة و ابن الزبير پيّيان وايه به دوو شير پيّدان له‌سه‌رى حه‌رام نابىّ .

فه‌رمووى : كتيّبى الله ڕاستتره له قسه‌ى ئه‌وان، پاشان ئايه‌تى شير پيّدانى خويّنده‌وه .

٣٣١ - عمرو بن دينار وتى : پرسيار له عبدالله بن عمر كرا ده‌رباره‌ى شتيّك له شير پيّدان، نازانم ته‌نها ئه‌وه‌نده نه‌بىّ كه الله خوشكى شيرى حه‌رام كردووه،

پیاوێکیش وتی : بەڵام ابن الزبیر دەڵێ : بە یەك شیر پێدان و دوو شیر پێدان حەرام نابێ .

ابن عمر فەرمووی : بڕیاری الله باشترە لە بڕیاری تۆ و بڕیاری ابن الزبیر .

٣٣٢ - **ابو عبدالله** وتی : جا ئەگەر هەواڵی رسول الله ﷺ نەبوایە کەوا فەرموویەتی : (مژێك و دوو مژ حەرامی ناکەن) ئەوا کارکردن بە ڕووکەش و گشتی قورئان واجب دەبوو بەو شێوەیەی کە ابن عمر و جگە لەو بۆی چوونە، بەڵام کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ جێگیر بوو کە فەرموویەتی : (مژێك و دوو مژ حەرامی ناکەن) دەلالەتی لەوە کرد کە الله مەبەستی : هەندێك شیرپێدان بووە و مەبەستی هەندێکی تری نەبووە .

٣٣٣ - لە ام الفضل ەوە : پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (مژێك و دوو مژ حەرامی ناکەن) .

٣٣٤ - لە عائشة وە : پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : (مژێك و دوو مژ حەرامی ناکەن) .

٣٣٥ - لە الزهري ەوە، عروة بن الزبیر بۆی باسکردم، کە عبدالله بن الزبیر بۆی باسکردووە : کە رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (مژێك و دوو مژ لە شیر حەرامی ناکەن) .

٣٣٦ - عروة بن الزبير، له براكه‌یه‌وه عبدالله بن الزبير كه رسول الله ﷺ فه‌رموویه‌تی : (مژێك و دوو مژ له شیر حه‌رامی ناكه‌ن) .

٣٣٧ - له عائشة وه : پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی : (مژێك و دوو مژ حه‌رامی ناكه‌ن) .

٣٣٨ - له ام عائشة وه : رسول الله ﷺ فه‌رمووی : (مژێك و دوو مژ له شیر حه‌رامی ناكه‌ن) .

٣٣٩ - عبدالله بن الزبير رضي الله عنه فه‌رمووی : رسول الله ﷺ فه‌رمووی : (مژێك و دوو مژ له شیر حه‌رامی ناكه‌ن) .

٣٤٠ - رسول الله ﷺ فه‌رمووی : (مژێك و دوو مژ حه‌رامی ناكه‌ن، ئیللا به‌وه نه‌بێ كه ڕیخۆڵه‌كان پڕ ده‌كا) .

٣٤١ - **ابو عبدالله** وتی : وه هاوشێوه‌ی ئه‌مه فه‌رمایشتی الله عز و جل ‌ه : ﴿وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقْطَعُوٓاْ أَيْدِيَهُمَا﴾ [**المائدة** : ٣٨]، جا ئه‌گه‌ر سوننه‌تی رسول الله ﷺ نه‌بوایه كه ڕوونكه‌ره‌وه‌ی مه‌به‌ستی الله یه‌, ئه‌وا بڕین واجب ده‌بوو له‌سه‌ر هه‌موو ئه‌و كه‌سانه‌ی ناوی دزیان ده‌چێته سه‌ر، ئه‌گه‌ر چی دزیه‌كه‌ی كه‌م بێ یان زۆر, چونكه الله به گشتی باسی دزی نێر و دزی مێ كردووه، دزێكی له دزێكی تر جیا نه‌كردۆته‌وه .

وە ئەهلی عیلم ڕێك كەوتوون لەسەر ئەوەی كە پێغەمبەر ﷺ لە سوننەتەكەیدا دایناوە كە دەستی دز نابڕدرێ هەتاكو نەگاتە نرخێك، ئینجا جیاوازیان تێكەوت دەربارەی بڕی ئەو نرخە .

وە هەواڵی جێگیر لە پێغەمبەرەوە ﷺ لای ئەهلی مەعریفەت ئەوە بووە كە بڕینی لابردووە لەسەر ئەو كەسەی كەمتر لە ڕوبعە دینارێكی دزیوە، وەكو فەرموویەتی : (بڕین لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوەوەیە) .

٣٤٢ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (بڕین لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوەوەیە) .

٣٤٣ - پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (دەستی دز لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوە دەبڕدرێ) .

٣٤٤ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (دەستی دز لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوە دەبڕدرێ) .

٣٤٥ - لە عمرة وە : گوێی لە عائشة بووە كە باسی كردووە : كە گوێی لە رسول الله ﷺ بووە فەرموویەتی : (دەست نابڕدرێ ئیللا لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوە نەبێ) .

٣٤٦ - رسول الله ﷺ دەیفەرموو: (دەست نابڕدرێ ئیللا لە ڕوبعە دینارێك و سەرروویەوە نەبێ).

٣٤٧ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی: (دەست نابڕدرێ ئیللا لە ڕوبعە دینارێك نەبێ).

٣٤٨ - رسول الله ﷺ دەیفەرموو: (بڕین بوونی نییە ئیللا لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوە نەبێ).

٣٤٩ - پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (بڕین لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەووەیە).

٣٥٠ - **ابو عبدالله** وتی: جا ئەوانەی پێیان وابوو کە دەکرێ قورئان بە سوننەت نەسخ ببێتەوە وتیان: بڕین لە کاتی دابەزینی فەرمایشتی: ﴿**وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقۡطَعُوٓاْ أَيۡدِيَهُمَا**﴾ [**المائدة**: ٣٨] بوو، وە دوای ئەمە واجب بوو لەسەر هەموو دزێك، ئەگەر چی دزیەکەی کەم بووبێت یان زۆر، هەتاوەکو ئەو کاتە کە پێغەمبەر ﷺ بڕینی لەسەر ئەو کەسە لابرد کە دزیەکەی کەمترە لە ڕوبعە دینارێك، بەم شێوەیەش ئەو ئایەتەی کە فەرمانی بە بڕینی دەستی دز تێدایە نەسخ بۆوە بە سوونەتی پێغەمبەر ﷺ - واتە ئەم کۆمەڵەیە دەڵێن کە الله بە گشتی فەرمانی بە بڕینی دەستی دز کردووە ئەگەر چی دزیەکەشی کەم بووبێ یان زۆر، بەڵام دواتر کە

وەحی بۆ پێغەمبەر ﷺ ناردووە بەوەی کە لە ڕوبعە دینارێك بەرەو سەرەوە دز دەستی دەبڕدرێ، ئەم کۆمەڵەیە پێیان وایە کە ئەو فەرموودەیە ئایەتەکەی [**المائدة : ٣٨**] ی نەسخ کردۆتەوە - وە لە مەزهەبی الشافعي و هاوەڵانیدا ئەوەی - لە ئایەتەکەدا - هەیە جێگیرە، و سوننەت هیچی لە قورئان نەسخ نەکردۆتەوە، بەڵکو دەلالەتی لەوە کردووە ئەگەر چی ئایەتەکە تیلاوە بکرێ دەرخستەکەی گشتیە، بەڵام تایبەتە لە واتادا، واتاکەشی هەندێك دز دەگرێتەوە و هەندێکی تریان ناگرێتەوە - واتە الشافعي پێی وایە کە فەرموودەکە ئایەتەکەی نەسخ نەکردۆتەوە، بەڵکو تەنها ڕوونی کردۆتەوە - .

وە هاوشێوەی ئەوەی کە باسمان کرد بریتیە لەوەی : کە الله عز و جل لە سوڕەتی البقرة نیکاح کردنی حەرام کردووە لەگەڵ موشریکەکاندا هەتاکو ئیمان دەهێنن : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلْمُشْرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ﴾ [**البقرة : ٢٢١**]، جا ئەمە لە ڕوکەشدا گشتیە و دەکەوێتە سەر هەموو موشریکەکان، لەگەڵ ئەوەشدا لە سوڕەتی المائدة نیکاح کردنی لەگەڵ ئەهلی کیتابدا - جولەکە و گاور - حەڵاڵ کردووە لە کاتێکدا موشریکیشن، ئەهلی عیلمیش جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بە لێکدانەوەی ئەمە، کۆمەڵێك وتیان : نیکاح کردن لەگەڵ هەموو موشریکەکاندا، بە ئەهلی کیتاب و غەیری ئەهلی کیتابەوە، حەرام بوو لەو ئایەتەی سوڕەتی البقرة، پاشان الله حەرام کردنی ئافرەتانی ئەهلی کیتابی نەسخ کردەوە، و لە سوڕەتی المائدة دا حەڵاڵی کرد، وە وازی لە باقی موشریکەکان هێنا لەسەر ئەو حاڵەتەی خۆیان - واتە غەیری ئەهلی کیتاب هەر حەرامن و حەڵاڵی نەکردوون - جا بەم شێوەیە بەشێك لە ئایەتەکە - واتە ئەوەی سوڕەتی البقرة - لەم وتەیەدا

نەسخ بۆتەوە، و باقیەکەی جێگیرە، ئەم وتەیەش لە کۆمەڵێك لە سەلەفەوە گێڕدراوەتەوە .

٣٥١ - لە ابن عباس ـەوە رضي الله عنهما : لە بارەی فەرمایشتی : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلۡمُشۡرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤۡمِنَّ﴾ [**البقرة** : ٢٢١] فەرمووی : لەمەدا ئافرەتانی ئەهلی کیتابی نەسخ کردەوە، بۆ موسڵمانانی حەڵاڵ کردن، وە موسڵمانانی لەسەر پیاوەکانی ئەوان حەرام کرد .

: واتە پیاوی موسڵمان بۆی هەیە ئافرەتی ئەهلی کیتاب مارە بکا، بەڵام ئافرەتی موسڵمان نابێ شوو بە پیاوی ئەهلی کیتاب بکات .

٣٥٢ - ابن عباس فەرمووی : کاتێك ئەم ئایەتە : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلۡمُشۡرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤۡمِنَّ﴾ [**البقرة** : ٢٢١] دابەزی، خەڵکی خۆیان لەو ئافرەتانە دەپاراست، تاکو ئایەتی : ﴿وَٱلۡمُحۡصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡكِتَٰبَ﴾ [**المائدة** : ٥]، فەرمووی : پاشان خەڵکی ئافرەتانی ئەهلی کیتابیان مارە کرد .

٣٥٣ - لە الربیع بن أنس ـەوە دەربارەی فەرمایشتی : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلۡمُشۡرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤۡمِنَّ﴾ [**البقرة** : ٢٢١]، وتی : ئایەتی دوای ئەم لە المائدة دا دابەزی :

﴿وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ﴾ [المائدة : ٥]، جا ئافرەتانی ئەهلی کیتابی لە موشریکەکان جیاکردەوە .

٣٥٤ - مکحول وتی : ئافرەتانی مەجوس لە غەیری سەفەر و لە غەزاش مارە مەکەن نە ئازادیان نە کۆیلەیان هەتاکو موسڵمان دەبن، چونکە الله ئافرەتە موشریکەکانی لەسەر ئیمانداران حەرام کردووە لە سورەتی البقرة دا، پاشان ڕەحمی پێکردن لە سورەتی المائدة دا و ئافرەتە جولەکە و گاورەکانی بۆ حەڵاڵ کردن، وە لە باقی ئافرەتان گەڕا .

٣٥٥ - **ابو عبدالله** وتی : وە غەیری ئەمانە لە ئەهلی عیلم وتیان : لە دوو ئایەتەکەدا - واتە ئەوەی البقرة و ئەوەی المائدة - ناسخ و مەنسوخ بوونی نییە، بەڵکو الله لە ئایەتەکەی البقرة مەبەستی : موشریکەکانی غەیری ئەهلی کیتاب بووە .

: واتە کۆمەڵەیەکی تر پێیان وا نیە کە ئایەتەکەی المائدة ئایەتەکەی البقرة ی نەسخ کردبێتەوە، بەڵکو پێیان وایە کە الله لە ئایەتەکەی البقرة تەنها مەبەستی غەیرە ئەهلی کتاب بووە .

٣٥٦ - سعید بن جبیر دەربارەی فەرمایشتی : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلْمُشْرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ﴾ [البقرة : ٢٢١]، وتی : ئەهلی بتەکانن .

٣٥٧ - قتادة دەربارەی فەرمایشتی : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلْمُشْرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ﴾ [البقرة : ٢٢١]، وتی : واتە موشریکەکانی عەرەب ئەوانەی کە بەندەی بتەکانن .

٣٥٨ - قتادة دەربارەی فەرمایشتی : ﴿وَلَا تَنكِحُواْ ٱلْمُشْرِكَٰتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ﴾ [البقرة : ٢٢١]، وتی : ئەو موشریکانەی کە لە ئەهلی کیتاب نین .

٣٥٩ - **ابو عبدالله** وتی : وە مەزهەبی الشافعي دەربارەی ئەم دوو ئایەتە بەو شێوەیەیە کە پێم ڕاگەیاندیت کە لە هیچ یەك لەو دوو ئایەتە ناسخ و مەنسوخ بوونی نییە، تەنها ئەوە نەبێ کە ئایەتەکەی کە لە سورەتی البقرة هەیە لەو گشتیانەیە کە مەبەستی تایبەتی پێی هەبووە، وە لەو موجمەلانەیە کە موفەسیر - واتە پێغەمبەر ﷺ - دەلالەتی لێ کردوون، وە بە هەمان شێوە هەموو دوو ئایەتێك کە لە کتێبی الله هاتووە دەرخستەی یەکێکیان گشتیە هەندێك شت حەرام دەکات و هەندێك شتیش حەڵاڵ دەکا، گشتیە لە ڕووکەشدا، وە ئەوەی تریان هەندێك لە گشتیەکە دیاری دەکا بە حەرام کردن، پاشان حەڵاڵی دەکا، یان هەندێك گشتی دیاری دەکا بە حەڵاڵ، پاشان حەرامی دەکا، وە بە هەمان شێوە ئەگەر یەکێك لە ئایەتەکان فەرزێك بە عام واجب بکا، ئەوا ئایەتەکەی تر هەندێك فەرز دیاری دەکا و لایدەبا، جا دەربارەی ئەو خیلافەی کە لەم ڕووە لەو دوو ئایەتە هەیە، باسی هەموویمان لابرد, لەبەر کەڕاهیەتی درێژبوونەوە . وە زۆرێك لەوەمان هێناوە لە کتێبەکانی ترماندا، وە بە هەمان شێوە هەر ئایەتێك هاتبێ ئەوا فەرزبوونی شتێك بە گشتی باس دەکا یان حەڵاڵی

دەكا یان حەڕامی دەكا، وە سوننەت هاتووە بە لابردنی هەندێك فەرزی گشتی لە ئایەتەكەدا، یان هاتووە بە حەڵاڵ كردنی هەندێ حەرامكراوی گشتی ئایەتەكە، یان بە حەرام كردنی هەندێك حەڵاڵكراوی گشتی ئایەتەكە، جا لەو ڕووەی كە باسمان كرد جیاوازی زۆر بوونی هەیە .

٣٦٠ - وە لەوانە ئەوەیە كە الله عز و جل فەرموویەتی : ﴿**الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ**﴾ **[النور : ٢]**, جا ناوی زیناكار كەوتۆتە سەر كچ و ژن، لە پێش دابەزینی ئەم ئایەتەوە حەدێكی دیاریكراو نەبوو بۆ هەردوو زیناكارەكە، سزاكەیان بریتی بوو لە زیندانی كردن و ئازاردان .

٣٦١ - ابن عباس رضي الله عنه دەربارەی فەرمایشتی : ﴿**وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ**﴾ **[النساء : ١٥]**، فەرمووی : ئافرەت كاتێك تاوانی بكردایە [زینا] ئەوا زیندانی دەكرا، هەتاكو ئەم ئایەتە دابەزی : ﴿**الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ**﴾ **[النور : ٢]**، جا دەرووی بۆ كردنەوە بە حەدەكان .

٣٦٢ - لە مجاهد ەوە : ﴿**وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ**﴾ **[النساء : ١٥]**، وتی : زینایە، وتی : كاتێك چوار كەس شاهێدی لەسەر دەدان فەرمان بە زیندانی كردنیان دەدرا، تاكو دەمردن یان الله دەروویەكی بۆیان دەكردەوە، وە دەرووەكە : حەد بوو .

وه دەربارەی فەرمایشتی الله : ﴿وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ﴾ [النساء : ١٦]، دوو پیاوه زیناكارەكه ﴿فَآذُوهُمَا﴾ وتی : جنێویان پێبدەن . هەموو ئەمانە ئەو ئایەتەی سورەتی النور نەسخی كردنەوه به حەدێكی فەرزكراو .

٣٦٣ - له قتادة وه : ﴿فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي ٱلْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ [النساء : ١٥]، وتی : ئەمه له پێش حەدەكانەوه بوو، هەردووكیان ئازار دەدران، جا ئافرەتەكه زیندانی دەكرا، پاشان الله له دوای ئەوەوه دەروویەكی بۆیان كردەوه، دەرووی ئەوانەی كه حصن كرابوون - واته ئەوانەی هاوسەریان هەبوو - كرد به : سەد جەڵد، پاشان بەرد باران كردن، وه ئەوانەی حصن نەكرابوون - سەڵت بوون - : سەد جەڵد پاشان دوور خستنەوه بۆ ماوەی ساڵێك .

٣٦٤ - له عبادة بن صامت رضي الله عنه كه ئەو رۆژه پێغەمبەر ﷺ وەحی بۆ دابەزی، جا ماوەڵانی سەریان دانەواند، وه كاتێك كه وەحی لەسەر لاچوو، ماوەڵانی سەریان بەرز كردەوه، رسول الله ﷺ فەرمووی : (له منەوه وەری بگرن، ژن به ژن : سەد جەڵد پاشان بەردباران كردن، وه كچ به كچ : سەد جەڵد و دوور خستنەوه بۆ ماوەی ساڵێك) .

٣٦٥ - له قتادة وه : ﴿وَٱلَّتِي يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَٱسْتَشْهِدُواْ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي ٱلْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ [النساء : ١٥]، وتی : ئەمه له پێش حەدەكانەوه بوو . ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَٰنِهَا

مِنكُمْ فَـَٔاذُوهُمَا فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُواْ﴾ [**النساء : ١٦**]، وتى : ئەمە يەكەم كار بوو دەربارەى ئەوان، ئافرەتەكە زيندانى دەكرا، وە هەردووكيان بە قسە و جنێو ئازار دەدران، پاشان ئەمە نەسخ بۆوە لە سورەتى النور وە الله دەروويەكى بۆ كردنەوە : ﴿**الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ**﴾ [**النور : ٢**] .

٣٦٦ - لە قتادة وە دەربارەى فەرمايشتى : ﴿**وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَٰنِهَا مِنكُمْ**﴾ [**النساء : ١٦**]، وتى : حەدەكان نەسخى كردەوە .

٣٦٧ - لە قتادة وە دەربارەى فەرمايشتى : ﴿**فَأَمْسِكُوهُنَّ فِى ٱلْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا**﴾ [**النساء : ١٥**]، وتى : حەدەكان نەسخى كردەوە .

٣٦٨ - الضحاك بن المزاحم دەربارەى فەرمايشتى : ﴿**أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا**﴾ [**النساء : ١٥**]، دەيوت : حەد ئەم ئايەتەى نەسخ كردەوە .

٣٦٩ - لە عبادة بن الصامت ەوە رضي الله عنه فەرمووى : الله ئايەتى : ﴿**وَٱلَّٰتِى يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَٱسْتَشْهِدُواْ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ فَإِن شَهِدُواْ فَأَمْسِكُوهُنَّ فِى ٱلْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا**﴾ [**النساء : ١٥**] دابەزاند، جا سزاى ئەمە زيندانى كردن بوو، رسول الله ﷺ فەرمووى : (وەريگرن، وەريگرن، الله دەروويەكى بۆ كردنەوە، كچ بە كچ : سەد جەڵد و دوور خستنەوە بۆ ماوەى ساڵێك، وە ژن بە ژن : سەد جەڵد و بەردباران كردن) .

٣٧٠ - رسول الله ﷺ فەرمووی : (لێم وەرگرن، لێم وەرگرن، الله دەروویەكی بۆ كردنەوە، كچ بە كچ : سەد جەڵد و دوور خستنەوە بۆ ماوەی ساڵێك، وە ژن بە ژن : سەد جەڵد و بەردباران كردن) .

٣٧١ - عبادة بن الصامت فەرمووی : وەحی بۆ رسول الله ﷺ دابەزی و فەرمووی : (وەریگرن، وەریگرن، الله دەروویەكی بۆ كردنەوە، ژن بە ژن : سەد جەڵد و بەردباران كردن، كچ بە كچ : سەد جەڵد و دوور خستنەوە بۆ ماوەی ساڵێك) .

٣٧٢ - **ابو عبدالله** وتی : وە مصريەكان لە الشافعي ـەوە گێڕاویانەتەوە كە وتوویەتی : پێش ئەوەی حەدەكان دابەزن سزا بۆ سەرپێچیەكان هەبوون، جا كە حەدەكان دابەزین نەسخی ئەو سزایانەیان كردەوە كە - ئێستا - حەدی هەیە .

٣٧٣ - لە النعمان بن مرة وە رضي الله عنه : رسول الله ﷺ فەرمووی : (چی دەڵێن دەربارەی ئارەقخۆر و زیناكار و دز - لە كاتێكدا ئەم پرسیارەی كرد كە حەدەكان دانەبەزیبوون - ؟).

وتیان : الله و پێغەمبەرەكەی باشتر دەزانن، فەرمووی : (ئەوانە فاحیشەن، وە لە بەرامبەردا سزا هەیە) .

٣٧٤ - الشافعي وتی : وه‌ هه‌مان واتا له‌ كتێبی الله‌ دا، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ الله‌ فه‌رموویه‌تی : ﴿**وَٱلَّتِي يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ**﴾ [**النساء : ١٥**]، وه‌ ئه‌وه‌ی دوای خۆی .

٣٧٥ - الشافعي وتی : جا ئه‌مه‌ یه‌كه‌م سزا بوو بۆ زیناكاران له‌ دونیادا، پاشان ئه‌مه‌ بۆ هه‌موو زیناكاران نه‌سخ بۆوه‌، به‌ ئازاد و كۆیله‌، و كچ و ژنیانه‌وه‌، پاشان الله‌ حه‌دی بۆ كچانی ئازادی موسڵمان دانا، فه‌رمووی : ﴿**الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ**﴾ [**النور : ٢**]، وه‌ باسی فه‌رمووده‌ی ابي هريرة و زيد بن خالد ی كرد :

٣٧٦ - له‌ ابي هريرة، و زيد بن خالد، و شبل بن معد رضي الله عنهم، ده‌فه‌رموون : لای رسول الله ﷺ بووین پیاوێك هه‌ستا وتی : سوێندت ده‌ده‌م به‌ الله‌ ئایا به‌ كتێبی الله‌ حوكم له‌ نێوانمان ده‌ده‌ی؟

وه‌ دژه‌كه‌ی هه‌ستا كه‌ له‌و فه‌قیهتر بوو وتی : ڕاست ده‌كا، به‌ كتێبی الله‌ حوكم له‌ نێوانمان بده‌ و ڕێگه‌م پێبده‌ .

فه‌رمووی : بڵێ .

وتی : كوڕه‌كه‌م كرێكار بوو لێره‌، وه‌ زینای له‌گه‌ڵ ئافره‌ته‌كه‌دا كردبوو، وه‌ سه‌د مه‌ڕ و خزمه‌تكارێكم وه‌كو فیدیه‌ دا، پاشان پرسیارم له‌ چه‌ند پیاوێك كرد له‌ ئه‌هلی عیلم، پێیان وتم كه‌ كوڕه‌كه‌ت سه‌د جه‌ڵد و دوورخستنه‌وه‌ی له‌سه‌ره‌

بۆ ماوەی ساڵێك، وە لەسەر ئەو ئافرەتەش بەردباران كردن هەیە، جا رسول الله ﷺ فەرمووی : (سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە بە كتێبی الله حوكم دەكەم لە نێوانتاندا : سەد مەڕەكە و خزمەتكارەكە بۆ تۆ گەڕێنرایەوە، لەسەر كوڕەكەت سەد جەڵد و دوورخستنەوە هەیە بۆ ماوەی ساڵێك، وە ئەی أنیس بڕۆ بۆ لای ئەو ژنە، ئەگەر دانی پێدا نا ئەوا بەردبارانی بكە) جا ڕۆیشت بۆ لای و دانی پێدا نا و بەردبارانی كرد .

٣٧٧ - عبیدالله بن عبدالله بن عتبة لە ابي هريرة و خالد بن زيد ـەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ هەمان شتی گێڕاوەتەوە . وە اسحاق وتی : واتای : لەو فەقیهتر بوو، مەبەستی ئەوەیە : ئەو كاتەی كە مشتومڕی لەگەڵ نەكرد .

٣٧٨ - **ابو عبدالله** وتی : وە الشافعي فەرموودەی عبادة بن الصامت ی باس كرد لە پێغەمبەرەوە ﷺ كە فەرموویەتی : (لێم وەرگرن، لێم وەرگرن) .

٣٧٩ - الشافعي وتی : ئەمە یەكەم شت بوو لە زیندانی كردنی زیناكاران و ئازاد كردنیان كە نەسخ بۆوە، وە یەكەم دانە لە دوو حەدەكە لە بارەیانەوە دابەزی، پاشان جەڵد بۆ ژنەكان نەسخ بۆوە، وە حەدەكەیان بە بەردباران كردن دانرا، جا پێغەمبەر ﷺ ئافرەتێكی بەردباران كرد و جەڵدی نەكرد، وە ماعز بن مالك ی بەردباران كرد و جەڵدی نەكرد، وە دوو یەهودیەكەی بەردباران كرد و جەڵدی نەكردن .

٣٨٠ - له ابي هريرة و زيد بن خالد و شبل ـەوە كە فەرموويانە : پێغەمبەر ﷺ بەردبارانی كرد و جەڵدی نەكرد .

٣٨١ - **ابو عبدالله** وتی : الشافعي وتی : چی دەلالەتی لەوە كرد كە ژنی پیاوەكە و ماعز بوون لە دوای فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ : (ژن سەد جەڵد و بەردباران كردنی لەسەرە)؟

وترا : كە رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (لێم وەرگرن، چونكە الله دەرووییەكی بۆیان كردەوە، ژن بە ژن : سەد جەڵد و بەردباران كردن)، جا لەمەدا بەڵگە هەیە لەسەر ئەوەی ئەمە یەكەم حەد بووە بۆ زیناكاران، وە ئەگەر سەرەتا بووبێ، ئەوا هەموو حەددێك گەیەنەری خۆی هاتووە - واتە هەر كات حەدێك دابەزیبێ كەسانێك هەر هەبوونە تووشی هاتبێتن، ئەگەر چی حەدەكە نەسخیش بووبێتەوە یاخود هەر مابێ و كاری پێ بكرێ - ، جا عیلمیش بەوەی دوای خۆی هەیە، وە ئەوەی لە دواترەوە دێ نەسخی ئەوەی پێشوو دەكاتەوە ئەگەر پێچەوانەی یەكتر بوون .

٣٨٢ - **ابو عبدالله** وتی : وە ئەمە وتەی عاممەی ئەهلی فەتوایە لە خەڵكی حیجاز و عێراق و شام و مصر، و غەیری ئەوانیش لە ئەهلی ئەثەر كە دەڵێن : زیناكاری كچ كە حصن نەكراوە : سەد جەڵد دەكرێ، و ساڵێك دوور دەخرێتەوە، وە بۆ زیناكاری ژن كە حصن كراوە : بەردباران دەكرێ، و جەڵدی لەسەر نییە .

جا هەر كەس فەرموودەی عبادة ی زانی و جێگیری كرد، ئەوا پێی وایە جەڵد كردنی زیناكارانی كچ بە كتێبی الله یە، وە دووریان دەخاتەوە بە سوننەتی رسول الله ﷺ، وە لە دوورخستنەوەكەیدا بەڵگەی بە فەرموودەی عبادة و غەیری ئەو هێناوەتەوە لەو هەواڵانەی دەربارەی دوورخستنەوە هاتوون، وە جەڵدی لەسەر زیناكارانی ژن لابردووە، و بەردبارانی لەسەریان جێگیر كردووە بەو هەواڵانەی كە الشافعي بەڵگەی پێیان هێناوەتەوە، وە بە سوننەت جەڵدی كردووە بە نەسخكراو لەسەر ژنەكان .

٣٨٣ - ابو عبدالله وتی : جا لەم بابەتەدا الشافعي نەسخ بوونەی قورئانی بە سوننەت جێگیر كردووە، چونكە جەڵدی بۆ سەر زیناكارانی كچ جێگیر كردووە لەگەڵ دوورخستنەوەیاندا لە كاتی دابەزینی ئایەتی جەڵدی زیناكاران : جەڵد بە قورئان و سوننەت، وە دوورخستنەوەیان : بە سوننەت، وە بە هەمان شێوە بەردبارانی بۆ سەر زیناكارانی ژن بە فەرموودەی عبادة جێگیر كردووە لە كاتی دابەزینی ئایەتەكە، جەڵد : بە قورئان و سوننەت، وە بەردباران بە سوننەت . وە پێی وایە كە ئەوە - واتە جەڵد و بەردباران بە یەكەوە - یەكەم حەد بووە بۆ زیناكارانی ژن، پاشان پێی وایە كە پێغەمبەر ﷺ جەڵدی لەسەر زیناكارانی ژن هەڵگرتووە، و بەردبارانی لەسەریان جێگیر كردووە، جا دانی بەوەدا ناوە كە ئەو جەڵدەی بە كتێبی الله واجب كرابوو لەسەر زیناكارانی ژن لە كاتی دابەزینی ئایەتەكەدا ئەوا پێغەمبەر ﷺ لەسەریان هەڵیگرتووە، بەم

شێوەیەش جەڵد لەسەر زیناکارانی ژن نەسخ بۆتەوە بە سوننەتی رسول الله ﷺ.
الحمدلله ئەمە ڕوونە و کێشەی تێدا نییە .

بەڵام ئەوانەی کە فەرموودەی عبادة یان نەزانی دەربارەی ئایەتەکە یەکێك لەم دوو قسەیەیان کرد، هەروەکو چۆن دەربارەی فەرماشتی : ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ [المائدة: ٣٨]، لەگەڵ ئەوانەی کە پێیان وابوو دەکرێ قورئان بە سوننەت نەسخ ببێتەوە کە بەشێك لە ئایەتەکەیان بە نەسخ کراو دانا، و بەشەکەی تری بە موحکەم - واتە نەسخ نەکراو - .

وە ئەو کۆمەڵەیەی تر کە پێیان وابوو مەبەست لێی شتێکی گشتیە کە مەبەستێکی تایبەتی لە پشتەوەیە، وتیان : مەبەست لە فەرمایشتی : ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا﴾ [النور: ٢]، بریتیە لە : کچە غەیری محصنەکان، وە مەبەستی ژنە محصنەکان نیە .

ئەمەش مەزهەبی جمهوری ئەهلی عیلمە .

: واتە کۆمەڵەی یەکەم دەڵێن ئایەتی حەد بۆ سەر زیناکاران بەشێکی نەسخ بۆتەوە بە سوننەت و بەشەکەی تری نەسخ نەبۆتەوە و موحکەمە، بەڵام کۆمەڵەی دووەم دەڵێن کە شتێکی گشتیە و سوننەت ڕوونی کردۆتەوە کە تایبەتە بە چی، وە مەزهەبی ئەهلی عیلمیش لەم بارەیەوە بریتیە لەوەی کۆمەڵەی دووەم، کە دەڵێن لە ئایەتەکە کە باسی جەڵد دەکات مەبەستی

زیناكارانی ژن نییه بەڵكو مەبەستی زیناكارانی كچە، نەك وەكو كۆمەڵەی یەكەم كە پێیان وایە بەشێك لە ئایەتەكە نەسخ بووەتەوە و بەشەكەی تر هێشتا موحكەمە، والله اعلم .

٣٨٤ - وە كۆمەڵێك لە ئەهلی سەردەمی خۆمان و نزیكی سەردەمی خۆمان چوونە بۆ واجب بوونی كار كردن بە فەرموودەی عبادة لەسەر ڕوویەك، بەم شێوەیە بە كتێبی الله سەد جەڵدیان واجب كرد بۆ زیناكارانی كچ، لەگەڵ ساڵێك دوورخستنەوەیان بە سوننەتی رسول الله ﷺ، وە لەسەر زیناكارانی ژن جەڵدیان واجب كرد بە كتێبی الله، و بەردبارانیش بە سوننەتی رسول الله ﷺ، وە وتیان : علي بن ابي طالب رضي الله عنه كاری بەمە كردووە، وە أُبَي بن كعب یش رضي الله عنه فەتوای پێداوە، وە وتیان : لەو هەواڵانەی كە الشافعي و جگە لەو بەڵگەیان پێیان هێناوەتەوە دەربارەی لابردنی جەڵد لەسەر زیناكارانی ژن هیچ بەڵگەیەك نییە كە هەڵگرتنی جەڵدیان لەسەر واجب بكا، چونكە دەربارەیان یەك باسی جەڵدی تێدا نییە، دەكرێ پێغەمبەر ﷺ جەڵدی كردبێتن، و لە فەرموودەشدا باسی نەكردبێ .

وە دەكرێ باسكردنەكەیان كورت كردبێتەوە لە فەرموودەدا، چونكە ئەوان جەڵدیان بە جێگیری بینیوە لەسەر زیناكاران لە كتێبی الله دا، بەم هۆیەشەوە بێ پێویست بوون لەوەی كە لە سوننەتدا باسی بكەن، بەڵكو باسی ئەو بەردبارانەیان كردووە كە لە كتێبی الله دا باس نەكراوە، تاكو باسكردنی بە

ناو خەڵكیدا بڵاو ببێتەوە، وە لە ناو عەوامیشدا بڵاو ببێتەوە، تاكو بزانن كە ئەوە سوننەتێكە لە رسول الله وە ﷺ، بەم شێوەیەش ناتوانن ئینكاری لێبكەن، وەكو ئەوەی كە خەڵكانێك لە ئەهلی ئارەزوو و بیدەع كردوویانە .

: واتە ئەم كۆمەڵەیە جیاوازیان هەیە لەگەڵ الشافعي وماوەڵانی، ئەمان پێیان وایە كە زیناكارانی ژنیش دەبێ جەڵد بكرێن و پێیان وانیە جەڵد هەڵگیرابێ لەسەریان .

٣٨٥ - ابن عباس رضي الله عنهما فەرمووی : عمر بن الخطاب رضي الله عنه وتاریدا، و سوپاس و ستایشی الله ی كرد، وە فەرمووی : خەڵكینە، ئاگادار بن ئەم بەردباران كردنە حەدێكە لە حەدەكانی الله، بۆیە لێی هەڵمەخەڵەتێن، وە بەڵگەی ئەمەش بریتیە لەوەی كە رسول الله ﷺ بەردبارانی ئەنجامداوە، وە ابو بكر یش بەردبارانی ئەنجامداوە، وە ئێمەش لە دوایانەوە بەردبارانمان ئەنجامداوە، وە نیازم وابوو لە سوچێكی موصحفەكەدا بنوسم : عمر بن الخطاب و عبدالرحمن بن عوف و فڵان و فڵان شاهێدیان داوە كە رسول الله ﷺ بەردبارانی ئەنجامداوە، ئاگادار بن لە دوای ئێوە چەند قەومێك دێن بەردباران، و دەجال، و سزای گۆڕ، و شەفاعەت بە درۆ دەخەنەوە، وە قەومێكیش لە ئاگر دێنە دەرەوە دوای ئەوەی كە سوتابوون .

٣٨٦ - الشيباني وتى : گوێم لە عامر بوو دەیوت : علي بن ابي طالب ئافرەتێکی جەڵد کرد پاشان بەردبارانی کرد، فەرمووی : بە کتێبی الله جەڵدم کرد، وە بە سوننەت بەردبارانم کرد .

٣٨٧ - لە الشعبي ـەوە : علي لە ڕۆژی پێنجشەممەدا شراحة ی جەڵد کرد، وە ڕۆژی هەینی بەردبارانی کرد، فەرمووی : بە کتێبی الله جەڵدی دەکەم، وە بە فەرمایشتی رسول الله ﷺ بەردبارانی دەکەم .

٣٨٨ - الثعلبي وتى : گوێم لە الشعبي بوو دەیوت : پیاو و ئافرەتی بە تەمەن : سەد جەڵد دەکرێن، و بەردبارانیش دەکرێن .

جا بە الشعبي وترا : هەردووکیان لەسەر کۆدەکرێنەوە؟

وتى : ابو الحسن علي بن ابي طالب بۆ فلاّن و فلاّن ئەمەی کرد لەم چاڵەدا، سەد جەڵدی کردن و بەردبارانی کردن .

: دیارە مەبەستی لە بە تەمەن ئەوانەیە کە هاوسەریان هەیە یان پێشتر هەیانبووە .

٣٨٩ - لە حبة بن جوين ـەوە لە علي ـەوە : ئافرەتێك هات بۆ لای، وتی : من زینام کردووە .

فەرمووی : لەوانەیە بۆ لات هاتبێتن لە کاتێکدا تۆ لە جێگاکەتدا خەوتویت و بە زۆر لەگەڵت کرابێ .

وتی : بە گوێڕایەڵی خۆم زینام کردووە نەك بە زۆر .

فەرمووی : لەوانەیە غەسپت کردبێ لەسەر خۆت .

وتی : غەسپم نەکردووە .

جا زیندانی کرد، وە کاتێك کە منداڵی بوو وە کوڕەکەی پێگەیشت، جەڵدی کرد، پاشان فەرمانی کرد تا لای شانی چاڵێکی بۆ هەڵبکەنن لەو شوێنە فراوانەدا - واتە بۆ ئافرەتەکە - ، پاشان کرایە ناویەوە، پاشان بەردبارانی کرد و بەردبارانمان کرد، وە فەرمووی : بە کتێبی الله جەڵدم کرد، وە بە سوننەتی محمد ﷺ بەردبارانم کرد .

٣٩٠ - أُبَي بن كعب رضي الله عنه فەرمووی : پیاو ئەگەر حصن نەکرابێ - واتە ژنی نەهێنابێ - ئەوا جەڵد دەکرێ، پاشان دوور دەخرێتەوە، وە وە ئەوەی کە حصن کراوە جەڵد دەکرێ، پاشان بەردباران دەکرێ .

٣٩١ - أبي بن كعب فەرمووی : ئەوانەی سەڵتن جەڵد دەکرێن و دوور دەخرێنەوە، وە ئەوانەی سەڵت نین جەڵد دەکرێن و بەردباران دەکرێن .

٣٩٢ - **ابو عبدالله** وتى : وه لەمانه بريتيه له فەرمايشتى الله عز و جل : ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۖ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ﴾ [البقرة : ١٥٠]، جا پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرەكەیدا ڕووەو ئەو شوێنە نوێژی كرد كە وڵاخەكەی دەیبرد .

٣٩٣ - لە جابر بن عبدالله وە رضي الله عنه : رسول الله ﷺ لە گەشتەكەیدا لەسەر وڵاخەكەی نوێژی سوننەتی دەكرد ڕووەو خۆرهەڵات، جا ئەگەر بیویستایە نوێژە فەرزەكان بكا ئەوا دادەبەزی و ڕووەو قیبلە نوێژی دەكرد .

٣٩٤ - جابر بن عبدالله فەرمووی : رسول الله ﷺ لە گەشتدا نوێژی سوننەتی دەكرد لەسەر وڵاخەكەی ڕووەو ئەو شوێنەی وڵاخەكەی دەیبرد، جا ئەگەر بیویستایە نوێژی فەرز بكا، ئەوا لەسەر وڵاخەكەی دادەبەزی و ڕووی دەكردە قیبلە .

٣٩٥ - جابر بن عبدالله دەیفەرموو : پێغەمبەرم ﷺ بینی لەسەر وڵاخەكەی نوێژە نافیلەكانی - واتە سوننەتەكان - دەكرد بە هەموو ئاڕاستەیەكدا، بەڵام دوو سەجدەكەی نزمتر دەكرد لە ڕكوعەكە و ئیشارەتی دەكرد .

٣٩٦ - جابر بن عبدالله فەرمووی : لە غەزای ئەنماردا رسول الله م ﷺ بینی نوێژی سوننەتی دەکرد لەسەر وڵاخەکەی ڕووەو خۆرهەڵات .

٣٩٧ - عبدالله بن عامر بن ربيعة لە باوكيەوە فەرمووی : رسول الله م ﷺ بینی لەسەر وڵاخەکەی نوێژە نافیلەکانی دەکرد ڕووەو هەموو لایەك .

٣٩٨ - عبدالله بن عامر بن ربيعة وتی : رسول الله م ﷺ بینی نوێژی دەکرد لە کاتێکدا لەسەر وڵاخ بوو، وە بە سەری ئیشارەتی دەکرد پێش ئەوەی ڕوو بکاتە هەر لایەك، وە رسول الله ﷺ ئەمەی نەدەکرد لە نوێژە فەرزەکاندا .

٣٩٩ - عبدالله بن عامر بن ربيعة وتی : عامر رسول الله ی ﷺ بینی نوێژی دەکرد لەسەر پشتی وڵاخەکەی .

٤٠٠ - شعیب ڕایگەیاند لە الزهري ەوە، پرسیاری لێکردووە سەبارەت بە گەشتیارێك کە بە جوانی لەسەر پشتی وڵاخەکەی نوێژی کردبێ و ڕووی لە خۆرهەڵات بێ، یان خۆرئاوا؟

ئەویش وتی : سالم بن عبدالله بۆی باسکردم لە عبدالله بن عمر ەوە رضي الله عنهما : رسول الله ﷺ نوێژی دەکرد لەسەر پشتی وڵاخەکەی، گوێی بەوە نەدەدا کە ڕووی لە کوێیە، وە بە سەری ئیشارەتی دەکرد، وە ابن عمر یش هەروای دەکرد .

٤٠١ - سالم وتی : ابن عمر به شەو نوێژی دەکرد لەسەر پشتی وڵاخەکەی لە کاتێکدا گەشتیار بوو، وە گوێی بەوە نەدەدا کە ڕووی لە کوێیە . ابن عمر فەرمووی : رسول الله ﷺ نوێژی دەکرد ڕووەو هەر لایەك کە لەسەر پشتی وڵاخەکەی بوو، وە وە وتری لەسەر دەکرد، جگە لەوەی کە نوێژە فەرزەکانی لەسەر نەدەکرد .

٤٠٢ - الزهري بۆی باسکردین دەربارەی پیاوێکی گەشتیار کە نوێژی سوننەتی کردووە لە کاتێکدا لەسەر پشتی وڵاخەکەی بووە، وە ڕووی لە خۆرهەڵات یان خۆرئاوا بووە وتی : سالم بن عبدالله بۆی باسکردین لە عبدالله بن عمر ـەوە : رسول الله ﷺ نوێژی دەکرد لە کاتێکدا لەسەر پشتی وڵاخەکەی بوو، گوێی بەوە نەدەدا کە ڕووی لە کوێیە .

٤٠٣ - لە عبدالله بن عامر بن ربیعة ـوە لە باوکیەوە وتی : رسول الله ﷺ لەسەر وڵاخەکەی نوێژی دەکرد ڕووەو ئەو شوێنەی کە وڵاخەکەی دەیبرد .

وە وتی : سالم بن عبدالله هەمان شتی گێڕاوەتەوە لە باوکیەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ .

٤٠٤ - له نافع ـهوه له ابن عمر ـهوه رضي الله عنه فەرمووی : رسول الله ﷺ لەسەر وڵاخەکەی نوێژی نافیلەی دەکرد ڕووەو ئەو شوێنەی کە وڵاخەکەی دەیبرد . نافع وتی : وە ابن عمر یش دەیکردەوە .

٤٠٥ - ابن دینار له ابن عمر ـهوه : له گەشتدا لەسەر وڵاخەکەی نوێژی دەکرد ڕووەو ئەو شوێنەی کە وڵاخەکەی دەیبرد، وە دەیفەرموو : رسول الله ﷺ له گەشتدا ئاوای دەکرد .

٤٠٦ - عبدالله بن دینار وتی : ابن عمر م بینی لەسەر وڵاخەکەی نوێژی دەکرد ڕووەو ئەو شوێنەی وڵاخەکەی دەیبرد، وە دەیفەرموو : رسول الله ﷺ ئەمەی دەکرد .

٤٠٧ - له حفص بن عاصم له ابن عمر : له پێغەمبەرەوە ﷺ هەمان شتی گێڕاوەتەوە .

٤٠٨ - ابن عمر فەرمووی : رسول الله م ﷺ بینی لەسەر گوێدرێژ نوێژی دەکرد وە لەو کاتەدا بەرەو خەیبەر دەڕۆشت .

٤٠٩ - سعید بن جبیر وتی : عبدالله بن عمر پێی ڕاگەیاندم : کە پێغەمبەر ﷺ لەسەر وڵاخەکەی نوێژی دەکرد، کە لەو کاتەدا له مەککەوە دەگەڕایەوە بۆ مەدینە، بە ملکەچی، ڕووەو ئەو شوێنەی وڵاخەکەی دەیبرد، پاشان عبدالله

ئایەتی : ﴿وَلِلَّهِ ٱلْمَشْرِقُ وَٱلْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا۟ فَثَمَّ وَجْهُ ٱللَّهِ﴾ [البقرة : ١١٥] خوێندەوە، وە فەرمووی : دەربارەی ئەمە دابەزی .

٤١٠ - لە ابن عمر ـەوە : رسول اللە ﷺ لەسەر وڵاخەکەی نوێژی دەکرد ڕووەو ئەو شوێنەی وڵاخەکەی دەیبرد، ئیشارەتی دەکرد، وە سوجدەی نزمتر دەکردەوە لە ڕکوع .

٤١١ - أنس بن سیرین وتی : أنس بن مالك م بینی لەسەر گوێدرێژەکەی ڕووەو خۆرهەڵات نوێژی دەکرد .

وتم : تۆم بینی ڕووەو غەیری قیبلە نوێژت دەکرد؟!

فەرمووی : ئەگەر رسول اللە م ﷺ نەبینیایە بیکا . واتە : نەمدەکرد .

٤١٢ - لە أنس بن مالك ـەوە رضي اللە عنە : رسول اللە ﷺ لە گەشتدا بە ملکەچی لەسەر حوشترەکەی نوێژی دەکرد ڕووەو غەیری قیبلە .

٤١٣ - محمد بن یحیی بۆی باسکردین ابو عاصم بۆی باسکردین لە یونس بن الحارث ـەوە وتی : ابو بردة بۆی باسکردم لە ابو موسی وە رضي اللە عنە : کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی : نوێژ لەسەر پشتی وڵاخ : ئاوا و ئاوا و ئاوایە، وە ابو عاصم ئاماژەی بۆ ڕاستی و چەپی و بەردەمی کرد .

٤١٤ - ابو عبدالله وتی : جا ئەو کۆمەڵەیەی کە پێیان وابوو دەکرێ قورئان بە سوننەت نەسخ ببێتەوە وتیان : پێغەمبەر ﷺ فەرزبوونی ڕوو کردنە قیبلەی بۆ گەشتیار نەسخ کردەوە بە سوننەتەکەی ئەگەر بە سواریەوە نوێژی سوننەت بکا، بۆیە ئایەتەکە نەسخ بۆوە بۆ گەشتیاری نوێژخوێن کە بە سواریەوە نوێژی سوننەت دەکا، بەڵام جێگیر و بەکارهێنراوە بۆ باقی نوێژخوێنان .

بەڵام ئەوانی تر سەرپێچی ئەمەیان کرد، و وتیان : بەڵکو ئایەتەکە هەمووی جێگیرە، هیچی تێدا نەسخکراو نیە، تەنها ئەوە نەبێ کە گشتیە و بۆ مەبەستێکی تایبەتە، مەبەست پێی هەموو نوێژخوێنان بووە، جگە لەو گەشتیارەی کە لە حاڵەتی سواریدا نوێژی سوننەت دەکا، بۆیە کردنی نوێژی سوننەت لە گەشتدا ڕووەو غەیری قیبلە سوننەتێکە لە پێغەمبەرەوە ﷺ، وە ڕوونکەرەوەی لایەنە تایبەتەکەی ئایەتەکەیە، بەڵام نەسخ کەرەوەی هیچ بەشێکی نییە .

: واتە الله لە قورئاندا فەرزی کردووە کە لە کاتی نوێژ کردن ڕوو بکەینە قیبلە، جا کە پێغەمبەر ﷺ لەسەر وڵاخەکەی نوێژی ڕووە و غەیری قیبلە کردووە کۆمەڵێك پێیان وابووە کە بەم کارەی بەشێك لە ئایەتەکەی نەسخ کردۆتەوە، بەڵام کۆمەڵەکەی تر پێیان وانیە نەسخی کردبێتەوە تەنها پێیان وایە کە ئەو ﷺ ڕوونی کردۆتەوە بۆ گەشتیاری سواری دروستە لە غەیری

ڕووەو قیبلە نوێژ بکا و الله تەنها مەبەستی لە باقی نوێژەکانی تر بووە نەك ئەو گەشتیارەی بە سواری وڵاخەکەیەوە نوێژی سوننەت دەکا .

٤١٥ - **ابو عبدالله** وتی : وە لەمانە فەرمایشتی : ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُواْ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ﴾ [**المائدة** : ٦]، جا یەکێك لە دوو کۆمەڵەکە وتیان : الله لە ئایەتەکەدا شوشتنی پێیەکانی واجب کردووە، پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی دەلالەتی لەوە کردووە، پێیەکانی شوشت، و فەرمانی بەوە کردووە، و هەڕەشەی کردووە لە وازهێنان لە شوشتنیان، وە بەڵێنی پاداشتی داوە لەسەر شوشتنیان .

پاشان مەسحی سەر خوفەکانی کرد و فەرمانی بەوەش کرد، جا شوشتنیان نەسخ بۆوە ئەگەر داپۆشرابێتن بە خوف - خوف وەکو گۆرەوی وایە - کە لە پێی کردبێ لە کاتێکدا لەسەر طهارة ﺑﻪ - واتە بەبێ لەشگرانی و بە دەستنوێژەوە خوفەکانی لەپێ کردبێ - ، وە فەرز بوونی شوشتنیان مایەوە ئەگەر هیچی لە پێدا نەبێ .

بەڵام کۆمەڵەکەی تر سەرپێچی ئەمەیان کرد، و وتیان : الله شوشتنی هەردوو پێی فەرز کردووە لە ئایەتەکەدا ئەگەر خوفی لە پێ نەکردبێ، و لەسەر طهارة بن، وە بەمە مەبەستی فەرزبوونی شوشتن بووە بە تایبەتی نەك بە گشتی،

بۆیە مەسح سوننەتێکە لە رسول الله وە ﷺ ڕوون کەرەوەی گشتێتی ئایەتەکەیە، و نەسخ کەرەوەی هیچ شتێکی نییە .

٤١٦ - **ابو عبدالله** وتی : وە کۆمەڵێك لە ئەهلی ئارەزوو و بیدەع لە خەواریج و رافیزە ئینکاریان کرد لە مەسحی سەر خوف، وە لافی ئەوەیان لێدا کە ئەمە جیاوازە لە کتێبی الله، وە هەر کەسیش ئینکاری لەمە کرد ئەوا ئینکاری لە هەموو ئەو سوننەتانە کردووە کە باسمان کردن، وە ئەوانەش کە باسمان نەکردوون، وە ئەمە خروجە لە جەماعەتی ئەهلی ئیسلام .

٤١٧ - **ابو عبدالله** وتی : وە لەمانە بریتیە لە فەرمایشتی الله عز و جل : ﴿يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِيٓ أَوۡلَٰدِكُمۡۖ لِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِ﴾ **[النساء : ١١]**، وە ئەوەشی کە بە دوایدا دێ، وە لە کۆتایی سورەتەکەدا فەرموویەتی : ﴿يَسۡتَفۡتُونَكَ قُلِ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ فِي ٱلۡكَلَٰلَةِ﴾ **[النساء : ١٧٦]**، جا الله تبارك و تعالى لەم ئایەتانەدا باسی میراتی منداڵی کردووە لە باوکان و دایکان، وە باوکان و دایکان لە منداڵەکان، وە دوو هاوسەر یەکێکیان لەوەی تر، وە باقی ئەوانەی میرات لە خزم دەگرن هەندێکیان لە هەندێکی تریان وەکو باسکردنێکی گشتی، تایبەت نییە بە بەشێك لە باوکان و منداڵان و بە بێ بەشەکەی تری، وە بە بەشێك لە هاوسەران بە بێ بەشەکەی تری، بەڵام هەواڵی جێگیر هاتووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ : کە کافر میرات لە موسڵمان ناگرێ، و موسڵمان لە کافری ناگرێ، وە ئەهلی فەتوا لە زانایانی وڵاتان، لە ئەهلی ئەثەر و بۆچوون هەموویان، کۆکن لەسەر قسەکردن

به گشتی هەروەکو شوێنکەوتنێك بۆ ئەو هەواڵەی کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ دەربارەی ئەمە گێڕدراوەتەوە .

: واتە زانایان بە گشتی دەڵێن کافر و موسڵمان میرات لە یەکتر ناگرن .

٤١٨ - پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (موسڵمان میرات لە کافر ناگرێ، و کافر میرات لە موسڵمان ناگرێ) .

٤١٩ - یونس وتی : پرسیارم لە ابن شهاب کرد : ئایا موسڵمانان و نەصرانیەکان میرات لە یەکتر دەگرن؟

ابن شهاب وتی : رسول الله ﷺ بڕیاری داوە کە میرات ناگرن، وە ابو بكر و عمر و عثمان یش .

یونس وتی : ابن شهاب پێی ڕاگەیاندم لە علي بن الحسين لە أسامة بن زيد رضي الله عنهما : کە رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (موسڵمان میرات لە کافر ناگرێ، و کافر میرات لە موسڵمان ناگرێ) .

٤٢٠ - **ابو عبدالله** وتی : جا ئەوانەی پێیان وایە قورئان بە سوننەت نەسخ دەبێتەوە وتیان : قورئان باسی میرات گرتنی منداڵانی لە باوکان کردووە، لەگەڵ باوکان لە منداڵان، و دوو هاوسەر یەکێکیان لەوی تر، وە موسڵمانی تایبەت نەکردووە بە بێ کافر، بۆیە پێغەمبەر ﷺ بە سوننەتەکەی میراتی موسڵمان لە کافر، و کافر لە موسڵمانی نەسخ کردەوە، خۆ ئەگەر ئەمە نەبوایە ئەوا میراتی یەکێکیان لەوی تر بە کتێبی الله جێگیر دەبوو .

بەڵام ئەوانی تر ئینکاریان لەمە کرد و وتیان : ئەمە لەو گشتیانەیە کە مەبەست پێی تایبەت بووە, چونکە هیچ شتێکمان لە هەواڵ بۆ نەهاتووە کە موسڵمانان میراتیان لە کافران گرتبێ، یاخود لە سەرەتای ئیسلامدا کافران میراتیان لە موسڵمانان گرتبێ، بەڵکو هەواڵی جێگیر لای ئەهلی عیلم ئەوەیە کە عقیل و طالب میراتیان لە ابو طالب گرت، بەڵام جعفر و علي میراتیان لێ نەگرت, چونکە بە کافری مرد، و عقیل و طالب یش کافر بوون، بۆیە میراتیان لێی گرت بە بێ جعفر و علي رضي الله عنهما، چونکە ئەوان موسڵمان بوون، جا میراتیان لێی نەگرت .

وە مردنی ابو طالب لە کاتێکدا بوو کە پێغەمبەر ﷺ لە مەککە بوو لە سەرەتای ئیسلامدا، ئایەتەکانی میراتیش لە مەدینە دابەزین .

: مەبەستی ئەوەیە ابو طالب لە سەرەتای ئیسلامەوە مرد و کوڕە موسڵمانەکانی میراتیان لێی نەگرت، و ئایەتەکانی میراتیش لە مەدینە دابەزین، جا بەم پێیە مانای وایە کە موسڵمانان هەر لە سەرەتاوە میراتیان لە کافران نەگرتووە تاکو لە دواتردا نەسخ بێتەوە .

٤٢١ - لە أسامة بن زید ەوە رضي الله عنه فەرمووی : یا رسول الله ﷺ، ئایا دادەبەزی بۆ ماڵەکەت لە مەککە؟

فەرمووی : (جا عقیل هیچ ماڵ و خانوویەکی بۆمان جێهێشتووە؟)

عقیل میراتی لە ابو طالب گرتبوو، ئەو و طالب میراتیان لێگرت، بەڵام جعفر و علي هیچ میراتیان لێ نەگرت, چونکە موسڵمان بوون، عقیل و طالب یش کافر بوون .

٤٢٢ - لە علي بن حسین : علي بن ابي طالب میراتی لە ابو طالب نەگرت، بەڵکو عقیل و طالب میراتیان لێگرت .

علي بن الحسین وتی : لەبەر ئەمەبوو کە وازمان لە بەشەکەمان هێنا لە گەلەکەمان .

٤٢٣ - لە أسامة بن زید ەوە لە رسول الله ـ وە ﷺ فەرمووی : (موسڵمان میرات لە کافر ناگرێ، و کافر لە موسڵمانی ناگرێ) .

وه فەرمووی : رسول الله ﷺ میراتی لە ابي طالب دا بە عقیل و طالب، بەڵام میراتی نەدا بە علي و جعفر .

٤٢٤ - لە الزهري بەم سەنەدەوە، وتی : لەبەر ئەمەبوو کە وازمان لە بەشەکەمان هێنا لە گەلەکەمان .

٤٢٥ - **ابو عبدالله** وتی : ئەوان وتیان : جا کە جێگیر بوو بەوەی کە باسمان کرد : ئەوەی کە میرات گرتن لە نێوان موسڵمانان و کافران هەردەم پچڕاو بووە، بۆمان دەرکەوت کە ئەو ئایەتانەی دەربارەی میرات دابەزیون، ئەگەر چی دەرئەنجامەکەشیان گشتی بێ لە خوێندنەوەدا، بەڵام تایبەتن لە واتادا، مەبەست لێیان بریتیە لە : موسڵمانە ئازادەکان بە تایبەتی، ئەگەر کەسێکیان تێدا نەبێ کە بکوژی ئەنقەست بێ بۆ مردووەکە، وە هیچ شتێك لەم ئایەتانە نەسخ نەبۆتەوە .

٤٢٦ - **ابو عبدالله** وتی : وە ئەوانەی کە وتیان الله هیچ شتێکی لە حوکمەکانی کتێبەکەی بە سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ نەسخ نەکردۆتەوە، بەڵگەیان هێنایەوە بەوەی کە وتیان : الله ئەو کتێبەی خۆی کە هیچ شتێکی لێ بزر نەبووە کردویەتی بە بەڕاست خەرەوە و شاهێد بەسەر ئەو کتێبانەی کە ڕابردوون, وە نەسخ کەرەوەی بەشێکی - واتە الله قورئانی کردووە بە بەڕاستخەرەوە و شاهێد بۆ تەورات و ئینجیل و بەشێکیشیانی بە قورئان نەسخ کردۆتەوە - چونکە کردویەتی

به كۆتا كتێب، فەرمانیشی كردووە بەوەی دەست بە گوریسەكەیەوە بگرین، جا چۆن دەكرێ غەیری خۆی نەسخی هەندێكی كردبێ و حوكمەكانی بگۆڕێ؟ وتیان : وە پەروەردگارمان پێی ڕاگەیاندووین كە شیفا و نورە بۆ سینەكان، و هیچ شتێكی لە قورئان جیانەكردۆتەوە لە شتێكی تری، خۆ ئەگەر بەشێكی بە سوننەت بگۆڕدرایە ئەوا بەشێكی دەبووە كوێری بۆ ئەو كەسەی كە شوێنی دەكەوێ، وە پێویست دەبوو لەسەر دروستكراوەكان كە دانیان بە حوكمەكانیدا ناوە حوكمیان پێ نەكردایە هەتاكو بۆ عیلمی سوننەت نەگەڕێن : ئاخۆ بەشێك لە حوكمەكانی گۆڕیوە یان نەیگۆڕیوە؟ ئەو كاتیش نەدەبووە شیفا بۆ دڵەكان .

وە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی : (حەڵاڵ ئەوەیە كە الله لە كتێبەكەیدا حەڵاڵی كردووە، و حەڕام ئەوەیە كە الله لە كتێبەكەیدا حەڕامی كردووە)، خۆ ئەگەر سوننەت بەشێك لە حوكمەكانی نەسخ كردایەتەوە، ئەوا بەشێك لە حەرام كردنەكانی الله لە كتێبەكەیدا حەڵاڵ دەبوون، وە بەشێك لە حەڵاڵ كردنەكانی حەڕام دەبوون، وە لەسەر هیچ كەس حوججە واجب نەدەبوو بە قورئان هەتاكو هەموو سوننەتی نەزانیایە، و هەتاوەكو نەیزانیایە كە چی لێ گۆڕاوە بە سوننەت .

وتیان : پێغەمبەر ﷺ هیچی حەڵاڵ نەكردووە و حەڕامی نەكردووە ئیللا الله لە كتێبەكەیدا حەڕامی كردووە، جا بە دەق بێ، یان بەوە بێ كە واجبی كردووە بە گوێڕایەڵی .

وە كۆدەنگی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ و تابعین لەسەر ئەوەیە كە بنچینەكانی زانست و حوكمەكان لە كتێبی الله ـوەیە، جا تێیدایە كە ڕوون و مەفهومە لە خوێندنەوەكەیەوە، وە تێیدایە بە گەڕان لە لایەن ئەهلی عیلم و تێگەیشتن لە الله ـوە دەدۆزرێتەوە، خۆ ئەگەر سوننەت نەسخكەرەوەی بەشێك لە حوكمەكانی بێ، ئەوا بۆ كەس حەڵاڵ نەبوو كە ڕووداوەكەی بشوبهێنێ بە بنچینەیەك لە بنچینەكانی، تاكو ئەم بنچینەیە نەزانێ : ئاخۆ نەسخ بۆتەوە یان نا؟ جا بەردەوام پێگەی بە مەزن ڕادەگرن و فەرمان بە شوێنكەوتنی دەكەن، وە فەرمان بە وازهێنانی هیچ شتێكی ناكەن بۆ غەیری خۆی .

وە زۆرێك لەوان بینیویانە زۆرێك لەو شتانەی كە لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕدراوەتەوە كە بە ڕاستخەرەوەكەی لە كتێبی الله ـدایە، بەوە دڵنیا دەبنەوە كە بەڕاست خەرەوەی سوننەتە، وە هیچی لێ ناگۆڕێ، خۆ ئەگەر لێی بگۆڕیایە، ئەوا بە دوا گەڕان بۆ بە ڕاستخستنەوەی سوننەت لە قورئاندا ئەولاتر نەدەبوو لە بە دوا گەڕان بۆ بە ڕاستخستنەوەی قورئان لە سوننەتدا، وە پەروەردگاریشمان پێی ڕاگەیاندووین كە محمد ی ﷺ ناردووە تاكو ئەو كۆمەڵە شتە بۆ خەڵك

ڕوون بكاتەوە كە بۆی دابەزیوە، بۆ ئەوە نەیناردووە كە هەندێك لەو شتانە بەتاڵ بكاتەوە كە بۆی دابەزیوە و بۆیان ڕوون بكاتەوە كە الله فەرمانی پێكردووە تەبدیلی بكات و بیگۆڕێ بە فەرمایشتی خۆی .

جا الله فەرمایشتێكی خۆی نەسخ دەكاتەوە بە فەرمایشتێكی تری، فەرمایشتەكەی نەسخ ناكاتەوە بە فەرمایشتی پێغەمبەرەكەی ﷺ، چونكە فەرزەكانی بە كەلامەكەی لەسەر واجب كردوون، وە زۆرێكی كردووە بە موجمەل، فەرمانیشی بە پێغەمبەرەكەی ﷺ كردووە كە بە تەفسیر كردنی ئەو فەرزانەی كە موجمەلی كردوون، وە پێی ڕاگەیاندوون كە كە پێغەمبەری ﷺ كردۆتە ڕوونكەرەوەی ئەوانە لە لایەن پەروەردگاریەوە، ڕێگەی نەداون كە حوكمی كتێبەكەی بگۆڕن كە كردوویەتی بە حوججە بەسەر دروستكراوەكانیەوە، و بەوە بیانووی بڕیون، خۆ ئەگەر گۆڕینی هەندێ لە حوكمەكانی بە سوننەتی پێغەمبەرەكەی ﷺ بۆ گەورەكردنی بەندەكانی بووایە : زاناكەیان ئەگەر چی زاناش بووایە بە سوننەتەكان بە گشتی، ئەمین نەدەبوو لەوەی كە فەرموودەیەك لە پێغەمبەرەوە ﷺ كە چەند متمانەیەك گێڕاویانەتەوە ئەم گوێی لێ نەبێ، كە پێغەمبەر ﷺ بەوە هەندێك لە حوكمەكانی قورئانی پێگۆڕیوە، جا ئەو كات ئیقامە حوججەی لەسەر نابێ لە حوكمێك لە

حوكمەکانی قورئاندا ئیللا لەوە نەبێ کە هەموو زاناکانی ئوممەت کۆدەنگن دەربارەی .

وە جاهیلیش ئەگەر لای جێگیر بێ کە سوننەت نەسخی هەندێ لە حوکمەکانی قورئانی کردۆتەوە ئەوا دانی بە حوکمێکی الله نەدەنا ئیللا ئەمین نەدەبوو لەوەی کە پێغەمبەر ﷺ گۆڕیبێتی و نەسخی کردبێتەوە بە فەرمودەیەك کە بۆ زاناکان ماوەتەوە، و ئەم نایزانێ، جا ئەو کات حوجەی الله بە قورئان لەسەر بەندەکانی لادەچێ .

٤٢٧ - **ابو عبدالله** وتی : وە ئەوانەی بۆچوونیان وابوو کە الله هەندێك لە حوکمەکانی قورئانی بە سوننەت نەسخ کردۆتەوە بەڵگەیان هێنایەوە، و وتیان : قورئان و سوننەت دوو شتن، الله تعالى عیلم و کردەوەی بەوانە فەرز کردووە لەسەر دروستکراوەکانی، وە یەکێکیانی هاوتای ئەوی تر کردووە و جیاکاری نەکردووە لە نێوانیاندا، جا جێگایان لە ڕووی بە ڕاست خستنەوەوە یەك شتە، وە هەردووکیان لە لایەن اللە وەن، الله عزَّوَجَل دەربارەی دۆستەکەی خۆی إبراهیم علیه السلام قسە دەکا کە پاڕاوەتەوە لە پەروەردگاری بۆ نەوەکانی، فەرموویەتی : ﴿رَبَّنَا وَٱبۡعَثۡ فِيهِمۡ رَسُولٗا مِّنۡهُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَيُزَكِّيهِمۡ﴾ **[البقرة : ١٢٩]** .

وە فەرموویەتی : ﴿هُوَ ٱلَّذِي بَعَثَ فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ رَسُولٗا مِّنۡهُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ﴾ **[الجمعة : ٢]** .

وە فەرموویەتی : ﴿كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُواْ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ﴾ **[البقرة : ١٥١]** .

وە فەرموویەتی : ﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ﴾ **[آل عمران : ١٦٤]** .

وە فەرموویەتی : ﴿وَٱذْكُرُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ وَٱلْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِۦ﴾ **[البقرة : ٢٣١]** .

وە فەرموویەتی : ﴿وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ﴾ **[النساء : ١١٣]** .

وە فەرموویەتی : ﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ﴾ **[الاحزاب : ٣٤]** .

٤٢٨ - الشافعي وتی : الله جل ثناؤە باسی کتێبی کردووە، کە قورئانە، وە باسی حیکمەتی کردووە، جا من گوێم لەو کەسانە بوو کە ڕەزامەند بوون لە ئەهلی زانست بە قورئان دەیان وت : حیکمەت : سوننەتی رسول الله یە ﷺ .

٤٢٩ - الشافعي وتی : ئەمە لەوە دەچێ کە ئەوان وتیان، چونکە الله باسی قورئانی کرد و بە دوایدا باسی سوننەتی کرد، وە باسی منەتی خۆی کرد بەسەریانەوە بەوەی کە قورئان و حیکمەتی فێر کردوون، جا والله اعلم ناکرێ حیکمەت لێرەدا شتێکی تر بێ جگە لە سوننەتی رسول الله ﷺ، ئەمەش لەبەر

ئەوەیە کە ماوتای کتێبی اللە یە، وە اللە گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەرەکەی ﷺ، فەرز کردووە، وە مەرجی داناوە لەسەر خەڵکی کە شوێنی فەرمانەکانی بکەون، بۆیە ناکرێ بە وتەیەك بوترێ : فەرزە، ئیللا بە کتێبی اللە، پاشان بە سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، نەبێ وە لەوەی باسمان کرد کە اللە ئیمان هێنانی بە پێغەمبەرەکەی ﷺ ماوتا کردووە بە ئیمان هێنان بە خۆی، جا سوننەتی رسول اللە ﷺ ڕوونکەرەوەی ئەو مانایەیە کە اللە مەبەستی بووە و بەڵگەیە لەسەر تایبەت و گشتیەکەی، وە اللە ش ئەمەی بۆ هیچ یەکێك لە دروستکراوەکانی نەکردووە جگە لە پێغەمبەرەکەی ﷺ .

٤٣٠ - قتادة دەربارەی : ﴿**وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ**ۚ﴾، وتی : سوننەتە .

٤٣١ - قتادة دەربارەی : ﴿**وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ**ۚ﴾، وتی : سوننەتە .

٤٣٢ - روح بن عبادة دەربارەی فەرمایشتی : ﴿**وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ**ۚ﴾، وتی : سعيد بۆی باسکردین لە قتادة وە وتی : واتە : سوننەت، بەوە مەتن دەکرێتە سەریان .

: بەڕێزان هەندێ جار دەبینن کە دەڵێن قورئان گەورەترە لە سوننەت و هەندێ جاریش دەڵێن هەمان شتن؛ لێتان تێك نەچێ ئەم دوو قسەیە دژ یەك نین، بەڵێ قورئان لە سوننەت گەورەترە بەڵام لە ڕووی کار پێکردن و حوکمەوە هەمان شتن، فەرزێك بە سوننەت فەرز کرابێ یان بە قورئان هەر فەرزە و دەبێ کاری پێ بکرێ، والله اعلم

٤٣٣ - **ابو عبدالله** وتی : ئەم کۆمەڵەیە وتیان : الله تبارك و تعالى ڕوونی کردۆتەوە کە فەرمانی بە پێغەمبەرەکەی ﷺ کردووە خەڵکی فێری قورئان و حیکمەت بکا، جا حیکمەت غەیری قورئانە، کە ئەویش : ئەوەیە کە رسول الله ﷺ کردوویەتی کە لە قورئان باس نەکراوە .

وە هەردووکیان فەرزن، و جیاوازیان لە نێواندا نییە، چونکە هاتنیان یەك شتە، وە الله فەرمانی بە پێغەمبەرەکەی ﷺ کردووە کە هەردووکیان فێری دروستکراوەکان بکا، لەسەری واجب کردوون کە سوننەت وەرگرن و کاری پێ بکەن، هەروەکو چۆن واجبی کردووە لەسەریان کە کار بە قورئان بکەن، جا ئەو کات واتای هەر یەکێکیان بریتیە لە واتای ئەوی تریان، وە الله عز و جل گوێڕایەڵی کردنی پێغەمبەرەکەی ﷺ واجب کردووە، وە کردوویەتی بە فەرز لەسەر دروستکراوەکانی، هەروەکو فەرزبوونی گوێڕایەڵی کردن بۆ خۆی، لە واجب بووندا هیچ جیاوازیەکیان لە نێواندا نییە، کەواتە بۆچی ئینکاریتان لەوە کرد کە یەکێکیان بەوی تر نەسخ بکاتەوە، چونکە ئەگەر قورئان بە قورئان

نەسخ بکاتەوە، ئەوا فەرمانێکی خۆی بە فەرمانێکی تری نەسخ کردۆتەوە، وە بە هەمان شێوە ئەگەر نەسخی حوکمێکی قورئان بکاتەوە بە سوننەت، ئەوا نەسخی فەرمانێکی ناو کتێبەکەی خۆی دەکاتەوە بە فەرمانێکی خۆی لەسەر زمانی پێغەمبەرەکەی ﷺ، هەر کەسیش جیاکاری لە نێوان ئەمانەدا بکا، ئەوا عیلمەکەی کەم و کورتی تێدایە، جا ئەگەر لەبەر ئەوەیان بێ کە قورئان بە گەورە ڕابگرن لەوەی کە هەندێك لە حوکمەکانی بە سوننەت نەسخ ببێتەوە، ئەوا قورئان گەورەیە و لە هەموو شتێك گەورەترە، چونکە کەلامی الله یە، کە الله ش نەسخی کەلامەکەی دەکاتەوە بەتاڵی ناکاتەوە، گەورەیی بۆ ئەو لەم بارەیەوە، بەڵکو نەسخی فەرمان پێکراوێك بە کەلامەکەی خۆی دەکاتەوە بە فەرمان پێکراوێکی تر لە سوننەتی پێغەمبەرەکەیدا ﷺ، جا هەردوو فەرمان پێکراوەکە هاوتان، چونکە هەردووکیان حوکمن، قورئانیش گەورەترە لە سوننەت، خۆ ئەگەر بکرایە بۆ ئەوانەی کە قورئان بە گەورە ڕادەگرن - کە قورئان خۆی هی ئەوەیە بە گەورە ڕابگیرێ - لەوەی کە ئینکاری لەوە بکەن کە الله نەسخی حوکمێکی ناوی بکاتەوە بە سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، ئەوا دەبوو ئینکاری لەوەش بکا کە قورئان بە سوننەت تەفسیر بکرێ، وە بۆی واجب دەبوو کە قورئان تەرجەمە نەکا ئیللا بە قورئانێکی دابەزیوی هاوشێوەی خۆی نەبێ، جا ئەگەر ئەوەیان بکرایە ئەمەش دەکرا - مەبەستی ئەم کۆمەڵەیە ئەوەیە ئەگەر قورئان بە سوننەت نەسخ نەبێتەوە ئەوا نابێ سوننەت تەفسیریشی بکات - .

جا به دان پێدانانەکەیاندا کە پێغەمبەر ﷺ قورئانی تەرجەمە و تەفسیر کردووە بە سوننەتەکەی، بەڵگەیە لەسەریان کە ئەوان لەم واتایەوە قورئان و سوننەتیان هاوتای یەکتر کرد، بەڵکو بە قیاسی خۆیان سوننەتیان کرد بە بەرزتر لێی لە کاتێکدا قورئان نازانرێ بە خۆی بەڵکو بە سوننەت دەزانرێ، چونکە سوننەت پێویستی بەوە نیە تەفسیر بکرێ بە قورئان، جا لێرەدا دانیان بەو شتە نا کە ئینکاریان لێکرد، چونکە پێیان وایە کە ئەگەر قورئان سوننەت نەسخی بکاتەوە ئەوا حوججە نیە لە کاتێکدا غەیری خۆی نەسخی دەکاتەوە، اللە پێگەی بە گەورە ڕاگرتووە کە فەرموویەتی : ﴿**وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا**﴾ [**آل عمران : ١٠٣**]، وە کردوویەتی بە شیفا بۆ سینەکان، و جا لەبەر ئەوەی اللە بە گەورە دایناوە ئەوان ئینکاریان کرد لەوەی بە سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ، پاشان دانیان بەوەدا نا کە حوکمەکانی ناوی بە گشتی، و مەواڵەکانی ناوی مەدحەکان، هیچی نازانرێن ئیللا بە سوننەت نەبێ .

ئەمما وتەی ئەوانەی کە سەرپێچیان کردین : ئەگەر بکرایە قورئان بە سوننەت نەسخ ببێتەوە، ئەوا دەکرا هەموو حوکمەکانی نەسخ ببێتەوە، جا ئەو کات هیچ حوکمێکی اللە نەدەما کە پابەندکەر بێ. چونکە ئەو پێویستە لەوە گەورەتر بێ، ئەگەر دانی بەوەدا نا کە ناکرێ فەرزە موجمەلەکانی اللە بزانرێ ئیللا بە سوننەت نەبێ، ئەوا دەکرا اللە هەموو فەرزێکی تێ بکا، جا ئەو کات هیچ دەقێك نەدەبوو هەتاکو اللە پێغەمبەرەکەی ﷺ دەکاتە موفەسیری هەموو

فەرزەکانی ناوی، ئەو کاتیش هیچ حوکمێکی اللە نەدەما کە بزانرێ ئیللا بە سوننەت نەبێ، بۆیە دانیان بە هەمان ئەو شتە نا کە توند بوون لەسەر ئەو کەسەی کە سەرپێچیان دەکا، وە ماناکەیان زیاتر بوو لایان، چونکە ئێمە وتمان اللە هەندێك لە حوکمەکانی قورئان بە سوننەتی پێغەمبەرەکەی ﷺ نەسخ دەکاتەوە، بەڵام نەسخی هەواڵەکانی و مەدحەکانی نەکردۆتەوە، وە دانیان بەوەدا نا کە زۆربەی ئەو هەواڵ و مەدحانەی اللە؛ پێغەمبەر ﷺ تەفسیری کردوون، ئەمەش زیاترە لە واتادا لەوەی کە وتمان .

٤٣٤ - ابو عبدالله وتی : ابو ثور پێی وایە ئەو کەسەی دەڵێ : سوننەت قورئان نەسخ دەکاتەوە، بێ ئاگایە، وتی : چونکە ئەو کات پێغەمبەر ﷺ ئەوە حەرام دەکا کە اللە حەڵاڵی کردووە و ئەوە حەڵاڵ دەکا کە اللە حەرامی کردووە، وتی : ئەمەش بوهتانە، جا ئەوانەی کە سەرپێچی دەکەن کە بێ ئاگاتر و بوهتانەکەیان توندترە وتیان : کێ قسەی لەسەر سەرپێچیکارەکەی کرد کە نایڵێ، وە پێی ناشرینی کرد، و کەس نەیوتوە : پێغەمبەر ﷺ ئەوە حەڵاڵ دەکا کە اللە حەرامی کردوو، و ئەوەش حەرام دەکا کە اللە حەڵاڵی کردووە، بەڵکو وتە لای هەموو ئەهلی عیلم ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ هیچی حەڵاڵ نەدەکرد جگە لەوەی کە اللە حەڵاڵی کردووە، وە هیچی حەرام نەدەکرد جگە لەوەی اللە حەرام کردووە .

٤٣٥ - **ابو عبدالله** وتی : تەنها حەڵاڵ کردن و حەڕام کردن لە لایەن اللە ـوە لە دوو ڕووەوەیە :

یەکەمیان : ئەوەی کە اللە حەڕام کردنی شتێك لە کتێبەکەی دابەزێنێ، و ناوی لێ بنێ قورئان، وەکو فەرمایشتی : ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾ [المائدة : ٣] .

وە ئەوەش کە لەمە دەچێ لەوانەی کە لە کتێبەکەیدا حەڕامی کردووە .

وە ڕووی دووەم : ئەوەیە کە لەسەر زمانی جبریل وەحی بۆ دابەزێنێ بە حەرام کردنی شتێك یان حەڵاڵ کردنی یان فەرز کردنی، ئەو کات ناوی بنێ حیکمەت، و ناوی نەنێ قورئان، هەردووکیان لە لایەن اللە ـوەن هەروەکو فەرموویەتی : ﴿وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ [النساء : ١١٣] .

وە فەرموویەتی : ﴿وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ﴾ [البقرة : ٢٣١]، جا زانایان لێرەدا حیکمەتیان بە سوننەت لێکداوەتەوە، چونکە باسی قورئانی کردووە پاشان فەرموویەتی : وە حیکمەت، بە - پیتی - واو جیاکاری لە نێوانیان کردووە، ئەمەش دەلالەتی لەوە کردووە کە حیکمەت غەیری قورئانە، کە بریتیە لەوەی : رسول اللە ﷺ کردوویەتی کە لە قورئان باس نەکراوە، چونکە ئەگەر لێکدانەوەکە بەم شێوەیە نەبێ ئەوا دەبێتە ئەوەی کە فەرمووبێتی : وە قورئان و قورئانی دابەزاندە سەرت، ئەمەش دوور

دەخرێتەوە، جا بەو کەسەی قسەکەی ابو ثور دەکاتەوە دەوترێ : بۆ ئینکاریت لەوە کرد کە پێغەمبەر ﷺ ئەو شتە بگۆڕێ کە کردنەکەی لە قورئاندا فەرز کراوە، پاشان بە وەحیەك لەسەر زمانی جبریل فەرمانی پێ بکا کار بکات بە غەیری ئەوە بە بێ ئەوەی دەربارەی ئەوە قورئان داببەزێنێ، بەڵکو حیکمەتێك دادەبەزێتە سەری ناوی دەنێ سوننەت، ئەمەش کەس ڕەتی ناکاتەوە جگە لە بۆچوون لاوازێك .

٤٣٦ - حسان بن عطية وتی : جبريل سوننەتی دادەبەزاندە سەر رسول الله ﷺ هەروەکو چۆن قورئانی دادەبەزاندە سەر، ئەوەشی فێر دەکرد هەروەکو چۆن قورئانی فێر دەکرد .

٤٣٧ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (ئاگادار بن من قورئان و هاوشێوەکەیم پێدراوە لەگەڵیدا، ئاگادار بن گومان وایە کە پیاوێکی تێر لەسەر قەنەفەکەی بڵێت : دەست بگرن بە قورئانەوە، جا هەر شتێك تێیدا بینی حەڵاڵ بوو ئەوا حەڵاڵی کەن، وە هەر شتێك تێیدا بینی حەرام بوو ئەوا حەرامی کەن، ئاگادار بن گۆشتی گوێدرێژی ماڵی حەڵاڵ نیە بۆتان، لەگەڵ هەر خاوەن کەڵبەیەك لە ئاژەڵان) .

٤٣٨ - رسول الله ﷺ فەرموویەتی : (ئاگادار بن من قورئان و ئەوەشم پێدراوە کە هاوتایەتی - هاوتا لە حوکمدا - ، وە گومان وایە تێرێك لەسەر

قەنەفەکەی بڵێ : لە نێوان ئێمە و ئەواندا ئەم کتێبە هەیە، جا هەر حەڵاڵێکی تێدا بوو بە حەڵاڵی دادەنێین، و هەر حەرامێکی تێدا بوو بە حەرامی دادەنێین، جا ئەمە بەو شێوەیە نییە، ئاگادار بن هیچ خاوەن کەڵبەیەك لە ئاژەڵان حەڵاڵ نییە، وە گوێدرێژیماڵی، و ئەو شتەی کە لە ماڵی ئەو کەسانە هەڵدەگیرێتەوە کە پەیمانیان لەگەڵ بەستراوە، تەنها ئەوە نەبێ کە لێیان بێ پێویست بێ) .

٤٣٩ - أرطاة بن المنذر وتی : گوێم لە حکیم بن عمیر بوو کە لە عرباض بن سارية وە دەیگێڕایەوە، وتی : پێغەمبەر ﷺ لە خەیبەر دابەزی، و ئەوانەشی لەگەڵ بوون لە هاوەڵانی کە لەگەڵی بوون، فەرمووی : (ئەی عبدالرحمن، سواری ئەسپێك ببە و بانگ بکە : بەهەشت حەڵاڵ نییە تەنها بۆ موسڵمان نەبێ، و کۆببنەوە بۆ نوێژ) .

جا کۆبوونەوە و پێغەمبەریش ﷺ نوێژی کرد و پاشان هەستا و فەرمووی : (ئایا کەسێکی تێر کە ورگی تێر بووە و لەسەر قەنەفەکەی پاڵی داوەتەوە پێی وایە الله هیچ شتێکی حەرام نەکردووە جگە لەوەی لەم قورئانەدا هەیە؟ ئاگادار بن والله من باس و فەرمان و ئامۆژگاریم بە شتانێك کردووە کە وەکو قورئان وایە یان زیاترە، وە هیچ کەڵبەدارێکتان بۆ حەڵاڵ نیە لە ئاژەڵان، لەگەڵ گوێدرێژی ماڵی، وە الله بۆی حەڵاڵ نەکردوون کە بچنە ماڵی پەیمان لێوەرگیراوان مەگەر بە ئیزن نەبێ، وە - بۆی حەڵاڵ نەکردوون - کە ماڵەکانیان بخۆن، و لە

ئافرەتەكانیان بدەن، ئەگەر ئەوەیان پێدان كە لەسەریانە، ئەوە نەبێ كە نەفسی پێ پاك بكەنەوە) .

والحمدلله رب العالمين

https://t.me/mejd_henbeli